

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذری
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

ایکینجی ایل صایی ۸ (آردیجیل صایی ۱۹)
سال دوم شماره ۸ (شماره مسلسل ۱۹)

ابان ۱۳۵۹
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 8 (Serial No. 19)
November 1980

Address: Messadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

۳

۱- بیر نئچه یازی قایداسی: دکتور حمید نطقى

۲۴

۲- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش (۱۶): دکتور جواد هیئت

۴۴

۳- نسیمی و کلاسیک شرق شعرى: پرفسور غلامحسین بیگدلی

۶۰

۴- یگانه سفر: پرفسور رستم علی اوف. (مقدمه دکتور جواد هیئت دن)

۶۶

۵- حضرت علی نین اوگودلری: ضیاء شاگرد. منظوری خامنه ای

۶۷

۶- ایستکلی بالا لاریمیزا: حسن معجیدزاده

۷۰

۷- شیخ محمد (شعر): ح. نطقى

۷۱

۸- مشاعره. توپلایان: ع. منظوری خامنه ای

۷۳

۹- دده تورقود (۴): علیرضا صیراقی

۷۶

۱۰- شعر استاد شهریار

وارلیق

آیلیق فرهنگى تورکجه و فارسجا نشریه
مجله ماهانه فرهنگى فارسى و تورکى آذربای

ایکینجی ایل مایی ۸ - آبان ۱۳۵۹

دوکتور حمید نطقى

بیر نئچه یازی قایداسی

(۱) ۳۳ یا ۳۴ سس

آذربایجان تورکوسینین (۱) اساس اولاراق ۳۴ "فونهمی" واردور، یعنی بودیلده دانیشانلار ۳۴ نوع سسین کومک لیگی ایله سوزلرینی سؤیلرلر. بوسلری بورادا، برابرجه گوزدن کشیرهک :

- ۱- A سسی : آتا، آت، بالتا دا اولدوغو کیمی.
- ۲- B " : بورون، باش، قاب، دابان.
- ۳- C " : جالاماق، بوجاق، آجی، اوجا.
- ۴- Ç " : چورهک، چوروک، شرجه، کشی، قاجاق.
- ۵- D " : دیل، دوداق، دووار، آد.
- ۶- E " : امل، امک، گل (بیا)، دلمک.
- ۷- E " : اشمک، افو (خانه)، یشمک، شومک، ده (بگو)
یاخود : یه مک، سه مک، ده.
- ۸- F " : فایدا، قانا، نفت، صاف.
- ۹- G (یوموشاق) سسی : گلین، گون (چرم)، بیلگی، گورهل.
- ۱۰- G " سسی : آغ، چاغلار، آغیر، اوغلان.
- ۱۱- H " : هارا، حاکم، باهار، هورومجک.

۱- آهنگ قانونونا گوره "تورکو" یازیلما سی لازمدیر، لکن قدیم و چوخ رایج شکله تابع اولاراق بو یازی صورتینی ترجیح ایتدیگ.

- ۱۲ - I سسی : قیز، آلقیش، قیرمیزی، یاخین .
- ۱۳ - i " : ایکی، بیر، ایپ، ایری .
- ۱۴ - J " : ژورنال، ژولیک، اژدر، ژاندارم .
- ۱۵ - K " (اینجه هجالاردا) : کؤمور، کال، اکین، یئکه (یهکه) .
- ۱۶ - L " : لاله، آلما، چالقی، چیلپاق .
- ۱۷ - M " : مارال، یومورتا، ماشا، منقل .
- ۱۸ - N " : نیسگیل، آنا، قانماق، تانیش .
- ۱۹ - O " : اود (آتش)، دولما، اوتوز (۳۵)، اولماز .
- ۲۰ - Ö " : اولمک، اؤپمک، گۆن (چرم)، سؤنمک .
- ۲۱ - P " : پالتار، پولاد، تاپماجا، پاپاق .
- ۲۲ - Q " : قوم (ماسه)، قورد، قشنگ، قار .
- ۲۳ - R " : راحت، داراق، آرپا، دورو (زالال) .
- ۲۴ - S " : سس، طاس، اوست، یاس .
- ۲۵ - Ş " : شرق، یاش، کیشی، یاواش .
- ۲۶ - T " : تار، طوفان، گتیر، آتا .
- ۲۷ - U " : اوستا، دوستاق، موم، اون (آرد) .
- ۲۸ - Ü " : اوزوم (انگور)، گولمک، توتون، اوز (صورت) .
- ۲۹ - V " : وارلیق، تاوا، حلوا، ده وه .
- ۳۰ - X " : خیال، یوخلماق، تاخیل، یوخ .
- ۳۱ - Y " : یاغ، یومورتا، قایا، آی .
- ۳۲ - Z " : زور، یاز، کاغیز، ضربت .
- ۳۳ - ع و همزه سسی : تعلیم، تاء، شیر، رئیس، معروف .

بو ۳۳ سس آذربایجان تورکی سینده دانیشماق ایچون کافیدیر. لکن اوروپا مدنیت، صنایعی ایله یاخیندان تانیش اولدوقدان صورنا بو ۳۳ سسه بیر سس داها آرتدی، قالین کاف دئیلن وفارسجادا (کوشش) کلمه سینین باشیندا گلن سس. بو سس فارسجادا موجود دور، اما بوقالین کاف لی فارسجا کلمه لر تورکی دیلینه گیردیگی زمان تورکی لهجه سیله عینا " فارسجادا اولدوغو کیمی اوخونمور، اونلارداکی بو (کاف) لار، سسس دگیشدیریرو " اینجه هجالارداکی کاف " کیمی تلفظ اولونور، نفجه کی فارسجا (کور) بیزیم تورکی ده (کور) KÖR) یاخود، بعضی فرانسیز- تورکی

لغت‌رینجه Kior کیمی اوخونور، Kour کیمی دگیل . لکن فرنگی لغت‌لرده کی " قالین کاف " لار، اوز اصل لرینده کی کیمی تلفظ ائدیلیلر، بون گۆره چاره سیز، تورکیمزده ۳۴ - نجی بیرس آر تیریلدی :

۳۴ - K (قالین هجالاردا) سسی : گارپات داغلاری ، ماگارونی دئموگراسی ، آگادی .

گۆردوگونوز کیمی بیز (ک) نین اوستونه بیر (همزه علامتی) آر تیرا - راق بوسی الفبا میزدا گۆستمک ایسته بیریک . اسکی دن بو سس (ق) ایله گۆستریلیدی و (قارپات) یازیلیدی . بیز خصوصی علامتلی (ک) نی ترجیح ائتمکده بیک .

البته ، اینجه دن اینجه آراشدیریلیرسا تورکیمزده بو ۳۴ اساسلی سس دن سوی ، " کاف غنه " بعضی لهجه لرده (ک) و (گ) نین اینجه سسله بیتن کلمه لرین صونوندا ، آلمانجا دا " ich " ه بنزه یین سسلر کیمی باشقا فونه لرین ده اولدوغونو گۆرمک اولار .

۲ - دیلر و الفبالار

تاریخ بویونجا ، یازیدا ، ایکی آیری یول توتولموشدور :

- ۱ - فکرلی گۆسترن علامت لردن فایدا لانما ۲۰ - سسلری تک تک و یا خود بیرنجه سینی بیرلیکده اولاراق گۆسترن علامت لردن فایدا لانما .
- بیزیم بورادا بحثیمیز ایکینجی یول (یعنی سسلری تک تک و یا خود بیرنجه سینی بیر آرادا گۆسترن مه تود) دور . دیلین متعدد فونه لرینی گۆستمک ایچون استفاده ائدیلن علامتلر سیسته مینه " الفبا " دئییرلر . یا باشقا بیر عبارتله : الفبا هدف دگیل ، دیل لرین سسلرینی تمثیل ائدن وسیله دیر . تورکی دیلی ایندییه قدر بیرچوخ الفبالاری تجربه ائله ییب دیر ، بوتجربه لرین صون صفحه لرینده ، مین ایلیک عرب الفباسی تجربه سی یئر آلیر . زما نیمیزدا اکثریت له بودیلین مختلف لهجه لری ، نشریات علمی تدقیقات دا دؤرد سیسته م یا الفبا ایله گۆستریلمکده - دیر : ۱ - لاتین الفبا سیندان آلینمیش سیسته م ۲۰ - سیرلیک - اسلاو الفبا سیندان آلینمیش سیسته م لر ، ۳ - بین الملل فونه تیک الفبا ، یعنی اکثر دیلچیلیک وقا موس یا زماق ایشینده ایشله دیلن سیسته م . بوسیسته م عمومیتله لاتین الفباسی نا باغلی دیر ، ۴ - بیزیم بورادا بحث موضوعو - موز اولان عرب الفباسی سیسته می . .

بیرنچہ دیل، بیر واحد سیستم دن فایدالانماق ایسته دیک لرینده، او الفبادا اوز خصوصیت لرینه گوره، بیر پارا دگیشیک لیک لروچوده کتیریرلر. مثلا "المانجا، انگلیزجه، فرانسیزجا و ایتالیانجا وسایردیل لر، گرچه اساس اولاراق لاتین الفباسینی قبول اتمیش لرسده، اوندان لزو ملو تغییراتی و فرمیشلر و سیستمی اوز دیل احتیاجلارینا گوره تعدیل اتمیشلر. نجه کی، مایدیفیمیز دیل لرده، صیرا ایله، (ش) سسینی گؤسترک ایچون، الفبادا بو سه مقابیل بیر علامت اولما دیغیندان، هر بیرسی اوزونه ال - و فریشلی علامتلر انتخاب اقله میشلر. مثلا " همین سه، آلمانجا دا SCH، انگلیزجه و آلبانیجه ده SH، فرانسیزجا دا CH و ایتالیانجا دا SC ایله، مشخص اولور. بوندان علاوه (ش) سسینی مثلا " اسلووه نجه ده (ش) و تورکجه ورومنجه ده (ش) ایله ده گؤسترلر اولدو غو کیمی، بوسسی باشقا یوللارلا دا، گؤسترلر واردر. مثلا (T) علامتینین اکثر (ت) و بعضا ده (ش) اوخوندوغو انگلیزجه ده واردیر... دشمک آلمانجا، فرانسیزجا، مجارجا، ایتالیانجا... لاتین الفباسینی اساس آلد یقلاری خالدا بیر پارا یئرلرده، معین علامتلردن فایدالانماقدا، بیر بهریندن آیریلرلر. عرب الفباسی دا بقله دیر. بو الفبادان استفاده اقل نلر، اوز احتیاجلارینا گوره اونو آز - چوخ تعدیل اقله میشلر. بونون ایچون اصل عرب الفباسیندا اولمایان علامتلر وجوده کلیب دیر. و اکثر یا مختلف دیل لرده کی متن لر، بو واحدا الفبا ایله یازیلما لارینا باغما - یاراق بیور - بیریندن بعضی یئرلرده آیریلرلر.

مثلا " سندی الفبا سیستمینده (پ، پپ، قه، ه، ب، ق، ج، چ، چ، ق، د، پ، پ، ر، گ، گ، ک، ک، گ، گ، رط) علامتلرینی، اوردوجا دا (:، :، ط) علامت لرینی بیر پارا حرفلرین اوزه رینده، پشتوجا دا (د، ر، پ، ن، ن، ح، ی، ی) علامتلرینی گؤروروک کی، اساس عربجه الفباسیندا بونلاردان اثر بقله بوغدور .

اوزافا گفتمه که لزوم یوخ فارسجا دا عرب الفباسیندان داها دوز - گون فایدالانماق ایچون، بو علامتلری اونا آرتیرمیشلار : پ، چ، ژ، گ، دشمک تورکی دیل لرینه بو الفبا سیستمی تطبیق اشدیلدیگینده بیر پارا علامتلرین ایجاد یی طبیعی دیر. و کینه طبیعی دیرکی، بو ایجادو ابداع یا تعدیلر آنجا ق و آنجا ق تورکی دیلی نین ایجا بلارینه گوره

اولسون یعنی بوتعدیلر سندی، اردو، پشتو حتی فارسجانی (اورغون) -
 صیتلرینه اویاراق یاراتدیقلاری علامتله منظومه سی نین (تابعی اول-
 بیلمه ز. مثلا" ۶ مصوتی اولان بیردیلی (فارسجانی) ۹ مصوتی اولان بیر
 دیله (تورکی دیلی ایله)، عینی سیستمه نجه تابع توتماق ممکندیر؟
 بونا گوره فارسجادا منطقی صاییلان خصوصیتلر، تورکی ده الزاماً
 دوغرو اولماز، مثلا" "ث، ح، ص، ض، ط، ظ، ع، ق" عربجه غا.
 ص دیر و فارسجا کلمه لرده یوخدور" دهمیشله دفعیه بیزده لیست ده ن
 آنجاق و چاره سیز اولراق (ق) ی سیلمک له بو حرفلر تورکی ده یوخدور
 دتمک اقله جده اوطاق و قاطیر غلط دیر. اوتاق و قاطیر دوغرو دور "
 کیمی نتیجه لر چیخارماق، بیر طرفدن قایدالاری ساده له شدیرمک له برابر
 اوییریاندان دا حلی چتین مسئله لر تورده ده بیلیر. مصرلرین تجربه سی
 گؤستره میشدیرکی "ح، ب، ص، ط، ق" کیمی صامتلی هجالاری تورک لیر
 اکثریا قالین مصوت لرله تلفظ اشدیرلر. بومشاهده دن بونتیجه نی چیخا-
 رتمیشلار: هیچ اولماسا (ص، ط، ق) اصیل صامتلی نین بو خصوصیت-
 لریندن فایدالاناق، اصیل تورکی اولان کلمه لری قالین اوخوتدورماق
 ایچون، مناسب و لازم یئرلرده بو حرفلرله یازماق فایدالی اولور.
 سندی: (بگوشه، خزید، پنهان شد، ترسید، چسبید: یفمک اوره-
 گیمه سندی).

سندی: (شکست).

بو قرینه - (ص) ویا (س) ایله یازماق (سندی) نین اینجه مصوتلیسی،
 (مینی و زنینده) و (سندی) نین قالین مصوتلی اولدوغونو مشغلی
 اشدیر، بونونلا برابر، اگر تدقیقاتیمیز صونوندا ساده له شدیرمک قایغی
 سی ایله (ط) و (ص) یقرینه (ت) و (س) یازیلما سینا اجازه وقریلمه سی
 صلحت گؤرولور سده، آرتیق (ص و ط) دان فایدالانمانین فلت اولدو -
 غونا حکم و عمرمک، علمی آراشدیرمالارا یاراشما یان دقت سیزلیک اولار.
 چیخارا جاغیمیز نتیجه بودور: الفبا بیر وسیله دیر، هر دیلین ایجا -
 بلارینا گوره تعدیل اشدیلیر و بو تعدیلر آنجاق او دیله خاص در.

۲) پرنسیپلر

(وارلیق) بن کچن ایل کی ۱۵ - نجی صایه سیندا دا ددیگیمز کیمی
 ("پیشنهاد در باره خط و قواعد اولیه املاي ترکی آذربایجانی" مقاله -
 سینه باخ صحیفه ۱۵) دیلیمیزین املا قایدالارینی تشبیت اتمک ایچون

آشاغیداکی اساس پرنسیپلره دقت ائتمه لی بیک :

۱ - آسانلیق و ساده لیک ،

۲ - تاریخی تداوم و کئچمیشین تجربه لریندن فایدا لانا ق .

۳ - منطق له مسئله لره یا ناشماق و علمی تدقیقات و آراشدیرما -

لاردان فایدا لانا ق . یعنی : ساده لیک ، تاریخی لیک ، علمی لیک -
منطقی لیک بیزیم دایان دیغیمیز اساسلار اولدوغو ایچون هر بیر قایدا -
نین " اسباب موجب " سی حقیقده سئوال صوروشماق و هر بیر منعین علتی
نی یوخاریدا ذکر ائدیلن پرنسیپلر داخلینده آختارماق لازمدیر .

ساده لیک و آسانلیق دان مقصد ، خلقیمیزه دیلیمیزده چتینلیک چکه
دن یازیب - اوخوماغی صاغلاما قدير . موجود چتینلیک لری مطالعه
ائتمک و اونلارین چاره سینه چالیشماق و بویولدا آختاریشلار آپارماق
چوخ اهمیتلی دیر . تاریخی لیک دن مقصد ، املا قایدا لارینی تجربه لردن فایدا
لاناراق تنظیم ائتمک دیر . کئچمیش له کؤرپولری بیخماق دوغرو بیرایش
دگیل یوخسا یازیب اوخوماق بوگونکی یازیلارا محدود و منحصر قالار و
دونن کی کتابلاریمیزی تازه دن یازماق لازم اولار . بوبیر آجی حقیقت دیر
: ایندی بیز منع لری و یاساقلار اوزوندن ذاتا " یوخسول قالمیشیق ،
کئچمیشین ارثیه لریندن ده آموز - آموزموزو (املا قایدا لاریمیزدا
بدعت و تجددده افراطا قاچماقلا) محروم ائده رسک داها چوخ یوخسوللا -
شمیش اولوروق .

علمی و منطقی لیک دن مقصد ، تورکولوژی ساحه سینده الده ائدیلن
آختاریشلارین نتیجه لریندن بو بابدا فایدا لانا ق دیر . مثلا " شمال آذر -
بایجان دا دیل و املا حقیقده قیمتلی تدقیقات واردیر . اونلارین یازی
سیستمی میزه انطباق ائده نلریندن حتما استفاده ائتمه لی بیک . منطقی
لیک ده بونو حکم ائتمک ده دور و صحیح انطباق ائتمک ده بیزه آنجا ق
منطق کؤمک لیک ائله ر .

یوخاریدا ، آدی کئچن املا قایدا لاری تکلیفی نین (پیشنهادی نین)
نشریندن (بهمن ۱۳۵۸) بوگونه قدر ، مکتوبلار ، مصلحت لری و آختاریشلاردا
الده ائدیلن ماتهریالارا گؤره ، تکلیفی میزی تازه دن گؤزدن کئچیرمک
ممکن اولدو . قایدالار تدقیق ائدیلدی ، داها گئنیش بیر اؤلچوده کئچمیش
ده و گونوموزده یازی اسلوبلاری مطالعه و مقایسه ائدیلدی . عمومیت له

یوخاریدا ذکر اولونان پرنسیبلر بیر حرکت نقطه سی واولچو اولاراق دوغرو و مناسب گؤرولدو. بونا نظرا، املا قایدالاریتی همین پرنسیبلر دایاناراق، لزوملو اصلاح وتغییرلرله، اوچونجو تکلیف اولاراق تقدیم ائدیریک. مناقشه لی نقطه لری بیرآز ایضاح لایبرابروقطعی له شمش قایدا لاری ایسه خلاصه اولاراق آشاغیدا اوخویا جاقسینیز .

۲) بیرنئچه نکته

قایدا لاری ذکر ائتمکدن قاباق بیرنئچه نکته نی - مقدمه اولاراق- یادا گتیرمک لازیمدیر :

الف- دیلیمیزده ۹ مصوت و ۲۵ صامت س موجوددور .

مصوت لر، بویا زینین بیرینجی قسمتینده ده یازیلدیگی کیمی بونلاردیر : (آ) سسی (آتا)، فتحه (گل "بیا"، کسره (وئر-"بده")، (ی) سسی (سیز)، ی - سسی (قیز)، و سسی (اوراق)، و - سسی (گؤز)، و سسی (اوزوم- "انگور") . صیرا ایله (ماغدان صولا)

، $\bar{U}$ ، U ، $\bar{O}$ ، O ، I ، $\bar{I}$ ، $\bar{E}$ ، E ، $\bar{A}$

صامت لرایسه، گینه بویا زینین بیرینجی قسمتینده ده گؤستریلدیگی

کیمی بونلاردیر :

ب (B)، پ (P)، ج (C)، چ (Ç)، د (D)، و (V)، ز- ذ- ض- ظ (Z)
ت- ط (T)، ی (Y)، اینجه ک (Ki)، گ (گلین G)، ل (L)
م (M)، ن (N)، س- ث- ص (K)، ع- همزه (ه)، ف (F)
ق (Q)، ر (R)، ش (Ş)، خ (X)، غ (Ğ)، قالین ک (Ka)
ج- ه (H)، ژ (J) .

(یوخاریدا آدی کئچن اینجه کاف و قالین کاف دییه تانیسیلان

سس لرین ماهیتینی بویا زینین بیرینجی قسمتینده ایضاح ائله میشیک) .

ب- دیلیمیزین اساس خصوصیتلری :

۱- مورفم لرین (شکیلچیلرین) همیشه کؤک لردن صوراکلمه سی،

یعنی دیلیمیزده " پسوندلر" اساس دیر، پیشوند یوغدور، اولانلاردا یاد

دیل لردن کلمه دیرلر :

اوچالیش + قان + لار + دان + دیر .

گؤر + مه + مز + لیک + دن + گلدی .

بیزی تانیش + دیر + میش - دی + لار .

دوز (دوداقلانمایان) : $A, E, \bar{E}, I, \bar{I}$ ،
 یووارلاق - گیرده (دوداقلانان) : $O, \bar{O}, U, \bar{U}$ ،
 ایلک دؤردونو سؤیلرکن دوداقلار دوز قالیر، ایکینجی غروب سسلیرین
 تلفظونده دوداقلار گیرده له شهرک اونه طرف اوزانیر .
 د - آهنگ قانونو :

۱ - (بیرینجی قانون) : کلمه لرده قالین مصوتلردن صونرا قالین
 اینجه مصوتلردن صونرا دا اینجه مصوت لر کلهر .
 قید ۱ - آلینما سؤزلر بوقانونا اویمازلار (تابع اولمازلار) .
 قید ۲ - شکیلچیلرده عمومیت له کلمه لرین صون هجالرینا اویمازلار .
 ۲ - (ایکینجی قانون) : مصوت لرین دوزلوک - گیرده لیک (دو -
 داقلانمایان - دوداقلانان) ، دارلیق - گئنیشلیک (قاپالی - آچیسق)
 نظریندن بیر - بیرلرینه اویماسی دیر .

قید ۱ - اصیل تورکی سؤزلرینده دوداقلانمایان مصوتلردن صونرا
 دوداقلانان مصوت لر کلمه ز . (دقت : استثنالار آزدا اولسا واردیر :
 آرمود / امرود ... آذربایجان تورکیسینده ، تورکیه تورکچه سینهنسبت
 له بو قایدا داها چوخ جاری دیر ، نجه کی بورادا آوج یئرینه اووج
 قابوق یئرینه قابوق وسایره سؤیلندیگی ائشیدیلیر) .
 قید ۲ - دوداقلانان (گیرده - یووارلاق) مصوت لر یعنی $O, \bar{O}$ ،
 $U, \bar{U}$ دن صونرا $I, \bar{I}$ ویا $O, \bar{O}$ ، کلمه ز . یعنی $U, \bar{U}, O, \bar{O}$ ،
 دن صونرا آنجا $A, E, \bar{E}$ و $U, \bar{U}$ کلهر .
 نتیجه بودورکی: اصیل سؤزلرده $O, \bar{O}$ مصوتلری آنجا ایلک هجالاردا
 تاپیلیر .

ح - خ - ص - ض - ط - ظ - ع - غ - ق - حرفلری اسکیدن بری تورکی
 متن لرده قالین صامت لر کیمی ایشله دیلمیشدیر . دیلیمیزده عینی سسی
 وشره ن ایکیزلردن (ص - س / ط - ت کیمی) ، قالین هجالاری گؤستریمک
 ایچون (ص) و (ط) دن ، اینجه لری گؤستریمک ایچون (س) و (ت) دن
 فایدالانیرلار . لکن (ص) و (ط) یئرینه بو حاللاردا (س) و (ت) یاز -
 یلماسی دا جائیدیر .

کئچمیشده (ص) و (ط) دان ایستر آذربایجان و ایستر باشقا یئرلرده
 داها چوخ استفاده ائدیلمیشدیر . بومصطفی ده ان مناسب حکم هر ای...

استعمال صورتینی مجاز صایما قدر، یعنی هم (صایما ق) وهم ده (صایما ق)،
ایکیسی ده، صحیح دیر .

املا قایدالاری

آشاغیدا اوخویا جاغینیز قایدالارین بیر قسمی قطعی له شمش قرار -
لاردیر، بیرپاراسی دا ایندییه قدر قطعی له شمه میش و مباحثه لی موضوعلارا
عاید دیر، بوباره ده یازی دا ثابت بیرسیسته مه گئدیلمه سی ایچون اوز -
فیکریمیز جه مناسب اولان توصیه لری یازمیشیق .

هر قایدانین صونوندا : (ع . ا .) شمال آذربایجان علملر آکادهمیسی
نظامی دینا ادبیات و دیل اینستیتوتوتون املا حقیقده تاپشیریقلارینا
اشاره در . (دوکتور جاوید) ، دوکتور س جاویدین " آذربایجان دیلی -
دؤرد قسمته " کتابینا ، و (دوکتور زهتاب) بو عالیمیم دیلیمیز حقیقده
تابینا (ایران تورکجه سنین صرفی) کتابینا اشاره دیر . باشقا منبع
لرایسه یفری گلدیکده آچیقلا نمیشدیر .

الف - مصوتلر

۱ - A سسی : باشدا (T) اورتا و صوندا (ا) ایله یازیلیر مثال
آتا ، آنا ، بالتا ...

۲ - فتحه (E) سسی : باشدا (ا) ، اورتا و صوندا (ه) ایله یازیلیر .
قید ۱ - ایکی فتحه بیر - بیرینی تعقیب ادرسه عمومیتله بیرینجی
فتحه یازیلماز . مثال : دده ، دره ، تپه ، ننه .
لکن بورا دا مهم استثنالار واردر :

اولا - ایکی فتحه بیر - بیرینین آردینجا گلدیک لرینده ، ایکینجی فتحه
نی داشییان هجا آچیق هجا اولوب و (۷ و ۷) سسلی ایله باشلاپیرسا
هرایکی فتحه یازیلما لیدیر : ده وه (شتر) ، شه وه ، ده یه . بصورتده یا -
نلیش اوخونماق احتمالی آزالیر . ایکینجی فتحه نی داشییان هجا ، قاپا -
لی ایسه بورا دا ایکی حال باش گؤسته ریر . بیرینجی حال : قاپالی
هجانین صون حرفی آردینجا گلن باشقا بیر حرفه یا پیشمازسا ، فتحه نین
(ه) ایله گؤستریلمه سینه لزوم یوخدور ، مثلا " گؤزل یازیلیر (گؤزه ل)
یا زما غا لزوم یوخدور . ایکینجی حال : قاپالی هجانین صون حرفی اوندان
صونرا گلن بیر حرفه یا پیشدیر یلیب یازیلیرسا ، اوخونماق لی اولماسی
ایچون فتحه (ه) ایله یازیلیر . مثال : گؤزه ل دیر . بئله جه یا (گؤزل دیر)

یازمالی بیق یادا (گۆزه لدير) . لکن (گۆزلدير) یازیب فتحه نی ایکینجی هجا دا حذف اقله مک چتینلیک توره ده بیلر . زیرا بوملاحظه لره توجه اولما - زسا *gözledir* سۆزونو ده همین (گۆزلدير) صورتینده یازماق - قاریشیقلیق چیخا بیلیر . به ایکی سۆزون دوزگون صورت لری بقله در : گۆزه لدير ، گۆزه لدير . ثانیاً - ساده لیک و آسانلیق (اوخوجویا آسان و دوزگون اوخوماسینی تامین اتمک) پرنسیپی ایجابینا گۆره یقنی اصطلاح ، خارجی کلمه و یا هر هانکی اشتباها موجب اولما بیلن هر حال و مو - رده فتحه لری یازماق داها او یغون دوز . یوغاریدا یازیلی قایدالار : گۆره (سرنديب) یوخ (سرنديب) یا خود (سرنديب) یازیلما لیدور . هابقله دمت (دسته گول) ، آشنا اولما یانلارین دا دوزگون اوخویا بیلمه ری ایچون ، احتیاطاً (دمهت) یازیلما بقله عیب اقله مر . - جمع شکیلیسی (لر) عمومیتله فتحه سیز یازیلیر : اقولر ، یتمیشلر کیمی .

۳ - یغری گلمیش کن ، بیرآز موضوعوموزدان آیریلاراق مهم بیر نکته - یه اشارت ائدهک : آیری - آیری و یا پیشیق یازماق مسئله سینه بیرآز فیکیر و فکر لازم دیر . بیلدیگینیز وجهیله عرب الفبا سیندا حرفلار ایکی جور دور : سولدان یا پیشا بیلن لر و یا پیشما یانلار (حروف منفصله و حروف متصله) ، یا پیشما یانلار (ا - د - ذ - ر - ز - و) بابیندا بیر چتینلیک یوخ دور . لکن یا پیشا بیلن لری آیری - آیری و یا پیشیق حالدا دا یازماق اولار . بیر سۆزده کنی ، بوتون بقله حرفلری ، یا پیشیق یازما - نین لهینده دلیلر واردر : مثلاً " سۆزلر بو صورت ده هم مختصر اولور و هم ده کلمه نین وحدت و هویتی آچیق و آیدین گۆسته ریلیر ، بونا مقابل ، آیری - آیری یازماق کلمه لرین دوزگون اوخوماسینا کؤمک لیک ائدر . تورک دیللی قوملارین الفبالاری نین لاتین له شمکدن قاباق کی یا - زیلارینا مراجعه ائدیلمیسه بوباره ده وضعیتین و معیارلارین عربجه و فارسجا املا سیندان چوخ فرقلی اولدوغو آنلاشیلیر . قدیم لر ، تورک کی متن لرین یازیلیشیندا ، بیزیم طرفلرده ، مصوت لری گۆسته ریزکن حروف عله (ا - و - ی) دن چوخ حرکات (فتحه - کسه - ضمه) دن استفاده ائدیلمیگی کیمی ، آیری - آیری یازماق دان آرتیق ممکن اولدوغو قدر یا پیشیق شکیللری ایشله تمه که مفیل و ایسته ک وارمیش . اوزون تجربه -

لردن صونرا بو اسلوبون اشتباه و چتینلیک لر توره تدیگی ایچون، ترک ائدیلدیگینی گوروروک عربحه و فارسجادان چوخ فرقلی اولان معیارلا و منطق له، تورکی ده آیری - آیری یازیلیمیش اسلوبو داها مناسب گؤرو- لور . بیر دفعه، تورکی سوزلر، اکثریا، چوخ صایدا شکیلچی لرین (پسوند لرین)، کؤکون (ریشه نین) صونرا آرتیریلما سی ایله وجوده گلیرلر . بونلارین ها میسینی یا پیشیق یازماق و آنجا ق حروف منفصله لرله جزء لری بیر- بیریندن آیرساق ، اولدوقجا عجایب و معمالی شکیل لیر چیخار ، بونلاری اوخوماق چوخ چتین اولار . بونا گوره بیز تک بیر سوزون یازیلیمیشیندا بقله ، حروف منفصله دن باشقا بیر نچه یئرده حرفلر آیری - آیری یازماق طرفداری ییق . آیری - آیری یازماق بقله جه بیر چوخ حاللاردا اوخوجویا متن لری دوزگون اوخوموماقدا یاردیم (کؤمک لیک) ائدر . فتحه و کسره بابیندا بوموضوع دا ، بیرمقدار داها معلومات وئریلمیشدیر .

بیرنقطه دفته شایان در ؛ فتحه نی گؤسته رن (ه) نین ، هابقله کسره عوضینه یازیلان (ه) نین اوندان صونرا گلن حرفلره یا پیشما سی مطلقا یا نلیش در ، مثلا " (دده لر) ی (دده لر) شکلینده یازماق البته غلطدیر .

۴ - کسره (É) سسی : کسره عمومیتله (ی) و (ه) حرف لری نیسن اوزه رینه همزه قویولاراق (ئ) و (ه) ایله یازیلیر .

- کلمه نین باشیندا کی کسره (ا) ایله گؤسته ریلیر : اقل ، اقمک ...

کیمی .

- کلمه ما متله باشلا ییب و ایلک هجاسی آچیق هجاسا :

الف - بو آچیق هجادان صونرا گلن هجانین باش حرفی (y و v) اولما -

ماق شرطیله ، بو حالدا کسره (ا) ایله یازیلیر : دمک ، یشمک ... کیمی

ب - بو آچیق هجادان صونرا گلن هجانین باش سسی y و یا v اولور

سا ، کسره (ه) ایله یازیلیر : نه ، و (چایی) ، سه ، ویل (شهری) گه . بین ده ، بین و په ، بین ... کیمی .

- لکن کلمه ضامتلرله باشلار و بو ایلک هجا قاپالی اولورسا کسره (ک) ایله یازیلیر : گتمک ، وئرمک .

- ایکینجی و داها صونرا کی هجالاردا گلن کسره لر (ه) ایله یازیلیر .

مثال : اوگه ، ی ، گونه ، ی ، گیله ، ی ، لیکه ، مخته ، اورولوزی ، ائله ، مانته ، ر .

– مصوت دن صونرا کلن کسره (ڌ) ايله يازيلير، بو حرفين باشينا (ا) حرفي آرتيريلماز. مثال : (آثرو دروم)، (پوهما) يفرينه (آثرو دروم)، (پواثما) وهابڻله (آڻه زودروم) و (پوهه م) يازماق بوسوتون سهودير، زيرا مثلاً (پوهه ما) داکي (ڻه) بيرکسره يفرينه ايکي کسره ني گؤسته رير .

– کلمه لرین صونوندا گلن کسره ايکي جور گؤسته ريلير : (ئ) و

(ڻه) ايله : دئ – ده ، يئ – يه .

بيز ايکينجي شکلي ، (ڻه) ي داها مناسب گؤروروک .

مثال : ده (بگو)، يه (بخور) والينان کلمه لردن : فاکولته ،

کوميته ، بودجه .

دقت ۱ – بو (ڻه) ده کي همزه لر فارسجادان آلینما اضافي ترکيب –

لرده ايشله ديلسه همزه (ڻه) يفرينه (ڻه) يعني آلتيندا معتاد کيچيک

بیر خط ايله يازيلير (کرايه خانه) .

دقت ۲ : علامت اولاراق ايشله تدکيميز هامی همزه لر تکج (ڻه) صور –

تينده يازيلير يعني آلتيندا کيچيک خط چکيلمز .

۵ – ڻ سسي : باشدا الف و واوين اوستونه بيرهمزه علامتي ايله

(ائ)، اورتا و صوندا (ڻ) ايله . مثال : ائومک ، گون (چرم) سونمز .

۶ – ڻ ، ڻ ، ڻ ، ڻ سسلي – باشدا (او)، اورتادا و صوندا (و) ايله .

مثال : – اود (آتش)، دولما ، اولماز

– اوستا ، دوستاق ، موم ، سو .

– اوزوم ، گولمک ، توتون .

(و) حرفينين بو اوج سردن ، (ڻ)، (ڻ)، (ڻ) دن ، هانسي سيني

گؤسته ردکيني تشخيص ايچون ، سؤزلرده (ص) و (ط) کيمي قالين

صامت لرین وارليغي، مذکور (و) حرفينين ڻ مقابلينده گلمه دېگنه

قرينه دير .

۷ – ڻ و ڻ سسلي – باشدا (اي)، اورتا و صوندا (ي) ايله يازيلير

مثال : ڻ – قيز ، قيش ، آلتی (شش) .

ڻ – ايکي ، ايپ ، بير .

بونلارين دا تشخيصي سؤزون گلشي وقالين صامت لرین (ص – ط) ين

حضوري و بېرده آهنگ قانونوندا چيخار (ڻ اينجه و ڻ قالين در)

قید۔ دیلمیزده یا یلمیش کتاب و مجموعه لردن ده آنلاشیلدیغی
 کیمی، مصوتلر باشدا اولونجا، فارسجا و عربجه ده اولدوغو کیمی اونلاری ن
 (ا) ایله برابر یازیلیر. O ایچون (او) و A ایچون (T) و Z ایچون
 ده (ای) والی آخر. لکن بعضی یازیچیلار معین یغرلرده بوسایاق دان
 عدول ائده رک بعضی مصوتلری (باشدا) یائی همزه، یعنی (E) ایله گؤسته -
 ریرلر. نجه کی بیرچوخو O باشدا اولونجا، اونو (U) صورتینده یا -
 زیرلار، (E) نی ده (E) یازانلار وار: " فوزوم شیتدیم " کیمی.
 لکن بو منطق لیک پرنسیبینه اویمویور. زیرا یا هامی باشدا گلن مصو -
 تلری (ا) ایله ویا کوردلرین الفبا سیستم لرینده اولدوغو کیمی (E)
 ایله یازمالی ییق، یعنی یا: (ایران، اوراق، آموزگه، اوزوم، اوچماق، ایچمک)
 یازا جاغیز یا خود (شیران، ثوراق، فوزگه، فوزوم، اوچماق، ایچمک) بی -
 اکثر مصوتلر ایچون قبول ائدیلن بیرینجی اسلوبو داها مناسب گؤردوک
 بونا گوره، باشدا کی (O) لری ده (U) ایله یازماغی منطق حکمونه
 گوره قبول ائدیریک .

- (- دیر)، (- سیز) کیمی، چوخ ایشله ک کلمه لرده، اینجه سؤزلرده
 - دیر و - سیز یازیلیر، قالین لاردا - در و - سز . مثال :

بو شهر تبریز دیر . هاوا سریندیر .

بو شهر تهراندر . داغ او جادر .

قید : ابتدائی کتابلاردا مبتدی لر ایچون، بیر پارا علامت لرله بو

مصوتلری بی - بیریندن آییрмаق، فایدالی در: مثلاً،

O سسی (O)، U سسی (U)، T سسی (T)، Z سسی (Z)، E سسی (E)، A سسی (A)، V سسی (V)

(Y) سسی (Y)، I سسی ایسه (I) ایله گؤسته ریله بیلر .

اوشاقلار ایچون یازیلیمیش بو کیچیک ^{شم} مذکور علامت لرایله یازیلیمیش

بیر نمونه دیر :

برکت لی چوللیری

چوخ دور منیم اولکه مین

دؤنیادا برابر یی

بوخ دور منیم اولکه مین .

نظر سالدیقجا، بارلی

باشیل باغلار گورور سن

باخدیقجا باشی قارلی
اوجا داغلار گورورسن .

هر طرفدن یوکسه لیر
گویله نغمه سسی .
انسانا چوخ خوش گلیر
یوردومون منظره سسی .

۸- فارسجا و عربجه دن آلیتما کلمه لر ایکی قسه آیریلیرلار :

الف - خلق طرفیندن منیم سه نهمیش سؤزلر .

ب - اوخوموشلارین دیل و قلم لرینده کی سؤزلر .

بو ایکی قسمی بیر- بیریندن آیرماق ایچون معیار نه دیر؟ بیر
اوخوموز بونو چوخ گوزهل ایضاح ائدیر: "... اؤلچو بودورکی سوادسیز
کوتله او سوزو ائشیدنده ایضاح وئریلمه یه احتیاج اولمایا وهامی او
سوزو واسطه سیز دوشونه و آنلایا ...". (" وارلیق" اوخوجولاریندان محترم
رسول آقا فتحینین تبریزدن یازدیغی مکتوبوندان) بیرینجی نوع یعنی
منیم سه نهمیش سؤزلر دیلیمیزین آهنگ قانونونا گوره یازیلیر و عمومی
صورتده تلفظه تابع اولور : موشامبا (مشع ، دگیل) ، گول (گل)
باهار (بهار) ، قایدا ، طایفا ...

ایکینجی نوع سؤزلر عرب و فارسجا دا اولدوغو کیمی یازیلار :

تشمع ، تلفظ ، فرهنگستان ...

۹ - سؤزلرین صونوندا کی مصوتلرین یازیلما سی لازم دیر . مثال :

گنج ، آجی ، دورو ، گوزگو ....

۱۰- عمومی تله ، محاوره شکیللری یئرینه ادبی یازی دیلی قلمه

آلینیر . مثال : یا ماننئق غلط دیر یا مانئق یازیلما لی .

۱۱ - (ق) سسی بیره جانی آشان سؤزلرده (ق) اولاراق یازیلیر .

مصوت له باشلایان شکیلچیلرون بیرسی اونا آرکیریرسا (ق) سسی (غ)
اولور : بیجا ق ، بیجاغی . خاص آدلار آیری و مشخص یازیلما ق شرطی ایله
استئنا اولور : وارلیغی اوخودوم ، " وارلیق" ی اوخودوم ، کیمی .

۱۲ - سؤزلرین یاشیندا بعضا " (ک) (و بعضا " ده (ک) دئیلن سسلر

ان چوخ ایشله ندیگی کیمی یازیلیر : گنج ، گنجه ، کشمیش ...

۱۳ - ایکنجی شخص جمع شکیلچسی (سیز) و (سینیز) صورتلرینده یازیلر

وآهنگ قانونونا تابع اولور :باخارسیز و باخارسینیز/گورورسوز و
گورورسونوز ...

۱۴- مضارع شکیلجیسی (ر)، (ار)، (بار) در گفدهر، آلاز و اوخویار
گیمی . حال زمانین شکیلجیسی (ور) و (یر) و (ییر) دیر: گفدیر، آلیر
& اوخویور کیمی ... بو شکیلجیلر آهنگ قانونونا تابع اولورلار .
(گلی)، (گلیری) کیمی سؤزلر محاورهیه خاص در وادبی یازی دیلیند
آنجا ق خاص شرایط ده یئر آلیر .

۱۵- ایکینجی هجاسیندا کی مصوتی هم (I) هم ده (U) ایله دئییلن
سؤزلر ایکی جور یازیلیر:

الف - (ی) - I - ایله یازیلانلار: آغی، قایغی، قارپیز، یارپیز، پامبیق .
ب - (و) - U - ایله یازیلانلار: آرزو، آرمود، مازوت، ماهوت، صابون . (ع. ۱۰)
۱۶- ایلک سسی هم (ب) ، هم ده (پ) ایله دئییلن سؤزلر ایکی جور
یازیلیر:

الف - (ب) ایله یازیلانلار، مثال :بس (پس یئرینه) ، بیکه ، بیتمک ، بیچین ،
بوداق ، بوکمک ، بوتون ، بیچاق .

ب - (پ) ایله یازیلانلار، مثال :پیتی، پیشیک ، پوسقو . (ع. ۱۰)

۱۷- ایلک سسی هم (د) ، هم ده (ت) ایله دئییلن سؤزلر اصلینه موافق
اولاراق (د) ایله یازیلیر، مثال دیکمک (گوزونو)، دیک (اوجا) دیکسینمکه
دوکان . (ع. ۱۰)

۱۸- دانیشقدا بعضا "بیرینجی، ایکینجی و اوچونجو هجاسیندا کی صامت
لرین یئر دگیشیلرک ایشله نن معین سؤزلر آشاغیدا کی کیمی یازیلیر:
مثال : اسکیک ، ایره لی، یافلش ، کیرپیک ، کیلفت ، گؤسترمک ، اوسگورمک
چارپاز ، چیلپاق . (ع. ۱۰)

۱۹- صون سسی هم (د) ، هم (ت) ایله دئییلن سؤزلر (د) ایله یازیلیر .

مثال :بولود، قورد، دؤرد، یاشید (هم سن) ، کند، پولاد، سؤگود/سؤیود، سود . (ع. ۱۰)

۲۰- (ت) حرفیله بیتن چوخ هجالی سؤزلر هابئله فعل کؤک لرینه
مصوتله باشلانان شکیلچی بیتیشه نده (ت) حرفی (د) یه چئوریلیر، مثال :
اشیت - اشیدیر، آلدات - آلدادیر، قاچیرت - قاچیردیر، قوروت -
قورودور . تک هجالی سؤزلرون گئت - گفدیر، ائت - ائدیر سؤزلری ده
بو قانونا تابع دیر . (دوکتور زهتاب)

۲۱- صون سسى هم (ز) هم ده (س) ايله دئىلن سۆزلر (ز) ايله يازىلىر .

مثال : آراز، پالاز، چركز ... (ع . ا .)

بىرسۆزون (س) ايله يازىلى اولان شكىلى چوخ رايچ ايسه ، بو حالدا عادت اقدىلميش صورتى ده يازىلا بىلىر . مثال : اطلس ، آلماس .

۲۲- بعضى سۆزلر تصريف ائدىلدىكده كۆك لرين صونونجو مصوتى -

دوشەر ، مثال : بورون - بورنو ، قارين قارنى (دوكتور جاويد) .

۲۳- صون سسى (ك) ، (گ) ايله دئىلن ايكى هجالى (ويا چوخ هجالى)

سۆزلر (ك) ايله يازىلىر . مثال : بؤيوك ، كپه نك ، كيچيك ، هؤرومك ، چيچك ، چوره ك ، كوله ك . (ع . ا .)

۲۴- صون سسى (غ) ، (خ) ويا (ق) ايله دئىلن ايكى هجالى سۆزلر (ق)

ايله يازىلىر . مثال : بولاق ، قاشيق ، قاتيق ، قوناق ، ياناق ، يارپاق ، ياپاق ، اوجاق ، تورپاق ، اوشاق . (ع . ا .)

۲۵- صون سسى اساسا " (خ) ، بعضا " (ع) ايله دئىلن ايكى هجالى سۆزلر

(خ) ايله يازىلىر . مثال : ويرنيخماق ، قازاخ ، دارىخماق ... (ع . ا .)

۲۶- صون سسى (ج) ، (چ) ، (ژ) و (ش) ايله دئىلن سۆزلر (ج) ايله

يازىلىر . مثال : آغاج ، قيلينچ ، دينچ ، كرپيچ ، كئج ، گوج ، ساج ، سوزكئج - چكيچ . (ع . ا .)

۲۷- صونو (ن - گ) صامت لرى ايله بيتن سۆزلر اصلينده اولدوغو

كىمى (نگ) ايله ده يازىلىر . مثال : آهنگ ، قشنگ ، رنگ ، زنگ ، پلنگ ، سهنگ ، توفنگ ، جنگ . (ع . ا .)

۲۸- ايكى وچوخ هجالى سۆزلرين بىرىنچى ويا ايكىنچى هجاسينداكى

صامت ، تك هجالى سۆزلرين ايسه صون صامتى داها چوخ (ى) ، قسما " ده (ك)

ايله دئىلن سۆزلر فونه تيك الفبالاردا (ى) ايله يازىلسادا شمال

آذربايجاندا چيخان غزفته وكتابلاردا ، ديگر ، اگر ، ايگيد ، مگر ، نيگار ،

نيگاران (نگران) و شاگردكىمى سۆزلر (گ) ايله يازىلىر . دشك بو (گ)

لرى (ى) حالينا سالماق نه قطعى ونه ده استثناسيز بيرقايدا دير .

بوندان علاوه عرب خطى سيسته مينده (ى) حرفى تك باشينا لا و ژ و

سلرينه مقابلدير . بوبير صامتى ده (ى) صورتينده يازارساق اوخوماقدا

بؤيوك چتينليك لريا رانميش اولور . ساده ليك وآسانلىق پرنسيپى حكم

اثليركى اولو : صونو (ك) اولوب دا شكيلچيلر آرتيريلاندا (ى) و بعضا (ك)

کیمی اوخونان حاللاردا حتما " (ک) یازیلین (چوره ک - چوره گی، اوره ک - اوره گی). ثانيا " اوخونماسی چتین اولان حاللاردا گینه ترجیحا " (ک) ایله یازاق. مثال: دوگمه، اگله شمک، ایگده، اینگیرمی، ایگنه، اگلنجه، جیگر، دگیلدیر... بو شرط لر خار جینده اولانلارین (ی) ایله یازیلیشی ترجیح ائدیلیر: دویو، دییرمان، گؤیرتی، گؤیرچین، گوی، چیی ...

۲۹- صون هجاسیندا ö ، y ، ö ، y ، ö ، y شکلینده دئیلن سؤزلر öy ایله یازیلیر. مثال: بولغو، بوتغو، کؤسؤو. (ع ۱۰)

۳۰- مختلف هجالارداکی "دیفتونقو" چوخ زمان öy بعضا "ده öy یا öy شکلینده دئیلن سؤزلر öy ایله یازیلیر. مثال: آلوو، بوخوو، قووون دووشان، اوو، اووماق، اوووج، اوخلوو، پلوو... (ع ۱۰)

۳۱- اصیل تورکی سؤزلرینده ایشله دیلن عینی جنسدن قوشا صامتین هرایکیسی ده یازیلیر: آددیم، سککیز، دوققوز، ائلر ...

۳۲- شکیلچیلر آشاغیداکی اوچ قایدایا تابع ائدیله رک یازیلیر، الف- آهنگ قانونونا تابع ائدیلمه یه رک بیرجوریا زیلان شکیلچیلر مثلا- گیل: باجیم گیل، قونشوسو گیل، داییم گیل، خالام گیل، عمی سی گیل. داش: وطن داش، مسلک داش، سلاح داش، سرداش.

ی (صفت دوزهلدن): داخلی، انقلابی، تاریخی، حیاتی، جنوبی، شمالی. قید: صونو مصوت ایله بیتن سؤزلردن صونرا (ی) شکیلچیسیندن اول (و) صامتی آرتیریلیر: دایره وی، گنجه وی، کوتله وی. (ستان) و (واری) ده بوجمله دن دیر.

ب- آهنگ قانونونا تابع ائدیله رک ایچی جور یاریلان آچیق مصوتلی شکیلچیلر:

- قان / کن: (صا غیر / کر) صامت له بیتن لرده (یا بیشقان، چالیشقان دئوشکن، سوروشکن).

- غان / گن: (جینگیلتی لی صامت له بیتن لرده) وورولغان، دهه، بینگن - آغان / -ه یین: (صا غیر / کر) و جینگیلتی لی صامت له بیتن لرده (قاچاغان، گوله یین).

- ما / -مه (ویا - م) انکار شکیلچیسى، مثال: اوخوما ییر، اوخومور، ایشله مه ییر، ایشله میر.

- ا / -ه (شرط شکیلچیسى) مثال: آلسام، آلسان، آلسا، بیلسن، بیلسه

– لار/ – لر (جمع شکیلیجیسی) مثال: آتلار، قیزلار، سۆزلر .

ج – آهنگ قانونونا تابع ائدیله رک دؤرد جور یازیلان قاپالی مصوت شکیلیچیلر . مثال : – چی (– چو، چی، جو) : قازما چی، یازیچی، انقلابچی، دیلیچی، گۆزه تچی، اودونچو، سورچو، اوزومچو .

(هابئله دیر لی (لی، لو، لو)، لیق (لیک، لوق، لوک)، سیز (سیز، سوز، سوز)، کی (کی، کو، کو) صفت واسم دوزهلدن – ی (ی – و، – و) : دارچینی، نارنجی، نووروزو، گوموشو بوشکیلیچی مصوت ایله بیتن سۆزلره – ی – دن صونرا اضافه اوور: قهوه یی، سورمه یی، بوغدا یی؟، دیقجا (دیکجه، دوقجا، دوکجه : ایشله دیکجه، یازدیقجا، قورودوقجا، دوشوندوکجه) در (دیر، دور، دور : قاپی در، اوطاق در، قلم دیر، چوخدور، گولدور، اوزوم دور) ، میش (میش، موش، موش : آلمیشام، گلمیشم، اوخوموشام، گورموشم... وگینه فعل کؤک لریندن اسم و صفت دوزهلدن شکیلیچلرده بئله دیر ، صونو کار صامتله بیتن سۆزلرده : – قی (– کی، – قو، – کو : بیجقی، بیتکی، سئچکی، پوسقو، سورتکو $\{ \text{S} \} \{ \text{K} \}$)، قین (– گین، – قون، گون : داشقین، بیتکین، توتقون، اوتکون $\{ \text{Ö} \} \{ \text{K} \} \{ \text{in} \}$)

صونو جینگیلیتلی صامت لرله بیتن سۆزلرده ایسه : – غی (– گی، – غو، گو، : چالغی، شوگی، وورغو، بؤلگو)، – غین (– گین، – فون، گون : قیزغین، گئرگین، یورغون، سوزگون) ویاصیرا – صایی دوزهلدن شکیل چی لر: صونو صامتله بیتن سۆزلرده : اینجی (– اینجی، – اونجو، – اونجو : قیرخینجی، بئشینجی، اونونجو، اوچونجو)، صونو مصوت ایله بیتن سۆزلرده مثلا: "آلتی و ایکی ده، آلتینجی وایکینجی اولور، رقم – لردن صونرا بوشکیلیچیلر اختصاری اولاراق یئرینه گۆره – جی، – جوايله یازیلیر: ۶– جی، ۱۰– جو . رومی رقم لردن صونرا شکیلیچیلر یازیلیر:

(x, VI)

سئوال شکیلیجیسی : – می لر، می، – مو، – مو : اوقتای درمی ؟

قشنگ دیرمی ؟ او دورمو ؟ گوردون مو ؟ (ع . ۱۰)

۳۳– شمال آذربایجانین ایندیکی فونه تیک یازیسیندا سۆزلرین صونوندا کی (ع) ویا (همزه) یازیلما ییر بونا گۆره گئت – گئده بوسۆزلرله . طبقی صونو مصوت اولان سۆزلر کیمی رفتار اولونور . مثلا "عینا" بئله بیر حکم واردر: "صونو سئلی (مصوت) ایله بیتن ارتجاع، مجموع، مصراع، موقع،

موضوع، مربع، صنایع، طالع، شعاع کیمی سۆزلره صونو سسلی لی سۆزلره
 مخصوص ییه لیک، یغون لوک، تاشیرلیک حال و منسوبیت شکیلچیلری آرتیر-
 یلیر. مثال: ارتجاع: ارتجانین، ارتجایا، ارتجانی، صنایع: صنایه نی،
 صنایه یه، موضوع: موزویا، موزونو، ایمپه ریالیزم ارتجاسی، نفت صنایه -
 سی، اونون موزوسو ."

بو حکمه بیرده بئله بیر قید آرتیریلیمیشدر: منافع، منبع، مجموع، موقع
 طالع سۆزلرینه منسوبیت شکیلچسی قوشولدوقدا کؤک له شکیلچی آراسینا
 بیتیشدیژیجی (س) صا متی عوضینه (ی) آرتیریلیر. مثال: اونون منافه یی
 چاپین منبه یی، دلیلین منشاء یی" . (ع ۱۰)

لکن بیزیم فایدالاندیغیمیز خط نیسته مینده بوتون بو (ع) لرو (همزه)
 لر بارز بیر صورت ده موجود اولدوغو ایچون تاریخی لیک و منطقی لیک
 پرنسیپنه گؤره وبوصون سسلرین صا متلیگی و بیزیم خط ده ظاهرا ولدوغو
 ایچون آیدین یوخا ریداکی مثاللار: "ارتجاعین، ارتجاعا، موضوعو، صنا -
 یعین، نفت صنایعی" و سایر صورتینده یازیلیر .

۳۴- آشاغیداکی سۆزلر "تیره" ایله یازیلیر:

الف - ترکیببنده کی سۆزلردن بیر، بعضا "هرا یکیمی آیریلیقدا معنی
 وئرمه یین و یا باشقا معنی وئره ن اسم، صفت و ظرف لر، مثلا":
 آددا - بوددا، قارما - قاریشیق، قوهوم - قونشو، دئدی - قودو، ایش -
 گوج، یارا - خورا، کله - کؤتور، کول - کوس، گئییم - کئچیم، نم -
 نوم، پال - پالتار، سیره صفت، سوره سوموک، چؤر - چوپ .

ب - عینی سۆزون اولینه یا (م) سسی گتیرمک، یا داماق مصوتینی دوقلق
 مصوتینی دوداق مصوتینه چئویرمک، یا دا ایلك صا متینی (م) سسی ایله
 عوض ائتمک له عمله گلن اسم، صفت و ظرف لر، مثلا": آز - ماز، قارا - قورا
 ازیک - اوزوگ، ایری - اویرو، کاغیز - کوغوز، کاسب - کوسوب، شه هر -
 شهور، اوشاق - مو شاق، چیندیر - میندیر، شاپ - شوپ، شئی - مئی .

ج - مز (- ماز) شکیلچیلی فعلی صفتلردن عمله گلن صفت و ظرف لر، مثلا":
 دینمز - سؤیله مز، بیتمز - تئگنمز . (ع ۱۰)

۳۵- آشاغیداکی اسم لئز بیتیشیک یازیلیر:

الف - صونو سسلی و یا جینگیلتی لی صا متله بیتن فعللردن (ها) بیتشد -
 یرجی سی واسطه سی ایله عمله گلن اسم لر. مثلا" وور هور، ده، ها ده،

یازها یاز، یه، یه، گزهاگز، چالها چال .
 تکرار ائیدیلن صا غیر (کر) صا متله بیتهرسه، (ها) عوضینه آهنگه گوره
 (T) ویا (ه) یازیلیر. مثلاً "باساباس، قاچاقچ، توتاتوت، ایجه ایچ،
 کسهکس . (ع ۱۰)

۳۶ - آشاغیداکی اسم لر آرالاریندا بیر "تیره" ایله یازیلیر:

الف - عینی سوزون تکراری ایله عمله گلن اسم لر. مثال: داش - داش،

پیچ - پیچ، توپ - توپ، جه - جه، جیک - جیک .

ب - معنا جا بیر - بیرینه یاخین، اوزاق و ضدا ولان آیری - آیری سوزلردن
 عمله گلن اسم لر. مثلاً: "آب - هاوا، آبیر - حیا، آغیر - بورون، آد - سان
 آلفی - ساتغی، آلیش - وئرش، آرواد - اوشاق، باغچا - باغ، باش - آتیاق
 وار - یوخ، قول - بوداق، قوهوم - قارداش، دم - دستگاه، دره - تیسه،
 اود - اولوو، اؤلوم - اینیم ...

ج - ضفتله دوزه لتمه اسم دن عمله گلن اسم لر. مثلاً: "آیری - سچکیلیک ..

د - اؤلچو واحد لرینین بیلدیرن اسم لر. مثلاً: "آدام - گون، قرام - کالوری
 کیلووات - ساعت، کیلوگرام - مقرر، تون - کیلومتر .

ه - جهت لر آراسینا بیلدیزن اسم لر. مثلاً: "جنوب - غربه، جنوب شرق ...

و - ترکیب داخلینده بیر مفهومو افاده ائدهن مختلف معنالی اسم لردن -
 عمله گلن اسم لر. مثلاً: "کافه - رستوران، سینه - کلوب .

ز - ترکیببینه "ویس"، "کونتر" وسایره حصه جیک لری اولان اسم لر. مثلاً:
 ویس - آمیرال، کونتر - آمیرال ...

ح - مختلف سوزلردن دوزه لن خصوصی آدلار. مثلاً "آلما - آتا، آمو - دریا،
 مونته - گارلو، پوئرتو - ریکو ...

ط - سیاسی فرقه لرین، جریانلارین، امله جه ده اونلارین طرفدارلارینین
 آدلارینی بیلدیره ن اسم لر: "آنا رشیت - سندیکالیست، سوسیال - وطنپر -
 ور، سوسیال - دموکرات، سوسیال - رفورمیست، سوسیال - شووینیزم
 (ع ۱۰)

۳۷ - قدیم رسم الخط ده (غ) ایله یازیلان (G) سسلری ساده لیک

پرنسیبینه گوره ایندی (ق) ایله یازیلیر: تفله قرام، هامبورق،

مورقان. لکن عمومیتله (ج) ده بیلن لر (غ) ایله یازیلیر:

جوغرافیا . لکن کارتوگرافی ده کی (ق)، (ج) ده بیلمه دیگی

ایچون، (ق) ایله یازیلیر . صون

آذربایجان ادبیات تاریخچه پیر باخیش *

(۱۶)

یازان: دکتر جواد هیئت

سوویت ادبیاتی : سویت (۱) ادبیاتی باره سینده ۱۹۴۴ ده باکی دانشر ائدیلن آذربایجان ادبیاتی تاریخینده و.ا. لنین دیلیندن بقله یاز- یلمیشدیر: "بوادبیات آزا دبیر ادبیات اولاجاق، چونکی بو ادبیاتین صیرا لارینا، شخصی منفعت و منصب حسی دگیل، سوسیالیزم ایده یاسی و زحمتکشله رغبت حسی، یعنی قوه لر جلب ائده چکدیر. بو ادبیات، بشریتین ان یعنی انقلابی فکر لرینی سوسیالیزم پرولتاریا تینین تجربه و جانلی ایشی یله بیر- لشدیره ن کئچمیشین تجربه سیله حال حاضر کی تجربه سی آراسیندا دائمیاً " قارشیلیقلی بیر تائیری اادان آزا دبیر ادبیات اولاجاق دیر. " (۲) .

بونا گوره ده سوویت ادبیاتی آموزوندن اول کلن ادبیاتلاردان آیریلیمیش و تجرید ائدیلمیش دگیل دیر. سوسیالیست ادبیاتی سوسیالیست مدنیتی نین بیر پارچا س اولاراق بشریتین عصرلردن بیری ارا تمیش اولدوغو مدنیتی نالیتلره اساسلانیر. حاکمیتی آموزالینه آلان پروله تاریا موجود زنگین مدنی میراثی منیمسه بیر، تدقیق ائدیب او گره نیروا وندان سوسیالیزم جمعیتی نین منفعتی و چون تنقیدی اولاراق استفاد ائدیر. سوسیالیست ادبیات دنیا ادبیاتینین ان یا خشی صنعتلری نین ترقی پرور فکرلری نین وارثی دیر (آذربایجان ادبیاتی تاریخی، باکی ۱۹۴۴)

آذربایجان سوویت ادبیاتی دا، ملی بیر ادبیات اولاراق آذربایجان خلقینین قدیم مدنیتینه، مین ایلیک ادبیاتینا و زنگین شفاهی خلق یا- دیجیلیغینا سویکه نیر (دایانیر) چونکی بوزنگین ادبیات و صنعت آبدله لر- ینده اکثریتله بشریتین یوکسک فکرلری ترنم ائدیلمیشدیر.

۱ - شوروی ۲ - آذربایجان ادبیات تاریخی، م. عارف، ح. حسین اوف .

میرجلال . باکی ۱۹۴۴

انسانیت، آزادلیق و خلقه خدمت بو ادبیاتین اساس خصوصیتی و لموش دور. بویوکسک و مترقی عنعنه لری گنج آذربایجان سوویت ادبیاتی قییمتلی بیر میراث کیمی منیمسه بیر، امگره نیرواوندان استفاده ائدیر، سوویت ادبیاتی یا لنیز مضمونوا اعتباریله دگیل شکل و اسلوب اعتبار یله ده کئچمیش ادبیاتدان فرقلی دیر. بو ادبیاتین یگانه یارا دیجیلیق اصولوسوسیا لیزم ره الیزمی دیر.

معین بیر تاریخی اولان ادبیاتلارا اموزا نکشاف یوللاریندا مختلف دورلر دن کئچمیشلر. حیاتی نئجه عکس اقتدیرمه لریندن آسیلی اولاراق، کلاسیسم، رومانسیسم و ره الیزم آیری - آیری دؤوره لرده ادبیاتین اساس یاراد - یجیلیق اصول ویا اسلوبلاری (سبک) اولموشلار.

۱۹ - نجی عصرده آذربایجان ادبیاتیندا ره الیزم حاکم اسلوب اولمو - شدی. م. ف. آخوندوف، ج. ممدقلیزاده، صابر و حقویردی یفها میسنی رئا - لیست یا زیچیلاراییدی.

سوویت ادبیاتینین بلاواسطه بییه له ندیگی بورق الیزمی، ماکسیم - گوکی تنقیدی رئا لیزم آدلاندیریر. چونکی بودؤورون رئا لیست یا زیچیلاری حیاتی باشلیجا اولاراق تنقید نقطه نظریندن تصویرا قتمیشلر. یوخاریدا آدلارینی چکدیگیمیز مؤلف لرائر لرینده اموز دؤورلری نین اجتماعی حادته لرینی وانسانلارینی تنقید و افشا اتمک مقصدیله عکس اقتدیرمیشلر. سوویت ادبیاتی بورق الیزمی انکشاف اقتدیردی و اونویقنی مضمونلا، سوسیا لیزم مفکوره سیله زنگین له شدیردی. بو ادبیات یا لنیز تنقید و افشا اتمک له کفایت له نمیر، عینی زاماندا سوسیا لیست جامعین طلب لرینی و یقنی انسانلارینی تصویرتا پیدا ائدیر. دئمک سوویت ادبیاتی یا لنیز تنقید ائده ن ادبیات دگیل عین زاماندا تصدیق ائده ن بیر ادبیات دیر.

سوسیا لیست فکر لرینی وانسانلارین گله جک حقینده کی آرزولارینی ترنم ائده ن اولارلارین حیاتا کئچیریلمه سینه کؤمک ائده ن ادبیات یا لنیز گئچمیش و ایندیکی حیاتلا کفایت له نه بیلیمیر، بو ادبیاتدا ایندیله گله جک وبوگونله صاباح بیر وحدت تشکیل ائدیر. یا زیچی یا لنیز بوگونو دگیل، بو گوندن دوغان صاباحی داتصویرا اتمه لی، صاباح یاراناحاق حیاتی منظره لرینی یاراتمالی و حیاتی قاباغا آ پارمالیدیر. ماکسیم گورگی سوسیا لیست رئا لیزمی باره سینده بیئله یازیر: "بیز آنجاق کئچمیشدن ویا رانما سیندا

معین درجه ده اشتراک ائتدیگیمیز حال - حاضر دان عبارت اولان ایکی وار لیغی بیلیمک له کفایت له نمه مه لیکک بیزا و چونجو وار لیغی دا ، گله جکی وار لیغی دا بیلیمه لیکک ... بیزبوا و چونجو وار لیقلا یندیده ن مشغول اولما اونتصویرا ائتمه لیکک . بونسوز سوسیا لیزم رثا لیزمی اسلوبونوبا شادوشه بیلیمه ریک " (۱)

سوسیا لیست رثا لیزمی حیا تی و ورغون بیرو وضعیتده دگیل دا عما حرکت و انکشاف حالینده تصویرا ائدیرو حیا تا تاریخی پیر مناسبت بسله بیر ، بورا دا روما نتیتم سوویت یا زیچی سی نین کؤمکینه گلیرا البته بوروما نتیتم انقلابی و واقعی حیا تا دایانان بیر روما نتیتم دیر .

۱۹ - ۲۵ - خنجی عصر ادبیات تی نین قهرمانلاری اصیل اولدوقلاری حالده اجتماعی مبارزه ده ضعیف ونتیجه اعتبار یله مغلوب اولان قهرمانلاردی . (کشفلی اسکندر ، فخرالدین وفرهاد)

سوسیا لیزم رثا لیزمی ادبیاتین اساس قهرمانلاری خلقین یوکسک ایده یالاری اوغروندا چالیشان مبارز ، فداکار و اراده لی انسانلاردیر . آذربایجان خلقی نین تاریخی قهرمانلیق صحنه لری ده اؤز پارلاق بدیع افا ده لرینی سوسیا لیست رثا لیزمینده تا پدیلا ر . سوویت دؤورونده یا - زیلان تاریخی روما نلاردا و نما یشنا مه لرده آزادلیق اوغروندا کی مبارزه لرین تاریخی - فلسفی اهمیتی نی آچیب تحلیل ائتمک بیرینجی یئری توتدو (کورا و غلو ، واقف و ...) بورادا ، انسانا منسوب اولدوغو عرقه و ملیته گؤره دگیل ، داشیدییی ، اجتماعی هدفه ، جامعه ده توتدوغو یئره و اونا بسله - دیگی مناسبتله گؤره قیمت آلدی

انسان پرورلیک حسی سوسیا لیزم رثا لیزمی نین اساس روحونو تشکیل ائدیرو ، سوویت ادبیات تی کؤکوا اعتبار یله خلقله ، گئنیش زحمتکش طبقه لر یله باغلی اولان و آنجا ق اونا خدمت ائده ن بیر ادبیات دیر ، و بوتون زحمتکش لرین ایستک و آرزولارینی عکس ائدی ریر .

سوویت ادبیات تی نین شکل دؤوری (۱۹۲۶ - ۱۹۲۵) - سوویت رژیمیش باشینا گلدی کدن صورادنییا مدنی تی نی گئنیش خلق کوتله لری ایچه ری سینده یا یما ق و خلق ایچه ری سیندن یعنی وسا غلام یا زادیجی قوه لر حاضرا ما ق مقصد یله بیر صیراعلمی - مدنی مؤسه لر : عالی مکتبلر ، تقا ترلار ، موزه لر ، کتابخانالار ، اولکة شناسلیق

جمعیتلری ونشريات اداره لری قورولدی .

۱۹۲۲ ده شرق خلقلری نین قورولتایی باکی داتوپلاندی .

۱۹۲۳ ده آذربایجان تقاتری نین اللی ایل لیگی بایرام ائدیلدی .

خلق ماهنیلارینی اوگرنمک وسویت اوپراسی یاراتماق ایچون بسته کار (آهنگساز) لار دعوت ائدیلدی ، " معارف و مدنیّت " و " قیزیل قلم " ، " شرق قادینی " کیمی بیرچوخ ادبی - اجتماعی ژورناللارین نشرینده باشلاندى .

۱۹۲۶ دا بؤیوک علمی اهمیتی اولان بیرینجی تورکولوژی قورولتایی

باکی داتوپلاندی (۱) یعنی رژیم آذربایجان منورلری و او جمله دن یا - زیچیلاری آراسیندا کی طبقه له شمه نی داها آیدینلاشدیردی ، یا زیچیلارین اکثریتی یعنی قبول ائده ره ک بوتون با جا ریغینی زحمتکش خلقین منفعتی یولوندا ایشلتمه یه باشلادی هله سوسیالیست رژیم نین حاکمیتندن قاباخ بوتون یا رادیجیلیغی ایله خلقین آژا دلیغی نا ، ترقی سینه خدمت ائدن جلیل محمدقلیزاده ، ع . حقویردی ، سلیمان ثانی و عزیز حاجی بیگوف و عبدالله شائق کیمی یا زیچیلار یعنی رژیم منیمسه مگه و قلم لرینی اونونلا او یغون ایشلتمه گه باشلادیلار ، جلیل محمدقلیزاده اولان تبریزه گئدیب ایکی ایله یاخین اورادایا زیب و شیخ محمدخیا بانيله ایش بیرلیگی ائتدی لکن خیا - بان نین فجیع اؤلوموندن صورادکتر نریمان نریمانوفون دعوتیله تکرار باکی یا گلدی و ملانضرالدینی چیخارما غا دوام ائتدی .

یا زیچیلارین بیر قسیمی ده آؤز ملیت چی فکر لرینه دوام ائتدی لرو بقله لیک له ده صنفی مبارزه ادبیات داها کسگینلشدی .

کومونیست پارتیسی سوویت ادبیات نین انکشافینا رهبر لیک و نظارت ائدیرو مخالف جریانلارین و تاثیر لرین خنشی و دارما داغین ائدیلمه سینه کؤمک ائدیردی ، سوویت ادبیات نین انکشافیندا فرقه نین ۱۹۲۵ - نجسی ایلده کی قراری " پارتیانین بندیعی ادبیات ساحه سینده کی سیاستی حقینده " آؤز نوبه سینده بؤیوک بیررول اوینا میشدیر .

۱ - تاسف کی بو کیمی قورولتایلا آذربایجاندا بیرداها توپلانما دی و بیبر نهچه ایلدن صوراتورک سؤزوده کتابلار دان سیلیندی و آذربایجان دیلی - نین تورک دیل لریندن بیر ی و ان تمیزی اولدوغوا ونودولدی و حتی بعضی لری طرفیندن انکار ائدیلدی بو بدعتین تاثیر ی و زون ایلردو ام ائتدیسه ده - علمی تحقیقات و سیاسی ها و انین دگیشمه سی سایه سینده صون ایلرده آزالدی و حتی آذربایجان ادبیات نین و دیل نین علمی شکیلده بیلنلر آراسیندا قالما دی .

آذربایجان سوویت ادبیاتینین ایلیک تشکل دهورو بیر صیرا ادبی جریان
وگروپلارین فعالیتی ایله تعیین ائدیلدی . بوگروپلاری قیصا چا اولاراق گؤز
دن کئچیرهک :

نشردنه رشالیزمونا تورالیزم - رشالیزم نشراسلوبونوداهاگنیشلند-
یرمک ویوکسلیتمک فکریله میداناچیخان بیرصیرایئنی یازیچیلار عکسینه
اولاراق بونوهم مضمون وهمده شکل جهتیندن تما میله محدودلاشدیردیلار . عا-
ئله ومعیشت مسئله لریندن کناراچیخا بیلیمه یین یئنی حکایه چیلربومسئله
نی ار- آرواد آراسینداکی اختلاف وانتقا ملار شکلینده قویما قلاکفایت له
نیردیلر .

رومانتیک شعررومانتیک شاعرلرین بیرقیمی رشالیزمی شعرا یچون
قابا بیرسبک حساب ائده رهک شعری گونده لیک حیاتی مسئله لردن کنارا-
چکمه گه جهدگؤسته ردیلر . بونلارما تریالیزم فلسفه سینه اینا نما ییب ایدئا-
لرم ، دین وملیت طرفداری شاعرلردی ظاهرده "صنعت صنعت ایچون دور"
ویا "صاف صنعت" شعارینی تعقیب ائدیردیلر . بوشا عزلرین بعضیلری او
جمله دن : (حسین جاوید) "منیم تانیریم گؤزه للیکدیر ، سئوکی دیر" دییه رهک
اجتماعی مسئله لری اؤن پلاندا گؤتورموردی . یاخودشاعر احمدجوادسمبو -
لیزمه داها آرتیق تمایل گؤسته ریزدی . بئله لیک له ده اؤزلرینی او دهورون
ادبی محیطیندن بیرنوع تجرید ائدیردیلر ویئنی معا صر جریاندان اوزا قدا
دوروردولار .

غزل ژانرینین دوا مچیلاری - کهنه ضیالیلار ایچهریسینده کلاسیک شعر-
ین دوا مچیلاری آدیله مشهور اولان غزلچی شاعرلر خصوصی بیردسته تشکیل
ائدیردیلر .

عبدالخالق جنتی، آق داداش منیری و آذرکیمی کلاسیک آذربایجان
شعرینی دوام ائتدیره ن یا شلی شاعرلر اسکی بدیعی شکلی عینیله سا خلا ییر ،
کلاسیک شعرین قایدالارینی محافظه ائدیرو یئنی شرایطی و طلبلری نظره
آلمیردیلار . بوشا عزلرین بعضیلری یئنی حیات اصمیمی بیرمناسبت دویماق
دا ایدی . لکن بیرقیمی ده کلاسیک شعر پزده سی آلتیندا بعضی کوسکون وبدبین
شعرلریا زیردی لار . مثلاً "سا وانچی صمد منصورون" "هپسی رنگدیر" شعری مید-
سوزلیگن واجتماعی دوشگونلوگون آیدین بیرا فاده سی ایدی . هر شئین بیر
رنگ وساخته لیگدا عبارت اولدوغونو ادعا ائدن شاعر اثرینین صونودا

بوقرا را گلیر :

ایندی کی ممکن دگیل عالمده اولماق کامیاب

ای گوزون قربانی، ساقی، وئرگنه ساغر شراب
بودبی جریا نلار ۱۹۲۵ ده تشکیل ائدیلمن "ادبیات جمعیتنده" بیرلشمیشد-
یر، بوجمعیتمین ناشرافکاری "معاریف ومدنیت" مجله سی ایدی ومقصودی
عموم آذربایجان ادیب ویا زیچیلارینی فکری بیرا تحاددا دعوت ائتمک واد-
بیاتین انکشافینا چالیشماق ایدی، لکن حاکم اولان یعنی مفکوره نین قوت
لی تاثیرله بیر- بیریندن آیریلان وفکر اعتباریله بیر- بیرینه ضد
اولان یا زیچیلاری فکری اتحادا دعوت ائتمک ممکن دگیلدی .

" آذربایجان ادبیات جمعیتی" نده کی تضادلارین پارلاق بیرنمونه
سینی معارف ومدنیت مجله سی نین و "ادبی پارچالار" (۱۹۲۶) آدلی مجموعه نیر
مندرجا تیندا آیدین گوروروک بومجله لرده ج. ممدقلیزاده نین رقالیستیک
"زیررما" و "قوزو" حکایه لر یله یاشی ح. جاویدین رومان تیک "پیغمبر" ی
و "آفت" ی واصلینده تورکیه لی اسماعیل حکمتین غلیظ دیلده یا زیلمیش
مقاله و شعرلری و عبدالخالق جنتی نین مخمسلری و سایر چاپ اولونوردی .
انقلابی شعرین انکشافی - ادبیات جمعیتنده توپلانمیش شاعرلری ن
اکثریتینی ملیت چی و رومان تیک شاعرلر تشکیل ائدیردی . بونلارین قار-
شیسیندا زحمتکش کوتله لری ایچهریسینده ومکتبلرده انقلابچی کومونیست
ضیالیلاری یارانیردی، ایلك زامانلاردا "گنج ایشچی" و "کومونیست" گازلر-
ینده یازان بوگنجلر کومونیست پارتی سی نین بگومک ورهبرلیگیله "قیزیل
قلملر جمعیتی" ایله بیرله شدیلر . بیرینجی ایل لرده سوویت ادبیاتیندا شعر
اساس یغری توتوردو و بوشعرین باشلیجا خصوصیتی ده مدارزر و حلوا ولما سی
ایدی . اجتماعی لیریکا ، نغمه ، مارش وکیچیک قهرمانلیق پوئمالاری (۱) بو
شعرین ادبی نوعلرینی تشکیل ائدیردی . ۱۹۲۶ دانشرائدیلمن "گنج قیزیل
قلملر" آدلی مجموعه ده گنج انقلابچی شاعرلری ن سوویت حاکمیتی ایل لر-
ینده یازدیغی ایلك اثرلری درچا ئدیلمیشدی . بومجموعه ده آلتمی شا قدر
شاعرین شعرلری چاپ اولموشدی و بونلارین چوخونی گنج طلبه لر ، فعله فا کو-
لته سینده کی طلبه لر ، کند معلملری و قیزیل عسگرو باشقا امکی گنجلر تشکیل
ائدیردی . بیر چوخ نقصانلارینا یاخما یا راق بورا داکی شعرلری یعنی ، اجتماعی ،

۱ - پوئما = الی بیتدن چوخ منظوم حکایه

فرهنگی بیدار حرکتین باشلان دیغینی گؤستریردی .

"قیزیل قلملر" شعرینین یارانما سیندا فعال چالیشان شاعر سلیمان رستمین ۱۹۲۳ ده یازماغا باشلان دیغی ایلک شعرلری آیریجا اولراق "المدن - نشاء" یه ^۲دلی کتاجا دا چاپ ائدیلیمیشدیر .

ایلک زامانلار سوویت گنجلیگی ایسته - ایسته مزاسکی مفکوره لی شاعر لرین تاثیرینه قاپیلیردی بوایشده معلم لرین رولو چوخ مهم ایدی . حتی سلیمان رستمین ایلک شعرلرینده داخی بدبین لیک ودوشگونلوک گؤزه چار - پیردی ، شاعر او دؤورا و چون سجه وی اولان بومسئله ده معلم لرین رولونو بئله بیان ائدیر :

معلم دئدی - اوغولوم ، سنین گؤزه ل طبعین وار

چالیش ملی شعرلر یاز ، هرکس سنی آلقیشلار

المدن نشاء یه دوغرو حرکت ائتمک و "اغلن شعر" (۱) دن ال چکمک سوویت دؤوروش شعرینین ایلک آددیمی اولموشدور .

ایکینجی آددیم یعنی حیاتیت ترنمی و کهنه حیاتا ترنم ائده نلره قارشی قطعی مبارزه یه گیریشمک له باشلانیردی . بوگونلرین تاثیرینی س رستم " اؤزومدن " ^۲دلی مقاله سینده بئله ایضاح ائدیردی : " آرتیق منیم شعر - لریم گولومسه میه باشلادی ، اؤزومده گولومسول اولدوغومدان ، شعرلریمله کومسومول (۲) حیاتینی ترنمه باشلادیم . حتی آدنیغیمیزی یعنی پروله تار ادبیاتی جبهه سینده بیزه آغیر ضربه لروورانلار اشعرلریمله جواب وئردیم داها دوغروسو هجوم ائتدیم " . سلیمان رستم هم تشکیلاتچی (گنج قیزیل قلم لراتفاقینین کاتبی کیمی" همده فعال بییرا رادیجی کیمی گنج انقلابچی شعری تمثیل ائده ره ک شاعرلری حیاتلیک ، رئالیزمه پارتیالی اولماغا چاغیریر و بورژوا استه تیزمینی افشاء ائدیردی . بوزمان اونون شعرلری بییر مانیفیست کیمی سله نیردی .

دالوی (۳) بیطرف صنعت ، دالوی بیطرف شاعر

دالوی بیطرف نغمه ، دالوی بیطرف شعر .

" بایقوش " شعرینده او ، آنتی سوویت شعری و شاعرلری داها آچیق بییر افاده ایله قامچیلاییردی .

اؤتمه آرتیق ، سیننده ماتم وار بونو صنفیم طلب ائدیر سندن

۱ - صمدوورغون "اغلن شعرلریم" (فانا ۱۹۳۲) ۲ - گنج کومونیست لر .
۳ - رداولسون (روسجا)

سنه ان صون جواب بودور مندن کیم کی بؤیله اؤتیرسه بیلسین کی
اونای بیر آد وئرر ائلمیم" بایقوش"

بودورده یارانان سوویت شعرى نین ایکی مهم نقصانی واردی :
اولا" گنج شاعرلر حدیندن آرتیق یئنی حیاتین تاثیرینه قاپیلاراق وار-
لیغی چوخ سطحی تصویرا ائدیردیلر، صونرا یئنی فکرلر و حس لر چیپلاق بئر
شکلده افاده اولونوردی :
مدنیت باخچا سیندا قوخوسا چان بئر گولوم

پروله تار شاعری یم چهچه ووران بلبولوم...
.....

یوردوموزا گیرن گوندن شانلی آپریل (۱) گونلری
باخچا میزدا فرحله نر، بلبول گولر، گول گولر
آچیلیمیشدیر ایشچیلرین، کؤیلولرین دیللیری
تؤکولمز گؤزلریندن یاش، کؤنول گولر، دیل گولر
شاعر کؤدؤورده اوکتبر و آپریل انقلابلاریندان، ۸ مارتدان چکیجدن
اورا غدان، آزادلیقدان، عصیانندان یازیردیلار :
نغمه لرا و خویار، یورولماق بیلمه ز سندانین اوستونده رقص ائدن چکیج
ده گدی کجه سندانای قیغیلیم ساچار جوشارد میرچینی گولدوره ن چکیج
(دمیرچی خانادا)

بو، دؤوره ده م. س. اردوبادی و جعفر جبارلی نین بئر صیرا مهم شعرلرینی
ده قید ائتمک لازم دیر. م. س. اردوبادی ژورنال ایستیک فعالیتی ایله شاعر-
لیگی و یغونلاشدیراراق مبارز بئر شاعر کی می روزنامه و مجله صفحه لرینده
چیخیش ائدیردی، اونون ساتیریک شعرلری صا برسکیینی دوام ائتدیریردی.
۱۹۲۳ ده " معارف و مدنیت " مجله سینده جعفر جبارلی نین " قیزقالاسی "
آدلی مازا قلی تاریخی- افسانه وی پوئما سی درج ائدیلدی. قیزقالاسی آذربایجان-
نین قدیم تاریخیله علاقه دارا ولاراق و معاصر شکلده یازیلیمیش ایلمک مکمل
رومانتیک بئر پوئما اولما سی اعتباریله اهمیتلی بئر حادثه ایدی. بورادا -
جبارلی باکی نی، خزر دنیزینی ونا موسلوبیر آذری قیزی نین فاجعه سینینی تصویر
ائتدیردی، بو پوئما گئت - گئده سوویت شعرینده انقلابی اپیک (۲) نوعون
انکشافینا تاثیر ائتمیشدیر.

۱- آپریل آییندا سوویت قیزیل اوردوسو آذربایجان ایلمیش و سوویت رژ -
یمینی قورموشدور ۲۰ - اپیک = حماسه ای .

۱ - انقلابی دراما تورگیا (نمایشنامه) - سوویت حکومتی ایش با -
 شینا کچیجی قارشپسیندا بیرصیرا مدنی - معارف ایشلری دوروردو کی
 بونلاری بیرینجی نوبه ده تئا تریرینه یئتیرمه لی ایدی. تئا ترقا پیلارینسی
 خلقین اوزونه گئیش صورتده آچما لی وینی حیا تلا کوتله لرینا نیش ائتمه لی
 ویئنی قایدالارلا ایشله مگه ویا شا ما غا چا غیرما لی ایدی. بومهم وظیفه سی
 زحمتکش طبقه سی طرفداریا زیچیلار اؤزعه ده لرینه آلدیلاروبا چا ریقلا ایفا
 ائتدیر .

۱۹۲۱ ده معلم یا زیچی سلیمان ثانی بیرینجی سوویت آذربایجاندا ما
 اولان "لاچین یواسی" نی یازدی. بورا دایلیک دفعه اولاراق پروله تارا نقل-
 بی نین غلبه سی بدیع بیرا وستا لیکلر تصویرا ولونوردو. لاچین یووا سیندا ایکی
 شخصیت دقتی جلب ائتدیر. امیرا صلان آقا و پریجه ن خانم. امیرا صلان آقا
 نفوذلو و غدا ربیربیگ دیرصون دقیقه یه قدر بولشویک لرله مبارزه ائتدیر ،
 "نا موسونو" مدافعه ائتمک آدی ایله چا رپیشیر. بیگ لر ائطرافینا توپلاییر
 و اولوم - دیریم مبارزه سینه شخا "رهبرلیک ائتدیر و ملکدار آقا لیغی نین محکم
 قالاسی اولان لاچین یووا سینا اؤز لینده محکم سا خلا ما غا چا لیشیر. روسیه ده
 تحصیلده اولان اوغلو جه نگیرا انقلابچیلار دسته سینین باشیندا لاچین یووا سینا
 هجوم ائتدیر. دوننکی کندلی لر بیگدن اوزدؤنده ریرلر، بیگ لرین ، تاجر لرین
 و روحا نیلرین آراسیندا دا تفرقه و اختلافلار دوشور. لاچین یواسی نین ال-
 گئتدیگینی گؤره ن امیرا صلان آقا دلای و لوروا اؤز و نوا اولدورور. عمی سینین
 ثربیه سیله بویوین پریجه ن خانم دا مدت لر عمی سینین یولوندا گئتدیر و جه ن-
 نگیره قارشو دورور . . .

ع. حقوردی یوفون کهنه حیات و معیشتی تنقید ائده ن "کهنه دودمان" ،
 " با با یوردوندا " ، " سلیمان آخوندوفون " عشق و انتقام " و جعفر جبارلی نین
 بیئرلی بورژوازی نین اخلاق پوزفونلوغونو تصویرا ائده ن " آیدین " و " اوکتای
 اوغلو " پیئس لر سوویت نمایشنامه لرینین ایلیک نمونه لر ایدی .
 سوویت حاکمیتی نین ایلیک ایل لرینده تشکیل ائتدیلیمیش " تنقید و تبلیغ "
 تئا تری معاصر دراما تورگیا نین انکشا فینا بویوک خدمت ائتدی . اساسا
 اعتبار یله تبلیغات مقصدی داشیان بوتئا تر صحنه نی قیزغین بیر معارف او-
 جاغینا چئوردی . نمایشنامه یازانلاری اؤز اطرافینا توپلادی و معاصر
 بؤوعدا بیرصیرا ما راقلی اثر لرین یازانما سینا سبب اولدی . بو تئا تر

حق وردی یوفون "چرخ فلک" پیئسیله ۱۹۲۱ ده (۱۳ نوامبر) آجیلدی بوتقالتا -
ترین برنامهلری چوخ مختلف ایدی. بورا دا کهنه حیأتدان بحث ائدن بیر -
صیرا اجتماعی - انقلابی اثرلر اولدوغو کیمی انقلابدان صونراکی حیاتی
معیشته عایدده اثرلر واردی. تماشا یا قویولان اثرلر عمومیتله قیصا،
اولدوقجا بسیط اولدوغو حالده، آموز کوتله وی لیگی، گونده لیک حادثه لره
جواب وئرمه سی و تربیه وی رولوا اعتباریله بو پیئسلرین و عمومیتله تنقید
و تبلیغ تقاترینین انقلابی اهمیتی چوخ بؤیوک ایدی. انقلابی نمایشنامه
و تئاترین انکشافینا روس و غربی اوروپا ادبیاتیندان اولونان بهره چوخ
ترجمه اثرلرده خدمت ائدیردی .

سوویت ادبیاتینین غلبه سی اوغروندا - (۱۹۲۴ - ۱۹۲۶) - ۱۹۲۵ - ینجی
ایلمین خرداد (جون) آییندا حزب کومونیستین مرکزی کمیته سی ادبیات
حقینده خصوصی بیر قراچیخاردی "پارتیانین بدیعی ادبیات ساحه سینده کی
سیاستی حقینده". بوقرا سوویت ادبیاتینین قارشیسیندا دوران مسئله لری
آیدین بیر شکلده گؤسته ریر، یاخین گله چکده پروله تارتیانین ادبیات ساحه
سینده رهبر موقعینه گله جگینی خبر وئیردی. فرقه ضدا انقلاب عنصرلره میارزه
اؤتمه گی و بیطرف یازیچیلارین کومونیست مفکوره سیننی منیمسه مه سی ایچون
دقت و احتیاطلا چالیشماغی تاپشیریردی. بوقرا سوویت ادبیاتینین انکشا
فیندا اساس سیاسی وثیقه لردن بیر اولدی .

سوویت ادبیاتینین تشکیلات جهتیندن محکم له شمه سی ایشینده "ادبیات
جمعیتی" نین لغوی و "قیزیل قلم" ادبیات جمعیتی نین تشکیلی (۱۹۲۶)
مهم بیر آدیم ایدی .

قیزیل قلم اکثریتله مکتبلی گنجلردن تشکیل تاپمیشدی و باکی شهرینه
محدود ایدی. جمعیتی کمیت و کیفیت باخیمیندان بومحدود لوقدان چیخار -
ماق ایچون ۱۹۲۸ (۱۳ ژانویه) ده آذربایجان پروله تارتیازیچیلارینین
بیرینجی قورولتائی چاغیریلدی .

آذربایجان پروله تارتیازیچیلاری جمعیتی نین اساسینی قویان بو
قورولتائی آذربایجان سوویت ادبیاتینین انکشافیندا بؤیوک رول وینادی.
بودغورده ادبیات تداره آلیزم انکشاف ائتدی و سوویت دؤورونون قهر -
مانلاری تصویر ائدیلمه گه باشلاندى، شعرله برابر نثرده انکشافا باشلادی و بیر
صیرا نمایشنامه لری ایلدی. یعنی - یعنی رومانلار ورتا یا چیخدی مثال
ایچون سلیمان رستمین "قول سوز قهرمان" (۱۹۲۸)، "پارتیزان علی" (۱۹۳۲)

و "نسی" (۱۹۳۲)، صمدوورغونون "کومسومول پوئماسی" و "۲۶ لار" پوئماسی ح. مهدینین "داشقین"، سلیمان رحیموفون "شامو" ع. ابوالحسنین "دنیا فویور" روما نلاریننی ذکر ائده بیلیریک. بوروما نلاردا وطنداش محاربه سی موضوعا ساس ییترتوتموشدور.

شعرده وطنداش محاربه سی موضوعا انقلابی روما نتیک بیرا سلوبدا افاده اولونوردو. بونون ان یاخشی مثالینی س. رستمین اثر لرینده گورو روک. مثلا "دشمنه قارشی فداکارلیقلامبارزه ائده ن پارتیزان علی اولرکن داخی جانیندان آرتیق سئودیکی کومسومولو (گنج کومونیستلر) دوشونور:

آرتیق علی یوخذو اونو قرمزی قان با سمشدی

لکن واردی اونون جانندان سئودیکی بیردوغروویول

اوزانیدیغی یاش تورپاغین اوزه رینده یازمیشدی

بارماغینی اوزقانینا با تیراراق: "کومسومول!"

عینی انقلابی - روما نتیک سبکی صمدوورغونون "کومسومول پوئماسی" ندا دا گورو روک. صمدبورادا گنج نسلین سوویت حاکمیتی اوغروندا مبارزه

سنی تصویرا تئمشدیر. بودغور یا رادیجیلیقیندا ائپیکه (حماسی شعره)

و پرومیل او یانیدیغی گورو نور دو. بوزمان، سوسیالیزم قوروجولوغوا اشترا

چالغیشما شرایطنده انسا نلارین دگیشمه سی و سوسیالیست تربیه مسئله سی

تربین ضروری بیر موضوعا ولما غا با شلامیشدی. بوسا حده سلیمان رستم -

ن "یاخشی یولداش پوئماسی" ان یاخشی پوئما دیر. بئله لیک له صنفی

بیر ره شرایطینده انکشاف ائده ن سوویت شعری هم شکل، هم ده مضمون اعتبار -

یه یوکسه لیردی و سوویت شاعر لری شعری سوسیالیزمین ایستک لری اوغرو -

تئمز ائتمه گی بیر آن بئله اونو تئموردولار.

مضمون اعتبار یله سرعتله ده گئیش و انکشاف ائده ن شعر شکل و فورما

با یمیندان دا انکشاف مرحله سی کئچیریردی. اساسا "هجا وزنینه سؤیکه نن

سوویت آذربایجان شعری قوشما وزنی و بو وزنین مختلف شکل لرینی تطبیق

ا دیر، مضمونا گؤره یئری گلدیکجه بووزندن سربست (آزاد) استفاده ائدیردی

روس ادبیاتیندا ۱۹۲۴ ده یارانان کونستروکتیویزم جریاننی و مایا -

ن سبکی نین تا ثیر یله میکائیل رفیعلی طرفیندن وجوده گلن سربست شعر

ربانیه ره آهلیزم سادهلک و خلق چیلک دن چوخ شکله، ائسته تیزمه و فرچی -

ن مئیل ائدیردی. ملی فورما یا یا بانجی (بیگانه) اولان "سربست شعر"

انقلابی جمله پردا زلیقلا آذربایجان خلقی نین ملی کلاسیک ادبیاتینسی و معارفینی کؤکوندن ردا ائدیردی اونون ایچون ده تئزپار رلادینی حالدا تئز ده سؤندی و موفقیت قازانما بیلمه دی.

سوویت شعری آذربایجان کلاسیک شعری نین و خلق یا رادیجیلیغی نین ان یا خشی عنعنه لری اساسیندا انکشاف ائدیرعینی زماندا دنیا ادبیاتین نین ناکلیت لرینی ده دریندن اؤگره نیروزنگینله شیردی . ملی فورما ، دیل و اسلوب خصوصیت لری ، یوکسک هوما نیزم و وطنپرورلیک ایده لری اعتباریله نظامی ، نسیمی ، فضولی و واقف دن اؤگره نن سوویت شعری سوسیالیزم فکرلرینین ادبیاتدا عکس ائتدیرمه گی و بوگونون فعال و مبارز شعری نی یا راتما ق یوللارینی دام ، گورکی و ما یا کووسکی دن اؤگرنیردی . بونون ان یا خشی مثالینی جعفر جبارلی ، صدوورغون و سلیمان رستمین یا رادیجیلیغیندا گؤروروک .

دؤورون ادبیاتی ایچون سجه وی اولان جهتلردن بیریدیه سوویت رفا لیست ، نثری نین قوت له نمه سی ایدی . رفا لیست سوویت نثری تنقیدی رفا لیزمین عنعنه لرینه اساسلانیر و خلقین قهرمانلیق احوال روحیه سینی اونون مبارز روحونو فادها اتمک یولیه ایره لیله بیردی . سوسیالیزم فکر لرین حیاتدا وانسان احوال روحیه سینده کی انعکاسینی ، آذربایجان خلقی نین یوکسک امل لرا و غروندا کی مبارزه سینی تصویر ائده ن نثر لری ده یا زیلما قابا شلامیشدی .

قید ائتدیگیمیز کیمی وطنداش محاربه سی قهرمانلیقلارینا حصر ائدیلیمیش . مهدی نین "داشقین" (۳۳ - ۱۹۳۱) ، ابوالحسنین "دنیا قوپور" ۱۹۳۲ آدلی رومانلاری وس . رحیموفون شامو اثری اهمیتلی دیر .

بدیعی نثرین موضوعوندا گؤزه چارپان باشلیجا خصوصیت انقلابی انسان حیاتیندا و شعوروندا عمله گتیردیگی یعنی ایده یا ، یعنی حرکت و میل لرین تصویر ایدی . مثلاً "تابت رحمانین" و "فاسیز" آدلی حکایه سینده کهنه محیط دن چیخاراق چتین یوللارلا انکشاف ائده ن بیرکنجه تانیش اولورو آذانچی اولغوصالح اول لردیلسیز - آغیزسیز اوتانچاق و با جاریقسیزبیر آدام اولدوغو حالدا گئت - گئده دگی شیر و یعنی حیاتین قوروجولاری صیرا سینا کچیر . مؤلف مالحین یعنی دن تربیه ائدیلمه سینده کی چتین لیک لری ، اونون شعوروندا کی اسکی قالیقلارین یا واش - یا واش سیلینمه سینی

گفته رمک له جانلی واینا ندریجی مثبت بیر صورت یا را تما غا موفق اولور .
 ج . جبارلی نین بیر صیرا حکا یه لرینده آذری قادینی نین فکری و روحی
 انکشافی بدیعی و واقعی بیر شکلده تصویرا ئدیلیمیشدیر . مثلاً "گلزار" (۱۹۲۴)
 "دلبر" (۱۹۲۷) ، "گولر" (۱۹۳۴) ، و "فیروزه" (۱۹۳۴) گفت - گفته دها چوخ
 آیلان و آموزانسی قیمتینی درک ائده ن آذری قادینی نین تدریجی شعور
 یتگین لیگینی عکس ائتدیریرلر . گلزار ، دلبر و گولراسکی حیات و عنعنه لرین
 علیه اعتراض و چیخیش ائتسه لر داخی روللاری پاسیوقا لیرلکن فیروزه
 بونلاری تما ملاییر ، اودو کتور دور و کهنه عادت و عنعنه لرین قالین حصارینی
 قیرمیش و آزادا و لموش دور و سوویت ادبیا تیندا یئنی انقلابی و مبارزانسا -
 نلارین سمبولوشکلینده تصویرا ئدیلیمیشدیر . بودا سوویت نثری نین ایلک
 غلبه سی اولموش دور .

بود ووده ادبی تنقیدین باشلیجا رولوبورژوا و ملیتچی احوال روحیه
 ایله مبارزه دن عبارتدی . ۳۱۰ - ۱۹۳۲ ده قوتله ن تورک جولوق جریانسی
 ادبیا تدا صنفی مبارزه نی کؤلگه ده قویور و آزا قالانکارا ئدیردی . ثانی لی
 کیمی یا زیچیلار ملیتچی ادبیا تشناسلار (چوبا نزاده و باشقالاری) طرفیندن
 ادبیا تین ان قوتلی نمونه سی کیمی حساب ائدیلیردی . گنج سوویت ادبی
 تنقیدی بونلار لایمبارزه آ پاریب و اولاری نظری جهتدن افشا ائدیردی . لکن
 ادبی تنقید ادبیا تین بیر صیرا داخلی مسئله لرینی نظردن قاچیریردی .
 مثلاً "دیل ، اسلوب ، بدیعی لیک ، صنعتکارلیق و ژانر (نوع) مسئله لری چوخ آز
 مذاکره ائدیلیر و یئنی ادبیا تین موضوع و حیاتی احاطه اعتباریله رنگین -
 لیگینه فکیروئریلمیردی . گئیش یا رادبجیلیق مباحثه لری عوضینه قابا
 سوسیولوژی تحریف لره یول وئریلمیردی . حتی کلاسیک ادبیا تین تدقیق و
 تدریسی ایشینده ده عینی قابا سوسیولوژی تحریف لرا مؤز و نوگوسته ریردی .
 رنگین ادبیا ت تاریخ لرینده کی یوکسک بشری حسلری ، آزادلیق ، مئیل لرینی
 و مثل سیز صنعتکارلیغی بوتون درینلیگی ایله میدانا چیخارماق ، اؤگرتمک
 و منیمسه مک یئرینه قابا سوسیولوژی اصول طرفدارلاری ادبیا ت تاریخینی
 بلاواسطه صنفی مبارزه سلاحی کیمی آلیر و بویوک صنعتکارلارین اثر لرینی ده
 مطلق بیرا اجتماعی طبقه و یا گروپون افاده چیسی کیمی قیمت له ندریردیلر
 بو قابا دئمک اولارکی ، ادبیا تین هر ساحه سینده سوخولما غا باشلامیشدی (۱)

روسیا پروله تاربا زیچیلاری جمعیتی (راپ) رهبرلیگینده چالیشان تروتسکیچیلرین تا ثیریله آذربایجان پروله تاربا زیچیلاری جمعیتینده ده بیرچوخ بؤیوک صنعتکارلاری ادبیاتدان اوزا قلاشدیرماق، محدود درنکچی- لیک، قوروجولوق کیمی جدی تهلهکه لریا رانیردی. آذربایجان پروله تاربا زیچیلاری جمعیتینده عمله گلیمیش وضعیت نتیجه سینده ع. حقوردی یف، ج. ممدقلیزاده، ج. جبارلی، م. س. اردوبادی و باشقا بوکیمی گؤرکمئی و صداقتلی یا زیچیلار تشکیلاتدان کناردا قالدیقلاری کیمی، همین قابا سوسیولوژی تنقیدین آمانسیزهجوملارینا راست گلیردیله (۱).

پارتیانین ۱۹۳۲ (۲۳ آوریل) قراریه محدود درنکچیلیک یولونا دوشن خصوصی پروله تار ادبی - بدیعی تشکیلاتلاری لغوا دیلدی. اونلارین یئرینه سوسیالیزم قورولوشوندا فعال اشتراک ایشتمک ایسته یین بوتون یا زیچیلارین بیرلشمه سی اساسیندا یعنی تشکیلات قورولدی. بوشکیله گنج یا زیچیلارلا بیرلیکده داها تجربه لی یا زیچیلار دا جدی صورتده ایشه گیریشدیله.

م. س. اردوبادی تاریخی رومانلارینی یا زما غا باشلادی و ج. جبارلی سوویت حقیقتینی تصویر اده ن قیمتلی اثرلرینی یا زدی و عزیز حاجی بیگ اوف کورا و غلو اوپراسینی یا راتدی و بفله لیک له آذربایجان ادبیات- تیندا یعنی بیریکسه لیش دفوری باشلاندى .

جعفر جبارلی - (۱۹۳۴ - ۱۸۹۹) - استعدادلی بیر نماینده نویسنده شاعر، حکایه چی و سناریست اولان جعفر جبارلی کلاسیک آذربایجان ادبیات- نین ان یا خشی عنعنه لری اساسیندا یفتیشمیش، سوسیالیزم دفورونون یعنی طلبلرینی درک ائده ره ک شوروی ادبیات- نین ان گؤرکمئی یا رادیچیلار - یندان بیرری اولموشدور. ایلک اثرلرینده تنقیدی رئالیزمین دوا مچیسسی کیمی میدان اچیخان جبارلی زما ن گئچدیگجه رئالیزمی انقلابی رومان- تسم له بیرله شدیردی و سوسیالیزم- رة الیزمی- نین نماینده سی اولدو .

غفار اوغلو جعفر جبارلی ۱۸۹۹ دا باکی- نین خیزی کندینده کؤمورچی عائله سینده آنادان اولموشدور. اولجه باکی دا (روس - تاتار) مکتب- یینده

۱ - آذربایجان ادبیات- ی تاریخی ۱۹۴۴ - باکی .

صونرا دا پولی تکنیک مکتببینه ا و خوموش و سوویت حاکمیتی دؤورونده ا و نیور سیته نین شرق فا کولته سینی و باکی تئا تر تکنیکو مونوبیتیر میش دیر .

جعفر جبارلی یا را دیجیلیقا شعریا زما قلابا شلامیش (۱۹۱۵) ملانصرالدین و دیگر غزتلرده درج ائدیلن ساتیریک و لیریک شعرلرینده اجتماعی موضوعلارا توخونور و صا بریولووبا خیشله جمعیتده گؤردوگو عدالت سیزلیگی، گفریلیگی و نقصانلاری تنقید ائدیردی . شاعر قیزلارینی مکتبه قویماق ایسته مه یین آتالاری ، عوملاری آلدان روحانی مالاری و انصاف سیزوار لیلاری فضب و نفرته قا مچیلاییردی .

"باهار" آدلی شعری ۱۹۱۵ ده "مکتوب" مجله سینده درج ائدیل میشدیر .
"قیزقالاسی" پوئما سیندا دورنا آدلی متین و ناموسلوبیر آذری قیزی نین فاجعه سینی تصویر ائتمیشدیر .

تئا تر و نمایشنا مه یازماغا دا جعفر جبارلی چوخ افرکن باشلامیشدیر .
۱۹۱۵ ده یازدیغی ایلک پیئسی اولان " وقالی ثریه یا خودگوزیاشی ایچینده گولوش" ده اولدو و گوکیمی ۱۹۳۲ ده یازیلان "یاشار" درامینا دک بوتون اثرلرینده خلقین حیاتی و معیشتیله علاقه دار مسئله لزه توخونموش، گفریلیک له ، جهالت ، ظلم و استئما رلامبارزه ائتمیش و اوجود و تماشاچیلارینی عدالته ، یا خشیلیغا و آزا دلیغا چا غیر میشدیر .

ج. جبارلی تئا تری چوخ سئویردی تئا ترا و نون حیاتی نین معناسی او –
لموشدی ، یالنیزامز گوزهل اثرلریله دگیل ، رژیسور لوق و ترجمه فعالیتله –
ده تئا ترا اشتراک ائدیردی . او ، تولستویون "اوشا قلیق" ، شکسپیرین "ها ملت" و "اوتفللو" ، شیللرین "قاچاقلار" ، بومراشئنین "فیقارونون توپو" و اسلاوی نین "اینقروئتسییا" اثرلرینی ترجمه ائتمیش و "شاه صم" و "صفا" اوپرالاری نین متنین (لیبرتو) یاز میشدیر

۱۹۲۹ دا دولت درام تئا تریندا بدیعی حصه (هنری قسمت) مدیری تعیین ائدیل میش و حیاتی نین صونونا دک تئا تر دان آیریلما میشدیر . ۱۹۳۰ دا عموم اتفاق تئا ترا ولمپیا دینا اشتراک ائتمیش و مسکودا آذربایجان تئا تری نین انکشاف یوللاری حقینده گزارش وئر میشدیر . بوا و ولمپیا ددا جبارلی نین یازدیغی و آذربایجان دولت تئا تری نین تاماشایا قویدوغو " اود گلینی " و "سئویل" نمایشنا مه لری موفقیت قازان میشدیر .

ج. جبارلی نین سینما صنعتی نین انکشافیندا بؤیوک رولوا و لموشدور .

حاجی قارا"، "سئویل"، و "آلماز" نمایشنامه لرینین فیلمه آ لینما سیندا
حبارلی آموزوشخصا "اشتراک ائتمیشدیر، ادبیات و اینجه صنعت ساحه سینده
کی نمره لی فعالیتینه گؤره اونا ۱۹۳۲ ده امکدار اینجه صنعت خادمی عنوانا -
نی ونریلمیشدیر .

۱۹۳۴ ده سوویت یا زیچیلاری نین مسکو و اداکی عمومی قورولتایینا
اشتراک ائتمیش وس سئوی یا زیچیلاری اتفاقی نین ادا ره هئیتینه عضو
سئچیلیمیشدیر . بو قورولتای اداکی چیخیشی (نطقی) ادیبین صون چیخیشیدی
چونکی، همین ایلین ۳۱ دسامبریندا اورهک خسته لیگیندن وفات ائتمیشدی .
جعفر جبارلی حکا یه یا زما غا دا تئز با شلامیشدی . حکا یه لرینده اجتماعی
مسئله لره توخونور و انسا نلار آراسیندا کی عدالت سیزلیگه ، جهالت و پوسول
پرستلیگه اعتراض ائدیردی .

۱۹۱۶ دایا زدیغی "اصلان و فرهاد"، "منصور ستاره" کیمی حکا یه لرینده
قارداشی قارداش دشمن ائدن پولاد، چرکین احتراصلارا ، ظالم زمانه یه قارشلی
چیخیردی . جعفر جبارلی حکا یه لرینده قادی نلارین یا شاییشی و آزادلیغی
مسئله لرینه گئنیش یئرو اثر میشدیر . اونون حکا یه لرینین تقریبا "هامیسی
قادی ن آزادلیغی مسئله سینده حصرا ائدینمیش و اساس قهرمانلاری دا قادی نلار
دیر . (گلزار ، دلبر ، دل آرا و فیروزه)

جعفر جبارلی ایلک نمایشنامه و حکا یه لرینده اجتماعی حیات اداکی عدالت
سیزلیگه و ظلمه اعتراض ائدیگی حالده مؤلف یوظلمون سببینی نادانلیقدا
وانسا نلارین طبیعتنده گؤروردو لکن گئت - گئده سوسیالیست مفکوره سی -
نین تاثیر یله ظلمون طبیعتده و خلقتده دگیل ، انسا نلار آراسیندا کی منا -
سبتده و اجتماعی قورولوشدا اولدوغونا اینا نیر و اونا قارشلی فعال مبارزه
یه چاغیریردی .

"وفالی ثریه" پیئسینده یا زیچی نین اورهک سؤزونوغی بدن گلن بیر
ساقا فاده ائدیر :

قویما یارب ظالمی بیر کیمسه نی خوار ائتمه یه ،
بیر کیمسه یه ظلم ایله ییب درده گرفتار ائتمه یه .
پنجی ظالمدن ای ربیم قوتار مظلومی سن ،
قویما هئچ عیسا ئی پردا طعنه زار ائتمه یه !
بونما یشنا مه نین هر پرده سی غیبدن گلن بیر سسین بیت لر یله بیتیر .

(یوخا ریدا درج ائتدیگیمیزبیت لراثرین صونونا عاید دیر .)
ایلک اثر لریندن اولان "ناصرالدین شاه" پیئسینده جبارلی ایران
فقودالیزمی نین خلق اوزه رینده کی ظلم واسا رتینی تصویر ائدیر . بواثرده
آدی کفچن میرزه رضا خان مترقی بیرما لکدیر ، کندیلی لرله قارداش کیمی
یا شا بیرو خلق ایچه ریسینده مدنیتین آرتما سینا چالیشیر . قارداشی اوغلو
فرها دا وروپا دا تحصیل ائتمیش وایرانا دمیریولوچکدیر مک ونظام ، قانون
قویماق ایسته بیر . رحیمخان آدلی نفوذلو و بیترتیجی بیرخانین دربارداکی
نفوذوسا یه سینده بوخیرخواه آداملارین ایستک لری اوره ک لرینده قالیر .
میرزا رضانین اوغلو ائل دورولور قیزی اوغورلانیب دربار آتاپا ریلیر . میرزا
رضا شاه دن انتقام آلماق اقرار وئریر و فدا ئی لر با شجیسی جمال الدینسه
مراجعت ائدیر . جمال الدین ده میرزا رضا یا بلله دئییر : " سنین سلا حیندا
آتیلان ایستی قورشونون حرارتی مظلوم ملتین گوزیا شینی قورودا جا ق "
میرزا رضا شاهی ورحیمخاننی ائل دوروب حدودخا رجینه قا چیر . بوا مرده میرزا -
رضا مبارزه نی شاهین ائل دورولمه سیله بیتمیش حساب ائدیرو داها صونورا
یا زدیغی "آیدین" و " اوکتای ائل اوغلو" پیئس لرینده جبارلی نین رعالیز
می قوتله نیر ، تصویر لر بلور لاشیروکا پیتا لیست جا معه نین دولغون بدیعی
تصویرینی یارادیر . جا معه ده کی اجتماعی حق سیزلیقلارا قارشی خردا بورژوا
منورلی اولان تکنیسین آیدینی و آرتیست اوکتایی چیخا ردیر .
ظلم و تحقیردن سارسیلمیش آیدین فعله لری عیانا چا غیریر لکن اونو
اعتراض و چا غیریشی عمومی وکائنا تی بیر شکل آلیرو دنیا یه قارشی چیخیر
وهرشئی انکار ائدیروکا پیتا لیزم رژیمله مبارزه ده عا جز قالیر .
مؤلفین داها صونورا یا زدیغی " اود گلینی" تاریخی حادثه دن الهام
آلدیغی حالدده نصرالدین نما یشنا مه سیندن فرقلی دیر . بواثرین قهرمانی
۲۲ ایل عرب - اسلام اوردوسونون قارشیسیندا دایانان بابک دیر . ساجکی
تجسم ائده ن ائلخان اوز وطنی و خلقی نین استقلالی اوغروندا چا رپیشیر .
مبارزه اصولوا اعتباریله ائلخان دافر دچی و آنا رشیت دیر . بوفر دجیلیک
جبارلی نین اثر لرینده کی قهرمانلاردا گئت - گئده ضعیف له شیرو بودا اونو
یارادیجیلیق انکشافینی کراکتریزه ائدیر .

ئلخان رومان تیک بیر قهرمان دیر . دشمنه قارشی باریشما زلیقی ، اوز
طالعینی خلقین طالعینه باغلاماسی و مفکوره سی یولوندا اوزونو قربان

وثرمه سی اعتباریله بویوک بیر قهرمان صورتیدیر و "اود گلینی" درامسی آذربایجان ادبیاتیندا تاریخی قهرمانلیق دراملارین ایلك و پارلاق نومو- نه سیدیر. بوی بیئس دن صوراجبارلی نین ره آلیزمی داها قطعیه شیر و آیدین بیر شکل آلیر.

"۱۹۰۵ - اینجی ایله" نمایشنامه سینده ج، جبارلی بیرداها تاریخه مراجعت ائدییر لکن بودفعه اونون قارشیسیندا دا چوخ گونون مسئله سی دورور بوا یلین انقلابی حادته لری یا زیجی نین گوتوردو گو موضوع ایچون آنجا ق بیر زمینه تشکیل ائدییر. جبارلی نی، چاریزمین انقلابی حرکتی یا تیرما ق ایچون ملت را سیندا سالدیغی نفرت و دشمنلیک سیاستی داها چوخ ماراقلان دیریر دی. چاریزمین یئرلی و قوم شوخلرینی (تورک - ارمنی) بیر- بیر یله ووروشدورما ق و بقله لیک له انقلابی حرکتی یا یکینجی پلانا چکیب یا تیشدیرما ق سیاستینی جعفر جبارلی ا فشا ائده رک فعله لری و زحمتکش خلقی کا پینا لیزم قورولوشونا قارشی مبارزه ائتمگه و تشکیلاتلارنا غا تشویق ائدییر.

جعفر جبارلی نین قادی ن آزادلیغی نی مدافعه ائدیگی حکایه (گلزار ، دلبر ، گولر و فیروزه) لرینده قادی ن صورت لری گت - گنده انکشاف ائدییر . پاسیوا اعتراض دان ، فعال اعتراض و بالآخره اجتماعی مبارزه یه قدریوکسلیر . ایلك یا زدیغی دلبر حکایه سینده قادی ن دوشدو و گولاکتدن آنجا ق آموزونو اوردورمک له خلاص اولابیله جگینی دوشونور حال بوکی فیروزه حکایه - سینده معا صروویت حیاتی تصویر ائدیلمیش، فیروزه آموزانا با جیلاری کیمی کئچمیش حیاتین قربانی اولما میس . ا و تحصیل سایه سینده دوکتورا و لوب کیشیلر له برابر حقوق صاحبی و لموش و بوتون حق سیزلیقلارا و ظلمه قارشی فعال مبارزه آپا ر میشدیر

ج. جبارلی حکایه لرینده کهنه محیطین آیری - آیری صحنه لر یله ا و خوجو نو تانیس ائدییدن صورنا " سئویل " پیئسینده بو محیطین داها گئنیس بیر تصویرینی و شریر ، بالاش ، عبدالعلی ، محمدعلی (ممدعلی) و دلبر خانم بو محیطین تیپیک نماینده لریدیر .

قادی ن قران اوخوماغی و چا در ا ائرمه گی توصیه ائده ن عبدالعلی بیگ دلبر خانم لابیرا و طاقداسک قالارکن : "سنه ، منه نه شریعت ! شریعت آنجا ق عوام آداملارا ایچوندور ! " دئییر . ممدعلی میمون کیمی اوروپا تقلیدچیسی- دیر ، دلبرده پوزغون و بیبرتیجی بیر قادی ن دیر ، بالاش دلبرین تاثیرینده

قالمیش واونون اسیریدیر واونون کاپریس واحتراصینی تامین ائتمک ایچون جنایتلرایشله ییر، آتاسینی و آروادینی ائودن قورور، بالاشین آرواد^ی سئویل بالاشی سئویلرکن بالاش بومحبتدن سوء استغاده ائدیر و اونوچرکابلارا آتیر. سئویل بالاشین سعادتینی یوزماق ایچون اؤزاوغل و اونون ائاققا - پیدان گؤروب قایتماق ایسته ییر. بالاش اونون آنالیق حسینیتحقیرا ئده رک قولوندان توتوب چؤله آتماق ایسته ییر. بالاشین سعادت ایچون اؤز حیاتی تینی قربان وئرمک ایسته یین سئویل، بوندان آرتیق اطاعتین بیئر حیثیت سیزلیک و آشاغیلیق اولدوغونودرک ائدیر و بیرداها قایتماق اوزره بالاشلا علاقه سینی کسیر. گولوش سئویلی مبارزه حاضراشدیر ماغلا چالیشیر بوارده دلبراسکی جمعیتین و گولوش ده یغنی و آزاد حیاتی نمانما - یئنده لری کیمی گؤسته ریل میشدیر. گولوش تربیه چی، قوروجو و مبارز دیر. او یالنیز سئویلی دگیل آتاکیشی و اؤز آتاسی بابا کیشینی ده یغنی حیاتی ن ایشیقلی یولونا چاغیریر.

سئویل تحصیل ایچون مسکویا گئدیر و بیر مدت صورنا اؤزونون کئچدیگی انکشاف یولونو عومومیه شدیره رک "آذربایجان قانینلیغی نین آزادلیق یولو" آدلی کتابی یازیر: "قانین قاطعی آزادلیغی ایچون یالنیز چا دراسی نی آچماسی بس دگیل دیر. قانینا باشلیجا اقتصا دی آزادلیق لازیم دیر."

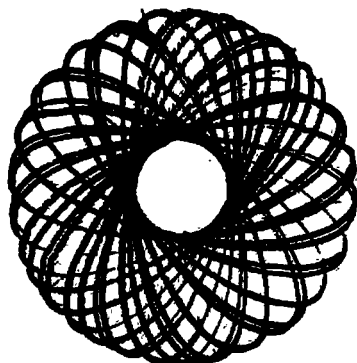
سئویل پیئسین اوپرا آهنگینی فکرت امیروف بستمه لدی و ۱۹۵۳ ده باکی دا و ۱۹۵۹ دامسکوادا اوپراسی تاماشا یاقویولدی و چوخ آلقیشلاندى. قانین اجتماعی حیاتی تداکی رولونو "آلماس" ناماشنا مه سی داها آیدین تصویر ائدیر. آلماس سئویلین فور تاردیغی یئرن باشلیق. آزاد و مستقل آلماس ایلك صحنه دن اوخوجولارین قارشیسیندا مقصدی آیدین و مبارز بیئر شوروی وطندا شی کیمی چانلانیر. او یالنیز عادی بیئر کئدمعلمی و لارا ق قالمیر، کندی سوسیالیزم یولونا سالماق ایچون فعال و فداکار بییر ایشچی کیمی چالیشیر. مرکب و گرگین بیئر شرایطده ایشله یین گنج معلم بویوک مانع لرله قارشیلانیر لکن بوتون مانع لرله قهرمانجا سینا سینه گیریر و نهایت غالب گلیر. سئویل ده مطرح اولان آزادلیق مسئله سی پورا دا آلماسلا نشانلیسی فؤاد آراسیندا مطرح اولور. آلماس آزادلیقی تاممعنا دا طلب ائدیر. فؤادین ایکی اولولویونو و بدجنس طبیعتینی فشا ائدیر و اونا اولان سئو-گی سینی اؤز آزادلیغینا و استقلالینا قربان ائدیر.

جبارلی معاصر موضوعدا یا زدیغی زامان اؤز صنعت پیرینسیپینه و دراما – تیک ضدیتلری یا راتماق خصوصیتینه صادق قالیر. قادین آزادلیغی مسئله سیندن سونرا توخوندوغو معاصر مسئله کئنده سوسیالیزم قوروجولوغو و صنغی عبارزه مسئله سیدیر. (آلماس ویا شارا ثرلری کیمی) اثرلرینده آذربایجا خلقی نین حیات و معیشتینی، تریخینی و حال حاضرده کی یوکسه لیشینی تصویر ائدیر.

جبارلی آذربایجان کلاسیک دراما تورگییا سینین ان یاخشی جهتلر – ینی دوام ائتدیرمک له برابر دنیا دراما تورگییا سینین دا موفقیت لرینلر استفاده ائتدی و آذربایجان دراما تورگییا سیندا سوسیالیزم رفآلیزمین اساسینی قوید و.

✱ توضیح : کئچن صایی داکی مقاله میزده. اتک یا زیلاری اونودولموشدور آنجاق بونی قید ائتمک ایسته ریز کی، احمد جواد و صمد منصور حقنده کی یا زیلار " حسین با یقرا " طرفندن یا زیلان و ۱۹۷۵ – نجی ایلده استانبول دا " گنجلیک " مطبعه – سینده با سیلان " آذربایجان استقلال مجادله سی تاریخی " کتابیندان آلینمیشدیر. مقاله لریمیز کتاب شکلنده چیخدیغی زامان اتک یا زیلاری دا منظم صورتده علاوه ائدیله جکدیر .

دیلیمدن آیری قلمدن تۆکولدو کاغذه در
دوزه لدی جمله لطایف جواهر اولدو ثبات*

نسیمی و کلاسیک شرق شعری

یا زان: پروفیسور - غلامحسین بیگلرگدلی

آذربایجانین بؤیوک هوما نیست، آلولو مبارزو مترقی شاعری عماد الدین (علی) نسیمی نین زنگین ادبی ارثینی اوگره نمکدن آیدین اولورکی قاباقجیل ایده یالارین جا رچیسی اولان فداکار شاعر اوغوزونون آرامسیز، قیسا و مرکب حیاتیندا بیر آن دا اولسون بئله چیرپینما دان، تلاطم و مبارزه دن دایا نما میشدیر. او، دا ئما "هیجانلار، چارپیشما و طوفانلار ایچریسینده اولان اول علم و صنعت عالمینده ده مثل سیز خدمت لرا ثدیب، آغیر قیمتلی اینجی لریا را دیب دنیا مدنیتی مقیاسیندا بؤیوک بیر میراث قویوب گفتمش دیر.

هریا زیچی یا شامرین قویوب گفتمدیگی ادبی ارثین اعتبارینی، حقیقی قیمتینی تعیین ائدن، داها دقیق دئسک اونون یارادیجیلیغی نین اولچو معیاری، سیناق محکی سؤز سوزکی، بو ادبی میراثین اوغوزو، نئجه یارانما سی، کیم لرین منافعی نی مدافع ائتمه سی عین حالدا فرم و مضمون اعتباری ایله نئجه بسله نیب، سوسله نیب، زنگین له شدیریلیب بزه دیلمه سی دیر. نسیمی ادبی میراثینا گلدیکده، بورا دا انسان، انسان آزادلیغی، انسانین ذوقو آمالی، استتیک آرزولاری، بشرین طالعی و خوشبختلیگی، وارلیغی، محیطی، اوغوزونودرک ائتمه سی مسئله سی، انسان سئوه رشاعرین اساس یارادیجیلیق مقصدی و شعر موضوعو اولموشدور. انساننی هر شئیدن اوستون گؤتورن، دینی اینا ملارا باشا گیب هر جور خرافا تا ضربه ائندیرن، اورتا عصر لرین مرتجع قاراعادت عنعنه لرینه، ظلمت و اسارت و قتل و غارت حکمرانلیغی نین تام عکسینه چیخاراق انسانی آزاد، مختار و برابر حقوقلو دیله یب، بوتون وارلیغی و کائناتی اونون خاطرینه، اونون چون یارانمیش سؤیلویوسن نسیمی انسانین اوغوزونوده اوغوزونودرک ائتمگه چا غیریر. بشر اولادینی حقیقی انسان آدینی داشیماق لیاقتی اوچون، دوغر اولوغو، عدالتی، صداقتی، زحمتی

* - شعر لرین صونوندا و ثریلین نمره لر ۱۹۲۶ - نجی ایله ده مرحوم سلیمان ممتاز طرفیندن نشر اولونموش "نسیمی نین سئچیلیمیش اثر لری" نین صحیفه لری دیر.

نا موسو، نوعیور رلیگی، تواضعکا رلیفی، صاف محبتی، بیخیلانین الیندن تو-
 تماقی و بیرسیرا دیگربوکیمی نجیب وگؤزه ل صفت لروصلت لری اصیل
 انسان حیاتی نین رمزی، تظاہرو، مقصدوغایه سی، آپا ریجی قوه ویا راشیقی
 بزہ گی، زینتی ویا را دیلشینی نین مضمونو و اساس سجه سی کیمی قیمت لندیر میشد
 انسانیرور عالم، مدرک متفکرو بیوک شاعرو صنعتکا راولان نسیمی هئج
 بیر قوه دن، هئج بیر ته لکه دن و کیمسه دن قورخما دان، چکینمه دن اورتا عصر-
 لرین فئودال - ملکدار جمعیتی نین عدالت سیزلیک لرینه، دغورون موجود
 جاری قایدان - قانونلاری نین بیر طرفلی ونقصانلی اولدوقونا بونا قس
 قانونلارین بشر جمعیتی ادا راه اتمکده یا رارسیزلیغینا جدی صورتده اعتراف
 ائده رک، قلبینده اویانان بوتون گؤزه ل، نجیب و انسانی حس لری، دوینغو-
 لاری، دوشونجه و مترقی فکر لری چکینمه دن، احتیاط ائتمه دن بیان ائتمیشد
 نسیمی شعری اوچوروملار، کسگین تضاد لارلا دولودور. اورتا عصر لرین
 ظلمت حکمرانلیغی دغورونده یعنی فئودال - ملکدار جمعیتنده کی ضدیت لر
 مبارزه سی، علم ایله جهل آراسیندا کی تضاد، اهل ایله نا اهل آراسیندا کی
 اختلاف لار، مترقی و مرتجع قوه لرین چیرپیشمالاری، قارا گروهلارین تروروجنا -
 یتکا رلیقلارینا قارشلی جدی اعتراض لار، علم ایله جهلین، خرافاتین باریشما
 ضدیتی، یا خشیلوقلایا مانلیقلارین اصل ما هیتی، سئوینج له کدرین، امک له
 عطالیتین داعمی مبارزه سی اؤز عکسینی تاپیر. بودورکی، شاعر حقیقت نامینا
 انسان طالعی نامینا، انسانلاری ظلم و تعدی و جهل و خرافات زنجیر لریندن
 آزاد اولوب، خوشبخت یا شامالاری نامینا بیر سؤزه تام، حقیقی آزادلیق
 و سعادت اوغروندا، هر لحظه و هر آن اؤلوم له اوز به اوز اولماقا جسارت
 گؤستر میشدیر. مسلک عاشیقی اولوب قورخوبیلمه ز بومجاهدانسان بوتون
 عمر و بویوبیر آن دا بئله مبارزه دن ال گؤتورمه یب انسانلارین آزاد و خو-
 شبختلیگی اوغروندا داعمی بیر تلاش و احتراصلا یا شایب، چیرپیشما دا
 اولموشدور.

نسیمی نین لیری ک قهرمانی شاعرین اؤزودور. اودغونمز مبارز، قورخو-
 بیلمز مسلک عاشیقی، اگیلمز و باریشما ز عقیده صاحبی و ایما ن فدا ئی سیدیر.
 ته لکه و هده قورخولارا ونون مقاومت و قاریننی و پولاد راده سیننی نه اینکی
 قیرا بیلیمیر، عکسینه داها دا محکم له شدیریر. او، محیطی، دغور و موجود قورولو
 شو وقایدان قانونلاری بیر سؤزه فئودال - ملکدار حاکمیت و جمعیتی آلت

اوست ائديب دگيشديرمک ايسته يير . مغلوبيته اوغرا ديقدا داشا عرهئچوقت
اميدسيزليگه قا پا نمير ، ما يوسلوق هيولاسينا تسليم اولمور ، سفوينجلى ،
فرحلى ، خوشبخت گله جگه اينامدان اميددن ال اوزمور . حادشه لر قارشى -
سيندا باش اگمير .

نسيمي اينانيركى ، بوتون موجودعدالت سيزليک لر ، رذالت لر ، سفالت
لر ، قدرت لرومقا ملارهئچ بيريسى دائمى دگيلدير . حياتين اوْزو کيمى اوترک
موقتى وثبات سيزدير . محوا ولوب آرادان گئدن دير . بئله اولدوقدا ياخشى
اولارکى ، عدالت ، صلح ، صفا ، انسانلىق ، فرح ، آزا دليق وشن حيات انسالارا
نصيب اولسون نهايت سغزون اصل معنا سيندا حقيقى خوشبخت اولما ليدير .
بوتون بونلار ، بوتون بومثبت ومنفى احوالات انسانين اغزوندن آسيليد
اغزالينده دير ، اغزشخصى اراده ، فداکارلىق وعمليندن آسيليدير . اراده
ماحبى اولوب خيرا يشرگوره ن انسان بوتون چتینليک لره غالب گلمه لى
وها مى ايستهک و آرزولارينا چا تما ليدير . باخ بودور نسيمي نين ونسيمي کيمى
فداکاروبويوک انسالارين هدف و آمالى ، ايستهک و آرزوسو ، مقصدوديله گى ،
بوتون بشرينه مقدس ديله گى ، نيت وايسته گى .

نسيمي ظلمکارو حکمدارلارلایناشى يالانچى ورياکارروحانيلرى ، شخسى
منافعينى گودن روحانى نمالارى دا اونودمايب ، اولارين دا يولدا نآزما
لارينى ، رشوتخورلوقلارينى ، سيما سيز ، ياراما زوصداقت سيز اولدوقلارينى
افشاء وتنقيدا ئدير ، اولارين يالانچى وفريلداق اولدوقلارينى ثبوت
چا تدبيرير . بوکيمى لرى نين خبيث باطنلارينى ، معنويات يغيرينه توپلاديقلارى
سفالت ورزالت لرى ، قان حريصى ، مال دولت وشهرت دوشگونو ، آزغيىن و
اعتبارسيز اولدوقلارينى نمايش ائتديرير . بيرسغوزله اولارى ظالموقا ناچن
حکمدارلارين قول - قانادلارى اولدوقلارينى گؤسترير . ايچا وزلرينى جلوه -
له نديريب ، نقابى وزلريندن قالدديرير . باخ بوتون عمروبو يونسيمي بو
مقصد خدمت ائتميشدير . بودورکى ، بشرنامينه ، انسان سعادتى اوغروندا
هرجورتهلکيه سينه گره ن نسيمي اغزمقدس ونجيب مقصدى و آمالى اوغروندا
اغلمه گى ، شهيدا ولماق ابديته تووشماق وهميشه ليک ياشاماق کيمى قيمت
له نديريب بونا داعمل ائتميش وديرنا قيندان تپه سينه قدرسو يولموشدورو
اونون فکرى ذکرى بواولموشدور :

بن اول منصورم اى عارفکى حقدن بولموشام نصرت
ان الحق سؤيله رم دائم کى عمروپايدار اولسون

اؤلومو حیاتین دوامی، جزئین کله قوشماسی، داملانین دنیزه، ذره نین
 گونشه یشتیشیب اصل اولماسی، روحوں ابدی حیاتا قووشوب تظاہر و تکامل
 اثتمه سی کییمی قیمت له ندیریر. محض بوکیمی آردیجیل واما نسیمبارزه لیر
 علمی جدی ملاحظه لروحا کم دایره، و صنفلره تهلکه توره تدگینه گوره، انسا نلا
 سعادت ا و غروندا سا رسیلما زایمان، محکم عقیده و قیریلما زمسکی یولوندا
 نهایت ده دؤورونون نادان، کور، حریص و بویوروق قولو روحانی نمالاری
 طرفیندن نامردجه سینه یا خالانیب دهشتلی اؤلوم فاجعه سینه معروض قالمش
 وابدیته قووشموشدور...

اوج دیلده: تورک، فارس و عرب دیل لری نده یا زیب یا رادان اوج مکمل
 دیوانین مؤلفی اولان نسیمی نین هله لیک عربجه دیوانی تام شکلده اله
 اولماسادا، ونون آذربایجان تورکیسی و فارس دیلینده قلمه آلدیغی ار-
 ثین کلی بیرمقداری اله دیر. ال یا زمالاری شکلینده دنیا کتبخانا لاریندا
 ساخلانیر. بواثرلرین بیر قسمی بلکه اکثریتی شاعرین آنادان اولماسینه ۶
 ایلیک جشن مراسمی ایله علاقه دارباکی دا چاپ ونشراولموش، قالانی یسه
 سؤز سوز چاپ اولوب گئیش خلق کوتله لری اختیاریندا قویولاجا قدیر.

شاعرین ایندییه دک اله اولونان ادبی میراثی مبارزه وفداکارلیق و روحو
 وموتیوی ایله دولوا ولدوقوالدا، یعنی درین معنا ومضمون داشا دیغی ایله
 یاناشی فورما اعتباری ایله ده چوخ گؤزهل دیر همکمل صنعتکارلیقلا یا زیلان
 اثرلر دیر. ونون ترنم و تبلیغ اثتدیگی بوتون، فلسفی، اجتماعی، اخلاقی و
 تربیه وی فکرلری مضمون دولغونلو قلو قوا ایله یاناشی یوکسک بدیعی فورما دا
 وثریلیر. اگر شاعرین ادبی اثری اؤز مفکوره و مقصدینه گوره انسا نپرورسجه -
 لی، انقلابی حوال و روحیه لی لیگینه گوره شرق ادبیاتیندا، شرق شعریتینده
 گؤرکملی یئرلردن بیرینی توتورسا، ونون شعرلری بدیعیلیک، صنعتکار-
 لیق و شعریت جهتیندن ده اؤزونه مخصوص موقع توتوب باشقالاریندان
 سچیلیر. او، اؤز دؤورونون مترقی ایده یالاریننی شعرقا لبیندا، یوکسک
 بدیعیلیک و درین صنعتکارلیق با جارا قی قدرتی ایله خلقلارا چا تدیرما قا
 چالیشمیش دیر. بیر سؤز ایله نسیمی شعرینده فکر و مقصد و سعتی، ایده یا عظمتی
 مضمون دولقونلو قو، فورما نین گؤزه للیگی صنعتکار جاسینه ترنم اولونور.
 مضمونلا، فورم وحدتده اؤز عکسینی تا پیر. سؤزون اصل معنا سیندا حیات و
 گؤزه للیک لرعا شیقی اولان نسیمی یارادیجیلیقیندا اساس یغری توتان

غزل و رماعی لرینده، ایسته رنسته^۱ از نظمه چکدیگی قصیده، مثنوی، ترجیع بندژا نرلاریندا مضمون و فورم گؤزه للیگی، پوئتیک بدیعی دیل و پوئتیک اسلوب مزیت لر ای اعتبار ایله سجه له نیلیر. آذربایجان ادبیات تاریخنده اؤزونه مخصوص و ان گؤرکملی یئرلردن بیرینی توتور.

تاریخی حادثه لرله علاقه دار، میلادی $\overline{1111} - \overline{1117}$ عصرلرین مغول، تیموری و روشلری و توره تدیک لر فاجعه لرن نتیجه سینده مبارزه فورماسینین دگیشمه سی، فلسفی لیریکانین میداننا چیخماسی، نسیمییه ایری حجم لسی، تحکیه سجه له مثنوی یا اوزون - اوزادی قصیده لر یا زماقا آرتیق امکان و فرمیر، بودورون طلبی هیجانلی، اویناق، تاثیرلی و کسرلی سؤزلریاز - یلمیش قیسا حجم لى اثرلریازماقدان عبارت ایدی. بودورکی، دؤورون نبضینی دوزگون توتابیلن نسیمی تاثیرلی سؤزلرین چارچیسى کیمی، چوخ درین، جدی، بیغجام و آتشین مضمونلولیریک اثرلریازماقاداها آرتیق تمایل گؤسته ریر.

قیسا فورمادا غزلین، فلسفی لیریک (ربابی) شعرلرین مؤلفی اولان نسیمی، بیغجام شعرین طرفداریدیر. شاعرین دیوانیندا عرفانی، صوفیانه علی الخصوص وحدت وجود و حروفیزم فلسفه فونوندا، انسان و انسان روحونون وسعتی، عظمتی و قدرتی، ایستک و آرزولاری، انون معنوی و حقیقی گؤزه للیگی، بوگؤزه للیگین رنگا رنگ جلوه و تظاهرلری، الهی جمالین مظهری و آیتی کیمی جانلی و تاثیرلی شکلده تصویرترنما و لونور. محض بونا گؤره دیرکی، نسیمی ده اوحدی کیمی، حافظ کیمی، عراقی کیمی و عصریمیزین بیغیوک شاعری محمد حسین شهریار کیمی گؤزه للیک و ورغونو و الهی جمال مفتونو اولان لیریک شاعر و عرفان صاحبی آدلاندیریلیر. شاعرین یارادیجیلیقیندا ایری حجم لى، تحکیه سجه له اوزون - اوزادی شعرلریوخدور، او، بیرچوخ حقیقتلری بدیعی فکر و مترقی ایده یالاری، اجتماعی سیاسی و اخلاقی استتیک گؤروشلری همیشه اؤزونون بیغجام و قیسا فورمالی، آنجاق درین مضمونلو موسیونال تاثیرلی، اویناق، کسرلی، غزل شکللی، فلسفی ربابی شعرلر - ینده بیان ائدیر. علم و صنعتین چیلخا (خالص) خاصه لریندن، بوایکی عالمین گئنیش امکانلاریندان، سؤزون صونسوز قدرتیندن مهارت و استادلیقلا استفاده ائده ن شاعر. مترقی فکر و یعنی - یعنی ایده یالارلا دولو، اؤز - دؤورونه خاص اولان عملی و جدی مسئله لره حصر اولونموش شعرلرینه فورما

جا دا حدیندن آرتیق گؤزه ل دون گفیدیره ن قدر تلی بیر صنعتکا را ولموشد و
 نسیمی اوز کلامی نین تاثیر قدر تینی داها دا آرتیرماق اوچون بدیعی
 صنعتین ، شعریتین بوتون خصوصیت لرو مزیت لریندن تام با جاریق و استاد
 لیقلا استفاده ائده رگ اوز شعرینده بوتون بدیعی واسطه لر دن یئرلی -
 یئرینده استفاده ائتمیشدیر . او ، اوز شعر لرینده تشبیه ، استعاره ، مجاز کنایه
 تعریض ، مبالغه ، تضاد ، تکریر ، تشخیص و انطالق ، جناس ، خطاب ، لف و نشر ،
 مراعات النظیر و دیگر بدیعی واسطه لر نوعون دن متناسب و ایفون شکلده
 استفاده ائدیب ، شعرین قدرت و معنا سینی ، مضمون و فورما گؤزه للیگینی
 داها دا آرتیر میشدیر .

شاعرین صنعتکا رلیق قدرتی و خصوصیت لری ، بدیعی یا رادجیلیق
 مزیت لرینی و یوکسک دها سینی دریندن اؤگره نیب ، مکمل بیلگ اوچون او -
 نون اوز ادبی ارثینه ، اوز گؤزه ل و معنالی شعر لرینه مراجعه ائده ک . بو
 دور بوسیز بودا نسیمی عمانیندان داملا لارین ایضاحی :

نسیمی صنعتکا رلیغی ، بدیعی واسطه لر دن استفاده طرز ی

(۱) مبالغه و تصغیر :

مبالغه شعر ی قوتلندیره ن بدیعی واسطه لر دن بیر سی دیر . شاعر بیر
 حادثه نی ، بیر احوالاتی ، بیر شئی حدیندن آرتیق بؤیودور (مبالغه) یا خود
 حدیندن آرتیق کیچیلدیر (تصغیر) . بو حرکت اوز لوگونه حقیقت دگیل
 شاعرانه بیر تصور ، بؤیود و لموش بیر مبالغه اولسا دا ، شعرین تاثیر قوتینی
 آرتیریر ، اونو قات - قات گؤزه ل جلوه لندیریر . همی ده تصادفی دگیلدیر
 کی ، داهی نظامی اوغلو نا نصیحت ائده رگ ، اونا شعر حقیقته فکر سؤیولوینده
 دئتمیشدیر :

در شعر مبیح و در فن او   چون اکذب اوست احسن او
 " اوغول ! سن شعره چوخ اویم ا چونکی اونون ان گؤزه لی چوخلویالان -
 ایله دولودور " . دوغرو داند ا مبالغه شاعر خیالی نین رنگین وزنگینی ، اونو
 فکر انگین لیگینی نمایش ائتدیریر . کلاسیک شعریمیزده ا ولدوقو کیمی
 نسیمی شعرینده ده چوخلو مبالغه شعر لرو ادریر .

مثالان کچه ک :

ای سروروان باشیما لطف ایله قدم باس

گور کیم نجه عینیم دن ایکی چشمه رواندیر
 بو بیتده لیریک قهرمان ایستک لی سینه مراجعه ائده رگ اوندان اوز یا -
 نینا کلمه گی ، گوز لریندن آخان یاش بولا غلارینی سیرا شتمگه دعوت ائدیر .

لیکن بوفکری بدیعی افاده وپوشتیک دیل له بیان ائدیب ،سوزون افاده تاثیرینی داها دا گوزهل، تاثیرلی، قوتلی وئرک اوچون بدیعی صنعت واسطه لریندن استفاده ائدیب مبالغه و جهندن استفاده ائدیر. شاعرین یا لیریک قهرمانین گوزلریندن ایکی چشمه نین آخماسی بونونلادا فراق اولداریندان نه کیمی عذابلارچکمه سی افاده اولونور. آیدین دیرکی، گوزدن چشمه آخیتما ق ممکن دگیل دیر، استعاری و مجازی معنادا ایشله نیلن سروروان (معشوقه) داعاشیقین باشینا قدم با سا بیلیمز، بیرده کی سروروان اولابیلیمز، حرکت ائده بیلیمز، یئریمز، لیکن شاعرکلانین تاثیرقوه سینینی آرتیرماق اوچون بوکیمی گوزهل ایفاده و طمطراقلا سؤیله نیلمیش مبالغه لردن استفاده ائتمیشدیر. آنجاق سوزو بونونلا بیتیمیر بو ایکی مصراعدا شاعر بیرنجه دیگر بدیعی صنعت واسطه ونوعلرینده با جار یقلا استفاده ائتمیشدیر. مثلا "بیرینجی مصراعدا سرو روان استعاره دیر، گوزهلین، معشوقه نین یئرینه ایشلتمیشدیر. گوزهلین آدینی چکمه دن سروروان سؤ- زوایله شاعر معشوقه سینه خطا با "فکر سؤیله دیگینی بیلدیرمیشدیر. مصرا- عین باشلانقیجیندا کی ای سوزو ده خطا ب دیر، معشوقه مخاطب قرار وئر- یلمیشدیر. باشلا - قدم سوزلری ده تضاد دیر، عین و چشمه سوزلری ده مترا- دف کلمه لردیر. بونا بدیعی واسطه لردن اولان مراعات النظیر دئیلیر. ایکی دفعه ایشله نیلن روان سوزو ده بورادا جناس فورما سیندا ایشلنمش دیر. گورورسونوز کی ایکی جه مصراعدا نسیمی بیرنجه بدیعی واسطه نوعوندان نه قدر مهارت و استادلیقلا استفاده ائتمیشدیر.

عشق اودو اوغراشدی شمعیجانینا گورکیم نجه

هم یانار، هم گوزلریندن آخیدار سیلابلار.

نسیمی بویوک بیر صنعتکار اولاراق فکرینی نجه تاثیرلی چا تدیر-

ماقی، بوتون بدیعی واسطه لردن یئرلی - یئرینده استفاده ائتمه کی چوخ گوزهل با جاران شاعر دیر. بوخسا عشقین اودو یوخ دورکی، شمعیجان- نینا اوغراسین، اونو یان دیر سین. بورادا عشقین اودو، شمعیجان- نی وگوزلری مجازی معنادا ایشلتمیش دیر. شمعیجان مجازی گوزلریندن سیلاب- بین آخماسی تشخیص دیر، شخصیت له ندیرمه دیر. چونکی شمعیجان سیز بیرمؤ- چود اول - اولان جانلیلارین وظیفه سینینی یئرینه یقتیریر، گوز یا شی آخیدیر، آغلا ییر، گورکیم سوزوده تعجب و استفهام شکلیتده ایشله دیلمیشدیر

یاخود بو بیته دقت یتیرهک :

دیشلرین عکسی نگارا کونلومه نقش اولالی

گوزلریم ایچرینده هر دم در و مرجان بولموشام .

یوخاریداکی بیتده ده نسیمی بدیعی واسطه نوعلریندن آزا استفاده ائتمه میشدیر . گوزه لاین دیشلرینین عاشقین کونلونه نقش اولماسی گوزه ل بیر مبالغه اولدوقو حالدا گوزلرین بحرین /دنیزین /ده هر دم درومرجان بولماق اوندان دا گوزه ل مبالغه دیر .دیگر طرفدن شاعر کونولوبیسه صحیفه بنزه دیرکی، گوزه لاین دیشلری اورایا نقش اولور . کونولوصحیفه - یه بنزه تمک گوزه ل بیر تشبیه دیر . کونول صحیفه سی نه قدرده گوزه ل ایفا ده اولاراق قولقلاردا سسله نیر . گوزیا شلارینین دا درومرجان بنزه دیلمه سی چوخ شاعرانه دیر . درومرجان تشبیه کیمی ایشله نیلدیگی حالدا عین زماندا استعاره اولاراق گوزون آچیب گلن قانلی یاشی تصویر ترنم ائدیر چونکی آخان گوزیا شلاری آق دروقیر میزی مرجان بنزه دیلمیشدیر .

شمع روخون حرارتی یان دیرار ای قمر بیزی

اوش بو جهتدن اولدوکیم گویله چیخدی دودموز

بوییتده ده بیرچوخ بدیعی واسطه نوعو ایشله دیلمیشدیر . گوزه لاین اوزونو شمع بنزه تمک اونون حرارتیندن آلیشیب یا نماق گوزه ل مبالغه دیر . قمر دتمکله شاعر معشوقه نی خاطرلادیر . قمر بورادا استعاره فرما - سیندا اولاراق گوزه ل ، معشوقه یئرینه ایشلنمیشدیر . یعنی شحصین یا بیر شئیین آدی چکیلمه دن مستعار ی بیرافاده ایله مقصودونویلدیریر . گوزه لاین اوزونون نور و حرارتیندن توره نن یانقیندان گویله توسستو چیخماسی دا یئنه پارلاق بیر مبالغه دیر . شاعر اوز دردینین درینلیگنی کلامینین قدرت و تاثیرینی آرتیرماق اوچون بوکیمی گوزه ل بدیعی واسطه - لردن اوستادلیقلا استفاده ائتمیشدیر . بونولا دا گوروندوگوکیمی شعرین مضمونون داها دا تاثیرلی اولدوقونو ترنم ائتمیشدیر . فکرین زنگینی ، خیالین انگینی سماء لاردا پرواز ائتدیگی اوزونو بروزه وثر - میشدیر . بویته دقت یتیرهک :

قیلیندان بقلین اینجه گوردوم تمام .

ولی اینجه دن اینجه دیر بو خبیر

خلین توک دن ده اینجه اولماسی البته کی ، قوتلی مبالغه دیر . کلاسیک

په‌وژیا دا بقلین همیشه توکله مقایسه ائدیلمه‌سی نسیمی شعرینده داها
مبالغه‌لی شکلده تطبیق ائدیلمیشدیر. آنجا ق بوبیت ده ده ایشله نیلین
اینجه سۆزونون اوچ دفعه تکرار اولماسی دا تکریردیر. اؤزوده نه اینکی
شعرین گۆزه‌للیگینه لطمه وورمور، نقصان یفتیرمیر عکسینه اونوداها
دا آهنگدار، موسیقیلی، جینگیلیتی و اوره‌گه یاتان اقدیر.
دیگر بیر بیت ده :

کپریگی نین خدنگینه اوغرادئ خسته اوره‌گیم
ای بو اوخا اینانمایان، اوش (اینک) جگریمده یاره‌سی.
کپریگی خدنگه (اوخا) بنزه تمک گۆزه‌ل تشبیه و گوجلو بدیعی مبالغه
دیر. ایکنجی مصراعداکی بو اوخا یارا لانمیش جگر داها ماراقلی و قوتلی
مبالغه دیرکی، گویا گۆزه‌لین کپریگی بیر اوخ کیمی عاشیقین اوره‌گینی
دشمنک اقتداریندا اولموش دور. بوتون بو مبالغه لرو بدیعی واسطه لر شعر-
ین بدیعی لیگینی، تاثیر قدرتی نی آرتیراراق، معشوقه نین گۆزه‌للیگی
نی، رحم سیزلیگینی، عاشیقین مین بیر بلا و عذابا معروض قالدیغینی
تائیرلی بیر شکلده بیان ائتمیشدیر. خدنگله اوخ سۆزلری ده مترادف
کلمه لر یعنی مراعات‌ال‌تنظیر دیر.

آشاغیداکي بیت ده سؤیله نیلین مبالغه یه دقت یئتیره ک

بیر قیلین قیمتینی هر کیمه سوردوم سا، دئدی

گنج قارون ایله مین ملک سلیمان دئدی لر

معشوقه نین بیر توکونون قیمتینی افسانه‌وی قارون خزینه‌سینه و مین
سلیمان ملکونه برابر توتماق البته کی، عظمتلی بیر مبالغه دیر. شاعر
سؤگیلی سنین نه اندازه اونون اوچون عزیز و دگرلی اولدوقونو
گؤسترک اوچون، شعرین بدیعی لیگینی و تاثیر قوه‌سینی آرتیرماقدان
اغتر و بو کیمی گوجلو مبالغه و ماراقلی بدیعی واسطه دن با جار یقلا
استفاده ائتمیشدیر .

نسیمی بدیعی مبالغه واسطه لریندن اولان تصغیر فورما سیندان دا

استفاده ائتمیشدیر. نمونه اوچون آشاغیداکي شعره نظر سلاق :

غم‌دن اینجیلدی بو کؤنلوم، یعنی اولدو یای کیمی

گۆزلریمه توش (روبرو) اولالی شول هلالی قاشلار .

شاعر بوبیت ده مبالغه‌وی شکلده اؤز وجودونون اریمه‌سینه ، غم

اوجوندان اینجه لیبب یا یا دونمه سینه اشاره ائدیر. بونا تصغیر دئیلیر، یعنی حدیندن آرتیق کئچیلمه یه یول وئریلیر. بیت ده کی یای و هلال سؤزلری ده مترادف کلمه لردیر. مراعات النظر دیر .

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

۲ - مجاز

=====

بدیعی تصویر واسطه لرینین آن معتبر لریندن و استتیکادا اساس کؤتورولن نوعلردن بیری ده مجاز دیر. مجاز حقیقی معنا یوخ، غییر حقیقی (مجازی) معنا داشیان بدیعی واسطه دیر. مجازی بعضا "ده بدیعی یا رادیجیلیقین آیناسی آدلاندیریلر. مجاز فاده یه بدیعی لیک وشعره آخین وگوره للیک کتیریر. اونون تاثیر و جاذبه سینی داها دا آرتیریر. بعضی ادبیات نظریه چیلری مجازی حقیقتین کؤرپوسو کیمی ده آدلاندیرمیشلار. بیزنسیمی شعرینده ده بول - بول مجاز بدیعی واسطه نین ایشله نیلمه - سینی گؤروروک، چوخلو مجازدان استفاده اولونموش مصراعلارا و بیتلره راست گلیریک :

درد و غم ایله یاندى کؤنول ، یار بولونماز

چوخ یارو دیار ایستدی ، دیار بولونماز

درد و غمدن کؤنلون اؤدوتوب ، آکیشیب یانماسی ، مجاز دیر. حقیقی معنا دا سؤیله نیلمه میش دیر. چونکی درد و غمین اؤدو یوخ دورکی، کؤنلو یان دیر ایلین . شاعر غمی نین، دردی نین نهایت درجه آغیر و کدرلی اولدو - قونو بیلدیر مک و چکدیگی عذابی نمایش ائتدیر مک اوچون بئله بیر بدیعی واسطه دن استفاده ائدیر. بوفاده ایله نه اینکی شعرین مضموننا خلل یئتیشمیر، عکسینه اونون تاثیر قوه سی داها دا آرتیر. درد و غم همی ده مترادف سؤزلرا اولدوقلارینا گوره مراعات النظر دیر. ایکی دفعه ایشله - نیلن بولونماز سؤزلری ده تکریر دیر. بونلاردان علاوه بومصراعلار دا همی ده خطی جناس واردیر. دیار ایله دیار سؤزلری املا و یازیلیش اعتباری ایله عین شکلده اولوب بیر - بیریندن فرقلنمه سه ده، آنجاق معنی اعتنا - ری ایله تما میله باشقا - باشقا سؤزلردیرلر. بوکیمی سؤزلره ده خطی جناس دئیلیر .

نسیمی شعرینده مجازین مختلف نوعلری تطبیق ائدیلیر، شاعر بو

بدیعی واسطه نوعلریندن استفاده ائدهرک اوز شعرلرینین اموسیونا ل تاثیر قدرتینی داما دا آرتیریر. مسلک ماشقی مسلک ومفکوره دشمنلرینه یالانچی روحانی نمالارا، ظلمکار وقان ایچن حکمدارلارا، ریاکار زاهدلره رشوت خور دولت قوللوچولارینا وبوتون بوکیمی ضدبشروجدانسزلارا اوز توتاراق، سارسیدجی سوز تازیانه سی ایله آغیر- آغیرضربه لراقتدیریر اونلارین چرکین باطن وآلچاق منویا تلارینی افشاء ائدیر. دهورون فاجعه سی فئودال - ملکدار جمعیتی نین ماهیتنی آچیب گؤستر میش اولور. باخ بدیعی صنعت واسطه لری نسیمی شعرینده بومقصد، بشریته خدمت ائتمیش اولور .

مثاللارا گئچک :

تسبیح ایله طاماتین (خرافات) بازاری کسادا ولدو

دکانینی بیق آنین کوچ ائله خرابینسدان .

بو بیتده دکان وبازار سؤزلری مجازی معنا دا ایشله نمیشدیر. یوغسا طامات کیمی مجردبیر مفهومون اوزو موجود اولما دیغی حالدا اونون دکان بازاری دا اولابیلمز. ائله جه ده تسبیح سؤزو بورادا طامات ایله مترادف سس له نیر. اونون آبادی یا خرابی اولابیلمز. بونولا نسیمی ریاکار زاهد ورشخور قاضی ویالتاق ظلمکار دولت قوللوچولارینا سؤیله مک ایسته - بیرکی، آرتیق سیزین قوردوقونوز تزویر و ایشه سالدیقینیز حیله گرلیک دهورانی وعدالت سیزلیک زمانی قورتا ریبدیر. بوکیمی حیله وظلم وتزویر دکانینی درمک وریا کارلیق بساطی اوزه ریندن کؤچوب گفتمک گره کدیر. آنجاق شاعر سؤزلرینی داما دا تاثیرلی وقوتلی بیان ائتمک اوچون بو کیمی مجازی بدیعی واسطه لردن استفاده ائتمیشدیر.

آشاغیداکی مصراعلاردا اولان مجازا دقت یفتیرهک :

وئرمیشدیم اونا دل و دین ، عقل و جانیمی

زلفو کمندی بوینوما دام اولما دان هنوز

بو بیتده کی زلفو کمنده بنزه تمک گؤزه ل تشبیه دیر. کلاسیک لرین چوخو زلفو کمنده بنزه تمیشلر. آنجاق بو کمندین دام (دوزاق) اولوب عاشقین بوینونا سارلیماسینی شاعر مجازی معنا دا ایشلتمیشدیر. نسیمی بو گؤزه ل مجازی تطبیق ائتمک له نه قدر جانلی وعضوی صورته عاشیقین معشوقه زلفونه گرفتار و اسیر اولدوقونو نمایش ائتمیشدیر.

قید افتدیک کی، نسیمی ده. بیرسیرا بویوک کلاسیک و مشهور سؤز اوستا دلاری کیمی شعرلرینی هم فورم وهم ده مضمون اعتباری ایله چوخ گؤزهل، معنالی و جالب ترنم ائتمیشدیر.

شیخ سعدی شیرازی نین بقله بیر مشهور آفوریزمی (کلمات قصار) وار: " یوز درویش بیر کلیم اوسته یئرله شهر، آنجا ق ایکی سلطان بیر اولکجه سیغما زلار ". باخین همین فکری بویوک آذربایجان شاعری نسیمی ده ایکی جه مصراع دا نئجه ده گؤزهل، همی ده بدیعی افاده ائتمیشدیر.

غمیندیر کؤنلومون ملکونده سلطان
بیر اقلیمه ایکی سلطان گره کمز

نسیمی بورادا کؤنول ملکونه ایکی حکمدارین اولماسی تصورونو رد ائدیر. شاعرین نجیب قلبینه آنجا ق معشوقه (بلکه ده شاعرین مقصدی الهی عشق والهی معشوقه دیر) حاکم و سلطان اولمالی دیر، اونا ایکنجی سلطان گره کمز، باشقا بیر سلطانا اونون شاعر کؤنلونده یفریوخدور اگر بویوک سعدی بیر اولکجه ایکی سلطانین سیغما دیغی ملاحظه سینی یورودور سه، نسیمی ایسه بیر کؤنوله، کؤنول ملکونه ایکی سلطانین سیغما دیغینسی اورتایا آتیر. بیر اقلیمه ایکی سلطانین گره ک اولما دیغی کیمی، بیر اوره کده ده ایکی سلطانین یئر اولما دیغینی ترنم ائدیر.

شاعر غمین کؤنول ملکونده سلطان اولما سینی نجه ده گؤزهل و شاعرا جلو له ندیریب کؤنولون ملکه تشبیه اولدوقو، بنزه دیلمه سی تشبیه اولدو قو حالدا، غمین کؤنول تختینده سلطان اولماسی اولدوقجا بدیعی، معنالی، گؤزهل و شاعرانه بنزه تمه دیر. غمین بوخیالی تخت اوزه ریننده سلطان کیمی اگلشمه سی مجازی معنا دا ایشله نیلمیشدیر. اؤزوده نه قدر عظمتلی دیر. "بیر اقلیمه ایکی سلطان گره کمز" فکری آتالار سؤزلریندن گؤتورولدوگو حالدا، بیر و ایکی سؤز لری مایی اولدوقدان علاوه همی ده بیر نوع تضاد شکلینده ایشله نیشلر. بیر سی نین اولماسی دیگری نین اولما ماسینی طلب ائدیر. غم بورادا تشخیص دیر. انسان وظیفه سینی یئرینه یفتیره رک کؤنول ملکونون سلطان نیدیر. شخص ایشینی گؤرور، تخته اوتورور. آخی سلطان اولما ق و تخته چیخما ق آنجا ق جانلیلارا اؤزو ده انسانا خاص دیر. شاعرین غمی سلطانا بنزه تمه سی ده چوخ دوشونولموش، عقیللی و یاراشان بیر تشبیه دیر. آخی تاریخ بویو شاهلاردان، غمدن، کدردن

ظلمدن ، قتل و غارتدن و فلاکتدن باشقا بیرشقی توره نعه میشدیر ، گورون
نسیمی مسئلهیه دریندن غور ائتدیکده نقدر گوزهل فکرله شیب شعرینه
قدر معنالی بیان و افاده ایله ترنم اتمیشدیر .

* * *

۳ - تضاد

ب- بدیعی واسطه نین دیگر نوعو تضاد دیر . تضاد بیر مصراعدا یا خود
بیر بیتده اولان بیر - دیگرینه دابان - دابانا ضداولان فعل ، اسم ،
صفت و عمومیتله باشقا گراماتیک کاتگوریا (مقوله) لرین معناجه
عکسینه اولانینا دئییلیر .

شاعر اؤز سؤزلرینین بدیعی لیگینی و تاثیر قدرتینی داهادا آرتیر -
ماقدان اؤترو بوماراقلی بدیعی واسطه نوعوندن یئرلی - یئرینده با جار -
یقلا استفاده اتمیشدیر . قاباقدا قید ائتدیکی ، نسیمی اؤز شعرینین
مضمون زنگین لیگینه فکر و تردیگی کیمی اونون فورماسینین دا گوزهل
اولماسینا درین دقت یغیتیر میشدیر . شاعرین ائله بیر بیتنی ، ائله بیر
مصراعیننی تا پماق اولمازکی ، اورادا یوکسک فکر مضمون دولقونلوغو
وزنگین ادبی دوشونجه لرله یاناشی فورما گوزله لیگی ، بدیعی لیک ، صنعتکار
لیق خصوصیت لری ایله بزه دیلمه سین . مثاللارا گئچک :

ناقص وجودا چون کیم نقصان گلیر همیشه

جهدایله کامل اول کیم گلمز کماله نقصان

بو بیر بیتده بیر دنیا معنا یئرله شدیکی حالدا ، مضمون دولقونلوغو
و مندرجه زنگین لیگی ایله یاناشی ، صنعتکارلیق جهتیندن ده چوخ گوزهل -
دیر . ناقص له کامل ، نقصان کمال تضاد تشکیل ائدی لر . اولار بیر -
بیر لرینه ضداولان صفت لر کیمی ایشله نیلیر . گلیر و گلمز فعل لری ده متضاد
فعل لردن عبارت دیر لر . عین حالدا ناقص لا نقصان و کامل لا کامل عین کؤ -
کدن یارانان بیر نوع تکریر دیر . ائله جه ده کیم سوزو بیتده ایکی دفعه
ایشله نیلدیگینه گوزله تکریر اولونور .

یا خود آشاغیداکی بیتده وحدت وجود سجه لی ، خالقین هر شئیده هر
زمان و هر مکاندا موجود و آشکارا ولد و قونوبیلدیرن شعره دقت یئتیره ک :

چونکی جمیع اشیاء سندن عیان اولوبدور

ای واحد یگانه پس نهجه نهان سن ؟

بورادا وحدت وجود فکری بوتون قدرت و گوزله لیک ایله ترنم و تجسم

اولوندوقو حالدا شاعر یئنه ده بدیعی صنعتکارلیق واسطه سی ونوعو سایلان تضاددان استادلیقلا استفاده اقدیر. جمع سوزو واحدویگانه سوز- لری ایله تضاد شکلینده دیر. یگانه ایله واحد سوزلری نین اوزلری مترادف کلمه لردن عبارت دیر. عیان ونهان سوزلری ده تضاد دیرلار. بیتده کی سن سوزو اوچ دفعه تکریر شکلینده ایشلندیگی حالدا شعرین گوزله لیگینه نه اینکی خلل ونقصان گتیرمه میش دیر، عکسینه اونو داها دا آهنگدارو جاذبه لی ائتمیش دیر. بوتون بیت سئوال واستفهام شکلینده ایشله دیلمش دیر بوشعره دقت یفتیره ک :

ظاهر و باطن و اول و آخر آشکارا و هم نهاندیر سوز نسیمی سوزون قیمتی، کلامین اهمیتی حقیقده سؤیله دیگی ۳۲ مصراع- لیق بیر غزلینده بوتون متفکر سلفلری و کلاسیک سوز اوستا دلاری نین سؤیله دیگی کیمی سوزون حقیقی قیمتینی ائتمه میش، کلامی چوخ دولقون، عارفانه، شاعرانه و هر طرفلی تعریف وترنما ائتمیش دیر. ماراقلی دیرکی، مصراعلارین صایی دا الفبا حرفلری نین صایی قدر اولراق ۳۲ دیر. هر مصراع بیر حرفین حاملی، آپاریجیسی دیر.

شاعر دوغرو اولراق سوزو محو اولماز، یارادان، علوی حیاتین بو- تون مسئله لری نین اصل ترجمانی، انسان فکری نین، ذهنی نین، دهاسی نین بیان ائدیجیسی، ابدی له شدیر یجیسی، نسیلدن نسیله یفتیر یجیسی اولدوقو نو بیان ائتمیش دیر. یوخاریداکی بیتده مضمون ومعنا ایله یاناشی، شعر- بن آخاری، آهنگی، موسیقی لیگی گوز قاباقیندا دیر. همی ده ایکنجه مصراعده نسیمی چوخلو بدیعی واسطه لردن استفاده ائتمیش دیر. ظاهر- باطن له اول- آخر له ونهان آشکارا تضاد تشکیل ائدیرلر. بیر سوز له بوقیسا مصراعلارین بوتون سوزلری بدیعی صنعتکارلیق ابزاری، واسطه سی کیمی ایشه آپاریلیب، جوهر کیمی دوزولوب سوسلانمیش دیر. بیرجه حرف ده بئله صنعتکارلیق خصوصیتلریندن کناردا قالماش دیر.

یاخود :

زلف له رخسارینی هر کیمسه کیم گوردی دئدی
شام ایله بیر یئرده جمع اولموش سحر گاهی گورون
یوخاریداکی مصراعلاردا دا نسیمی گوزله صنعتکارلیق نمونه لری
ایشلتمیشدی. ایکنجه مصراعداکی ایشله نیلن شام ایله سحر سوزلری تضاد

شکلینده ایشله نیلیدیکی حالدا بیرنجی مصراعدایکی زلف ایله رخسارین سجه سینی آشکار ائدن لف ونشردن عبارتدیرلر، بیرده کی نسیمی زلفو شاما، رخسارین ایسه سحره بنزه تمه سی یاراشیقلی وشاعرانه بیرتشبیه .. دیر، گوردو سوزو ایکی دفعه تکریر شکلینده ایشله نیلیب، گورون سوزوده خطاب شکلینده ایشله نیلمیشدیر.

قنی (هانی) غفلت شرابیندا ن بیر آییق

قنی اسرو (مست) لرین جمعینده هشیار

یوخاریداکی بیربیتده دورد متضاد سوز افاده اولونموشدور، غفلت - له، آییق واسرو ایله هشیار متضاد سوزلردیر، هرایکی مصراعنین باشلا - نقیجیندا سوال فورماسیندا قنی سوزلری ده عین زماندا تکریردیر.

هم فقیرم هم دیلنچی هم ملک هم پادشاه

هم بنم اوستاد صنعت هم اونون مزدورویم

وحدت وجود سجه لی بوبیتده شاعر فقیری، پادشاهی، اوستادی، ملکی دیلنچینی فورما اعتباری ایله آیری - آیری بدیعی خصیصیتلری اعتبار - ایله تضاد دا اولدوقلاری حالدا مضمون ومعناجه وحدت گوتورور، او - نلارین یگانه وواحد بیرمنشادن نوره نیب عین بیر موجود اولدوقلارینی ترنم ائدیر، شاعر ایکنجی مصراعدا آلتی متضاد عنصر و یئرلشدیرمیش اولور، بوبیتده هم سوزونون آلتی دفعه تکرار اولماسینا باخمی اراق قو - لاغا آغیر کلمیر، شعرین آهنگینی پوزمور، اوشو گوزدن سالمیر، داها دا گوزه لشدیریر.

عشقین بلاسی یوخ دئین عشقه دوشمه وار

کیم عاشیق اولدو کیم، دئدی عشقین بلاسی یوخ

نسیمی عشقی بلالار و عذابلارلا اکیز (توام) اولدوقونو گوسترسین، دئییه

یوخاریداکی بیتده هر عاشیق عشق اودونا و بلاسینا گرفتار اولدو فونو سویله مک ایسته بیر، آنجا ق بوایشی ده بدیعی واسطه لر کومکی، یله گوروب نمایش ائتدیرمگه جهدا ائدیر، بوبیتده عشق و عاشق سوزلری تکریر اولاراق دورد دفعه ایشله نمیشدیر، یوخ دئمک سوزلری ده هر بیر یسی ایکی دفعه تکرار اولونور، کیم سوزو ایکی نوبه جناس شکلینده ایشله نیلیر، عشقین بلاسی سوزو بیرنجی مصراعدا اول ده یئرله شدیگی حالدا ایکنجی مصراع - نین صونوندا ایشله نیلیر، بونا دا ردالعجز علی المصدر دئیلیر، بونجا

بدیعی واسطه نوملری نین بیر بیتده مهارتله توپلانیلماسی بویوک بیر قدرت و اوستا دلیق طلب ائدیر. دیگر طرفدن ده نه اینکی، فورما و مضمونجا شعره هئج بیرخلل کلمیر، عکسینه شعرده اها دا آهنگدار، اویناق و جینگیل تی لی اولور. معنی اعتباری ایله ده نسیمی ایکجه مصراعدا بوتون عشق بلاسینا مبتلا اولانلارین دئمک اولارکی، اختصارلا آجینا جاقلی طالع، مدهش وفا جعلی روزگارلارینی ترنم ائتمیش اولور. بیرینجی مصراع خطاب فورما سیندا سؤیله نیلدیگی حالدا، ایکنجی مصراع بوتونلوکده گؤتورولنده سوال فورما سیندا دیر. (آردی گلن شماره میزده)

*****
*****
*****
*****
*****

چونکی رفع اولدی اوزوندن ای شه خوبان نقاب
 قالمادی کفر و ضلالت ظاهر اولدی آفتاب
 حق عیان اولدی سنه ای مظهر ذات وصفات
 کنز مخفی آشکار اولدی وهم یوم الحساب
 خیمه ای میعاد ایمیش گوردوم وجودوم سربسر
 کاف و نون دان ایکی یانا هر طرف الاطنباب*
 اولکه بو سری بیلیر، اولدو شه مصر وجود
 حکم اونون بیوروق*** اونون اول صاحب امر و خطا
 کیپر یگین قاشین و زلفین مرینی مندن ائشیت
 تا سنه عرض اولونا هم معنی ام الکتباب
 عارف حق ایسته رم سوز تانیبا عالم ده کیم
 سؤیله یم مقصودومو تا اول وئره گرچک*** جواب
 دیو نامحرم نه بیلسین سر ازواج نبسی
 طالب دنیای دون دور نفس نادان و کلاب
 والی عهد اولدون ای سید زفضل لم یزل
 گورنه دیر والی بودور والله اعلم بالصواب
 "نسیمی"

*****
*****
*****
*****
*****

*****
 * نامحدود . * امر، فرمان ***: حقیقی ، درست .
 *****

پرفسور رستم علی اوفامکدار علم خادمی

آذربایجانین دنیا جا مشهور گورکملی عالمی شرقشنا س رستم علی یوفو هر آذربایجانلی نین تانیماسی لازیمدیروتا نییر . بویوک محقق شرقین اوچ مهم دلیل (تورکجه ، فارسجا و عربجه) و مدنیتینده درین آراشدیرما و آختا - ریشلار ائتمیش ، تاریخ و ادبیات ساحه لرینده بیرچوخ قارانلیق و مجهول نکته لری آیدینلاتمیشدیر . فردوسی اوزه رینده . چالیشدیغی زامان نغجه دفعه ایران طرفیندن طهرانا دعوت ائدیلمیش و ایرانا گلدیگی زامان رسمی وظیفه سی ایله یاناشی آذربایجان و آذربایجانلیلارلا یاخیندا ن ارتباط و علاقه قورموشدور .

علی اوف شاهین شوونیست و ضد خلقی سیاستینه ، سا واکین بوغوجوسا نسو - رو دهشتلی کنترولینه باخما یاراق هرکسین اوز گولگه سیندن قورخدوغو بیر زماندا ، اوز دیلینه و اقلینه باغلی وطنپرور آذربایجانلیلارلا دوستجا گوروشموش و ایکی آذربایجان آراسیندا مدنی بیر اقلچی وظیفه - سینی گورموش و دوستلوق کورپوسو قورموشدور .

ادبیات و اینجه صنعت غزتی نین جمعه ۲۶ سپتا مبر صایبی سیندا رستمین بویوک شاعریمیز نظامی حقینده " یگانه سفر " ادلی مقاله سینی او خودو وعینی زاماندا عالمین اؤلکه سینده ان یوکسک علمی رتبه و درجه صاییلان " امکدار علم خادمی " عنوانینی آدیغینی او گرن دیک .

بو تحقیقی مقاله نی وارلیق مجله سی اوخوجولارینا تقدیم ائده رکن محترم دوستوموز رستم علی وفا تبریک دئییب اونا داها بویوک باشاریلار دیله ریک .

یگانه سفر

بدیعی و فلسفی تفکور و موزون ایشیقلی ابدیتی نی یارادان داهی نظامی نین دفورونده کبار و زادگان عاقله لرین علمه رغبت گؤستره ن - نماینده لری عادتاً " اوز تحصیل لرینه . خلافتین مرکزینده یغرله شمشیر " نظامیه " رارالفنوندا ، یادا ۱۱x عصره قدر یاخین واورتا شرقین علم و مدنیت او جاقلاری صاییلان قاهره ، دمشق ، سمرقند ، بخارا و مقدس مکه و مدینه شهرلرینده دوام ائتدیریر دیلر . نظامی تحصیلینی اوز دوغما شهری گنجه ده آلمیشدیر ، اونون بغدادا و یا باشقا علم مرکز لرینه گتتمه مه سینین اساس ایکی سببی اولموشدور .

شاعرین دایمی خواجه عمر گنجه‌ده. آتابیک لر سارایندا یوکسک منصبلی دولت خادمی (خواجه) ایدی. جوان شاعرین اوزونون مشیلی اولسا ایدی بلکه ده خواجه عمر اونو "نظامیه" ویا باشقا مشهور دارالفنونلار-دان بیرینه گونده ره بیلریدی. لکن نظامی اوزو دوغما شهرینی چیلغین-لیقلا سفودیکی، اوز ائل - اوباسینین وورغونو و مفتونو اولدوغسو اوچون وطنی ترک اتمک ایسته مه میشدیر. او، اثرلرینده دفعه لرله انسا-نین یالینیز اوز وطنینده، دوغما یوردوندا (هر جور حیات چتینلیک لرینه معروض قالسا دا) خوشبخت اولاییله جگینی قید ائدیر. هله بیرینجی پوئما سینین صونوندا شاعر گنجهیه اولان غیرعاد محبتینی بقله افاده ائدیر:

"اگر گنجه منیم بویونوما دو یون سالمیش بویونباغی اولما سایدی، من عراقین بوتون خزینه لرینی اوز استعداد و شعریمله فتح ائده ردیم"

شاعر دفعه لرله اوز دوغما شهرینین ضیالی، کیار طبقه لریندن، سا-رای شاعرلریندن شکایت ائدیر، اونون یاراتدیغی اولمز اثرلرین اوز یوردوندا لایقینجه قیمت له ندیریلمه دیگیندن کیلیله نیر، بعضا گنجه نی حبستانه ده بنزه دیر:

شکایتیم منیم یوخلوقدان دگیل،
 اوندان دیر، اوندان دیر، بونو سن ده بیل
 آلماز تورک لوگومو حبش اولکه سی،
 اولموش خوش دووغا دان محروم جمله سی.

("یقددی گوزهل" ترجمه م. راجیمیندیر)

بوسطرلرده شاعر گنجه نی اوز مانلار قارانلیق و ظلمتین رمزی ساییلان حبستانلا مقایسه ائده رک شکایت له نیرکی اوز وطنینده حاکمیت باشیندا اولانلار و اونلارا خدمت ائده نلر سارای ضیالیلاری، کبکبارو زادگانلاری اونون تورک لویونو (آذربایجانلیلیغینی- رستم علی اوف) شاعرین اثرلرینده بوسوز همیشه آغ، گوزهل و گوزهللیک رمزی کیمی ایشله نیر) قبول ائتمیر و دووغا کیمی دادلی، لذتلی اثرلرینده بیگه نمیرلر. لکن شاعرین معروض قالدیغی هتج بیر عدالت سیزلیک اونون یوردوندا اولان توکه نمز محبتنه خلل کتیره بیللمه میشدیر.

شاعر "خسرو و شیرین" پوئماسینی یازما فا باشلابارکن یاغشی بیلیردی کی، اوزه رینه چوخ مسؤلیت لی و تهلکه لی بیروظیفه گوتورور.

او دھورده آتش پرست لری اثرین قهرمانی اشمک دین باخیمیندان بو۔
یوک گناه سایلیردی . بیلدیگیمیز کیمی، شیرین و خسرو، فرهاد، مهین
بانو، شاپور آتش پرست اولوبلار .

پوئمانی یازماغا باشلایارکن دوستلاریندان بییری اونون یانینا
گلیر و شاعری دانلاماغا بو " گناه " ایشدن آل چکمه گه وادار اتمگه
چالیشیر . نظامی دوستونون غضبلی اتها ملارینی ساکت دینله ییب اوندان
پوئمانین بیرنجه پارچاسینی دینله مه سینی خواهش ائدیر . دوستو همین
پارچالاری دینله دیکه حیرتیندن دیلی توتولور . صونرا شاعری آلقیشلا۔
یاراق اثری تئز قورتارماق اوچون اوغورلار دیله ییر و اعجازکار صنعت
صاحبی اولان شاعره گنجهنی ترک ائدیب عراقه گئتمه گی، دنیانی فتح
اتمگه گی مصلحت گؤرور :

بو عراق سگّسی آلیندا واردیر ،

آیاقلارینداکی او نه جداردیر .⁽¹⁾

بو گنجه شهریندن آتینی چیخار ،

سن شیر پنجه لی سن ، سنده وار وقار

(" خسروو شیرین" ترجمه ر . رضانیندیر)

شاعر دوستونون تاجرانه ، مشان (یاراماز) مصلحت لرینه جواب وئره
رک اوزونو چراغا بنزه دیر و چراغین وظیفه سی ایسه یاناراق اوزدو۔
فما ائوینی، ائلینی ۔ اوباسینی ایشیق لاندیر ماقدیر ، دئیر :

آجیقلا سله ندیم : " ای عالیجناب !

نه من بیر قویونام ، نه سن بیر قصاب .

... کوکره تمه بوش سؤزله آلوووموسن ،

اوزومو یاندیران بیر چراغام من ...

بقله بیر اعتقادین صاحبی اولان شاعر وطندن اوزاقلاشا بیلمه زدی ،
شاعری سفیر و سیاحتدن چکیندیرن ایکینجی باشلیجا سبب اونون اوز
قارشیسیندا محتشم ، عظمتلی بیر وظیفه قویما سیدی . بو آغیر وظیفه نین
عهده سیندن گلکمک اوچون او ، معیشت سس ۔ کویوندن کنار ا چکیلیب دینج
بیر گوشه ده چالیشمالی یازیب ۔ یار اتمالی ایدی . اودورکی ، نظامی عمری
بویو اوز دوغما گنجه سینی ترک اتمه ییب ائوینده اوتوروب وقتینسی
کتابلار آراسیندا یازیب ۔ یار اتماقلا گنجیر میشدیر :

ایسته سن ممکن دور بو زهدو آتماق
هر بیر بیغینجاق دا مجلس پارلاتماق .
نقیله ییم، آغاجیم بیتیب دیر یاندا
تربتسم کؤکونه یفتیش زیان ...

(" شرفنامه " ، ترجمه ج . شائق)

نظامی عمرونده بیرجه دفعه گنجه نی ترک اقدیب ، آتابیک لرسلاله
سئنین ان مدرک و مشهور نماینده سی محمد جهان پهلوان ۱۱۸۶ - نجی ایل
ده وفات ائتدی کدن صونرا حاکمیت اونون قارداشی قیزیل آرسلاننا کچیر .
آتابیک لریاراتدیغی دولتین ایکی مرکزی واریدی : گنجه و نخچوان .
۱۱ مصرین سکسانینجی ایللرینده نظامی آرتیق اؤز شهرتینین ذیروه -
سینده ایدی . ان مقتدیر شاه و حاکم لراونو اؤز طرفینه چکه گه چالیشر -
دیلار . " خسرو و شیرین " پوئماسینی نظامی محمد جهان پهلوانا اتحاف
اقتمشدی . او ایسه شاعره چوخ قیمتلی هدیه لر وعده اقتصه ده اؤز وعده -
ینی یثربینه یفتیرمه دن اؤلموشدو . خلق آراسیندا نظامی نین حرمتینی
گؤره ن و شاعرین آتابیک لره اولان احترامینی برپا اتمک ایسته یین
سیاست جیل قیزیل آرسلان حاکمیت باشینا گلن کیمی خصوصی اقلچسی
گونده ره رک نظامی نی اؤز حضورونا دعوت اقدیر .

قیزیل آرسلانین دوشرگه سی گنجه دن ۲۱۰ - ۲۰۰ کیلومتر لیک پییر
مسافه ده یفرله شیب میش . شاعر گفتدیگی یولو عمومی شکلده تصویر اقدیر
تدقیقاتچیلار ایندیه قدر شاعرین قیزیل آرسلانلا هارادا گوروشدو
یونو ، هانسی شهره گفتدیگینی ، هانسی یفرلری سیاحت اقدیگینی تعیین
اقده بیلمه میشلر . قیزیل آرسلانلا گوروشونون تصویرینده نظامی یازیر :

سقسیندن توتמוש سمرقنده قدر یاورلر

بئل لرینده کمر اونون

درگاهینین کشیگینده دورموشلار .

سطری ترجمه سینی و فردیگیمیز بو بیت پوئتیک ترجمه ده بقلسه

گفتمشدیر .

سمرقنددن توتמוש سقسینه قدر

هامی لری دورموش بقلینده کمر .

تدقیقاتچیلار ایندیه قدر بیته دقت یفتیرمه ییب لر . سقسین (سقسین سهو
دیر) بورادا نه مناسبتله ایشله نیب ، اونون معناسی نه دیر شهر

آدی، پیرسا، او، هارادا یئرله شیب؟ نه زوس، نه ده آذربایجان ترجمه لرینده بو آدین شرحی و قریلمه میشدیر. حالبوکی، بوسوزون اکتیمولو- گیماسی چوخ آسانلیقلا آچیلیر، سقسین، ساکا، سنا - ساکا - شسا - ساکلارشنلیگی، ساکلارین اوباسی دئمکدیر و ایندیکی شکی سوزونون قدیم شکلیدیر. البته "شکی" دئیهرکن شاعر معاصر شکی شهرینی نظرده توتما میش چونکی ۱۱× عصرده همین شهر سالیئنا میشدی. ایندیکی شکی بیزیم افرادن اول موجود اولان قدیم شکی (داها دوغروسو شکی) شهر- پندن گوچموش اهالی سالمیشدی. اودورکی، اونا اوزون مدت شکی- نوخا (نوخا نووخانه سوزوندن عمله گلمیشدیر و معناسی یعنی افو، یعنی اوبا دئمکدیر) دئمیشلر. قدیم شکی ایسه شاعرین دؤورونده مشهور شهرلردن بیری ایدی بوتاریخی منبعلرده اونون حقیقنده چوخ معلومات واردیر.

قصه وضعیتنه دوغوش قدیم ساقلارشنلیگی (سقسین) ایندی ده شکی آدینی داشیبیر و نخجوانین ۸۰ کیلومترلیکینده (شمالدا) ارمنستان رسوبلیکاسینین سسیبان رایونونون شمال - شرقینده یئرله شیر.

"سقسیندن توتموش" دئیهرکن شاعر دقتی قیزیل آرسلانین قرار -

گاهی شکی شهرینه جلب ائدیر و "سمرقنده قدر" دئیهرکن ایسه آتابیک لر دولتی نین و سعتینه، قدرتینه اشاره ائدیر. شاهین کشیکچی لرینین بیر چوخ مختلف اولکهلردن اولمالارینی اوخوجولارین نظرینه چا تدریم - آق ایسته بیر. شاعرین دؤورونده کنجه دن نخجوانا بیرنچه یول وارییدی، اوللاردان بیری اساس کاروان یولی ایدی، قالانلاری ایسه کسه، داغلاردان آشیب کنجه ن یوللار ایدی. شاعرین تصویریندن و یولون ۲۱۰ - ۲۰۰ کیلو متردن عبارت اولماسی اونو گوسته ریرکی، او، اساس کاروان یولوايله گتمیشدی، همین یولون استقامتی بئله ایدی؛ کنجه، برده، خان کندی (استپاناکثرت)، کوروس، نخجوان، شکی نخجوان یولوندان خیلی کناردا یئرله شدیکی اوچون، گورونور، نظامی برده دن صورنا اوز یولونودگیشد- بومیش و ترترجایی نین کناری ايله کلبه جره، صورنا ایستی سویا اورادان دا شکیه گتمیشدیر. ایستی سودان شکیه جمعی ۴۰ - ۳۵ کیلومتر دیر. برده، کلبه جر، ایستی سو یولوايله کنجه دن شکیه ۲۱۰ - ۲۰۰ کیلومتر دیر و بومسافه ایسه شاعرین گوسته ردیکی اوتوز فرسنگه برابر دیر.

دئدیگ لریمیزی یخکونلاشدیریب بئله نتیجه یه گلمک اولار :

شاعر ۱۱۸۶ - نجی ایلین یاز و یای فصلینده ایلک سفرینه چیخمیش و عمرونده بیرینجی و آخربنجی اولان بوسفر زماننی قدیم آذربایجان شهرنی شکییه سیاحت ائده رک وطنین قدیم مرکزی برده نی و صفالی یئرلری، کلبه - جری، ایستی سوپو و تترچایی اطرافنی یئرلری سفیرا قتمیشدیر. هئج شبهه بو خودورکی، بوسیاحت زماننی آلدیغنی تا اثرات اونون صونراکی اثرلرینده اؤز عکسینی تا پمیشدیر. اولا بیلسین کی، حیرانلیقلا یازدیغنی برده شهرنی نین وضعی بوسیاحتین نتیجه سینده یارانمیشدی :

برده نه گۆزه لدیر ، نهجه قشنگدیر ،
 یازی دا ، قیشی دا گولدور ، چیچهک دیر .
 ایول^(۱) دا داغلارا لاله لر سپه ر ،
 قیشینی باهارین نسیمی اؤپه ر .
 او یاشیل مئشه سی جنته بنزه ر ،
 شن اتکلرینه باغلامیش کؤوثر .
 سو بودلوک چؤلره وئرمیشدیر زینت ،
 او ، " باغ سفید " ی ائله بیل جنت .
 قیرقوول یوواسی هر سرو آغاجی ،
 اوخویور ککلیگی ، اؤتور توراجی ...
 یقم اوچون گلر قوش ، بو گۆزه ل یوردا ،
 ایسته سن ، " قوش سودو " تا پارسان بوردا .

*** **

رستم علیاوف ، امکدار علم خادمی ، پرفسور .

حضرت علی (ع) نین اوگود (نصیحت) لری

(۳)

- *** - یالانچیلارین باشلیجا صفت لری، بونلاردیر: اولا سنه دیلرتؤکر، بیرچوخ شئیلر وعده ائدهر، صونرا سندن اوز چئویریپ . داهای صونرادا آرخاندان، سنین علیه نده بیرچوخ شئیلردئیهر .
- *** - یالانچیلاردان ، همیشه اوزاق اولون . چونکی اونلارلا الفت وانسیت ائدهسز، سیزده یالانچی اولورسوز .
- *** - ائله بیر کیمه نی دوست توت کی، آرانیزدا قارداشلیق حموله گل سین و سنین اولما دیغین یئرلرده، سنی مدافعه ائتمک اوچون دشمنانلارینلا پنجه له ش سین .
- *** - دوستلارینا ، حرمت ائت . اونلارا عزت واکرام گؤستر، اونلار- ایله بیر آتانین اؤز اولادی کیمی معامله ائتمه کی اسیرگه مه تاکی سن ده اونلاری دوستوندان انتظار چکمه یه حق قازانسان .
- *** - فنا بیر ایشه باشلیجا غین زمان عجله ائتمه . بلکه خئیرلی بیر دوشونجه ، سنه او فنا لیکدان گله جک اولان شه لکمه یه مانع اولا .
- *** - انسانلارین ماهیتی، دوشوب قالخدیقی و برابر یا شادینی انسا- نلاردان (همنشین لریندن) آنلاشیلیر .
- *** - علم، هئج بیر ثروت ایله ساتین آلمینماز . اونون اوچوندورکی، جاهل آدام نه درجه ده وارلی اولورسا اولسون ، ان یوخسول بیر بیلجی (دانشمند) ایله مقایسه اولونماز .
- *** - انسانا قیمت و شرف وئره ن یالنینز علم دیر ، فقط عالمنلر، وارلی وغنی جاهل لرین قارشیسیندا ، آنجاق بیلک (علم) سایه سینده یوکسه لیر .
- (آذری تورکجه سینه چئویرن : منظوری خامنه)

او گونسه قوربان اولوم،
تهپیر- تهپیر گزه سن .

۲

بالاما ، جان دشمشم ،
آغلامیا ، جان دشمشم ،
بالام دیل آجان گونسه ،
قوزو ، قوربان دشمشم .

" سانامالار "

بیر (۱) بیره	آلتی (۶) آلتی
ایکی (۲) ایگینه	یئشدهی (۷) یشمیش
اوج (۳) اوزوگ	سککیز (۸) سرچه
دورد (۴) دوشک	دوققوز (۹) دونوز
بئش (۵) بئشیک	اون (۱۰) اوراق

" ناغیل "

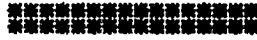
ایشله مک نتیجه سی

بیردمیرچی توکانیندا ایکی گافا بین وارا ایدی. بونلاردا ن بیریمی نی بیرکندچی آلیب، آپاریب ایشه سالدی. اونونلا یئر شوملاییب سوردی. گافا بین گشت - گئده ایشله دیگجه یئشلیب سور تولوب پار - پار پار یلدا آغا تشجه مدت ایشله بندن مونرا آغزی نین ایتیله تمه کی اوچون کندچی اونو، دمیرچی توکانینا گتیردی. دمیرچی توکانیندا قالمیش گافا بین کی، هرگون دمیرچی نین شاگردی توکانی سولاییب سوپوره نده اوستونه سو سپجرا بیب، توزلار قونموشدی گونی - گونده ن پار سلانیب چیرکین له شیب آز قالمیشدی لاپ چورویوب الدن چیخسین. بیزدن - بیره پار - پار پار یلدا یان دوستونی گوروب تعجب له سوروشدی:

" آی قارداش بیزیم بکیمیزی ده بیردمیرچی بیرجندن قا بیرمیش نهدن سن بئله آغ وپارلاق من ایسه قارقارا پار سلانمیشام؟ "

گافا بین = بودمیر، آغا جدا ن دوزه لعیش غیشین باشینا گچیپ یئری سوکمه که لازم اولاندیر .

کندچی یا نیندا اولان کافا بین دندی : من ایشله مک له پارلاق اولمو-
 شام هرکس ایشله سه پاریلدار یا خشیلاشار. بیرده بونو دشیمکی، انسان-
 لاردا بنیزیم کیمیدیرلر، ایشله دیکجه عقل و تجربه لری آرتار، اؤز لری
 قوه لی، قیوراق و پارلاق اولارلار .

" گیزلن پاچ " اویونی

اویونا باشلاماقدان اول کیمین گوزونو یومما غینی بلله ندیرمک
 اوچون یا پوشک آتیلیر، یا دا سایلاریمیز یولیه بلله نیر .
 مثلا " پوشک آتیلاندان سونرا بیرنفر گوزونو یوممالی اولور. همین
 اوشا غین گوزونو یومدوغو بیئر " هوون " آدلالتیر. اویونچولار قاچیب
 هر سی بیئر بیئر ده گیزله نیرلر. ها می گیزلندیکدن سونرا گوزونو یومان
 اوشاق دشیر :

- گیزلن پاچ ، گلدم قاچ ! گوزومو آچیم می ؟
 اویونچولاردان بیئر دشیر :
 - آج !

بوندان سونرا گوزونو یومان گیزلن لری آختارما غا باشلاییر .
 گیزلن لری گوزونو یومان اویونچودان جلد قاچیب الیرینی هوونه
 ووزورلار . کیم بونو ائده بیلمه سه اوتوزموش اولور. همین اوتوزان
 اوشاق گوزونو یومان اوشا غین بیئرینه گشچیر. ایندی او، گوزونو
 یومور، باشقالاری گیزله نیر. اویون بو یوللا دوام ائدیر .

■ هوون = گوزون یومان اوشا غین دایا ندیغی بیئر دیر بعضا " بویشره " مره "
 ده دشیرلر .

شیخ محمد

سینه بیر کتابخانادا گوروشدوک
گوز یاشلاریندا تانیشدیق
و ایکیمیز ده بیر گوزله له سفویشدیک

سین گوزلرین یومولاندا

من گوزلریخی آچدیم

یتیم بیراخدیفین

دنیا نین

آغیر هاواسیله

بیتمه یین یاسیله

بؤیودوم

گونلریمه گجه لر حکم ائتدی

موسم لر هب عینی

خران حزنیله

باشلا ییب بیتدی

لکن گجه لریمی خیالینله دولدوردون

گوزومه نور

دنیمنده کوچ

واوره گیمده غرور

اولدوم

اما نیچون گوزله دیگین ساعت چالمادی

نیچون اکدیگین آغاج دال - بوداق سالمادی

یارالار ساغالمادی

و ساغالماز منیم ده قانایان یارام

داغ باشلارینی دومان آلدیقجا

بلیاتیلاریم سینم ده قالدیقجا ...

منه اویود * وئر ای اولو * کولکه

کوللری سولدوران یقله نه دهسیم؟

سسینی ایتیره ن اقله به دهسیم؟

تهران ۱۳۵۳

آذربایجان شاعر لری نین شعر لہ شمه (مشاعرہ) سی

(۲)

باغیشلاکیان ومہربان آلالہون آدینا

- آ - آچیلما زغنجہ ، حسرتدن شکفته گول دوداغین تک
منیم تک گلشن ایچره ، هیچ بولبول بی قرار اولماز (م . مختار)
- ز - زهددن قان قورویوبدور باغیریم ایچره لاله تک
تازہ قیل اسکی ، معنی ایلن بو قوروموش کونلومی (صائب تبریزی)
- ی - یوزونو (اوزونو) گۆرسه اگر گبرلر ایمانه گلور
کفردن ال گۆتوروب راه مسلمانہ گلور
باخا گر روینہ آفینہ ایلہ آب روان
فیض روحا یغیشیب ہر ایکسی جانہ گلور (ک . ب . ذاکر)
- ر - رضوان کی ، بہشتین یغمیشی گۆزینہ گلہمز ،
دیشلہر الینی سیب زرخدانینی گورگج (گورجک) (صائب تبریزی)
- ج - جہنم یاد وصلون لہ منہ فردوس اعلی دور
حرام اولسون بہشتہ گراۓدہ مسیرو صفا سن سیز (نواب)
- ز - زنجیر عشقینی سالوبان بوینوما منیم
باک اتمییوب چکر منی ہریانہ گۆزلرین (آذر)
- ن - نہ سۆزدور بو کی ، اولسون دہردہ صاحب نظر زہاد
قرا توپراغی ہرگز آب حیوان ائیلہ مک اولماز (صائب تبریزی)
- ز - زاہد باخسا زلف پریشانینہ
ترک اعدہر مسجدی گلور یانینہ
صدق دیلدن جانین قاتار جانینہ
حوری و فلما ندان ملامت ائیلہر (سالک)
- ر - ریحان کی ، نزاکت تۆکولوردی قلمیندن
خط تیرہ چگہر زلف پریشانینہ گورگج (صائب تبریزی)
- ج - جمالین گونش دیر ، قمر دور یوزون
شکر دیر دہانین ، شیرین دیر سۆزون

- یاغی دیر مۆگانین ، جادو دور گۆزون
جلاد کیمی غمزه ن قصده دیر آ قیز (واقف)
- ز - زینهار گۆز گۆتورمه کینه ن قانلو داغدان
کیم من بو شمع ایله مه کتعا نه یقتمیشم (قوسی)
- م - مین ذل محزونیله بیر تازه قربانیزهله
زخم تیر غمزه مستینله بیجانیز هله (صاحب تبریزی)
- ا - ابروش مه یوزونه زلف سالاندا سنايه
صانکی بیر آی توتولوبه ، شور دوشوب دنیا په (خان قارا داغی)
- ا - اگریولچو (مسافر) اپسن گۆرپویو دولان
گۆز گۆره چامورا (پالچیق) باتمالی دگیل (شاه اسماعیل خطائی)
- ل - لعل میگونین کی ، ایچوبدور بدخشان قانینی
فنجه نی بولبول گۆزینه قانلوپیکان اقیله میش (صاحب تبریزی)
- ش - شاه نینه دقدیم شیرین سوز ، بیرشقی اوندان دادما دیم
بو سببذن ، آغزی شکر ، دلربادن کوسفیشم (واقف)
- م - منت ایلن دیرلیک " صاحب " اولومدن دوربتر
جان و فرورلراهل غیرت دردبی درمان ایچون (صاحب تبریزی)
- ن - نه یانار کیمسه بنه (منه) آتش دیلدن اوزگه
نه آچار کیمسه قاپیم ، باد صبادان فیبری (فضولی)
- ی - یاروصلین ایسته بیرسن ، هجره قاتلان " کشوری "
کیم جهان باغیندا بیزگول بیتمه میشدیر خارسیز (کشوری)
- ز - زاهد چاغیرما کعبه په میخانه دن منی
یوز کعبه دن صفالیدی میخانه نین بیری (سیدعظیم شیروانی)
- ی - یختیردون سوز عشق ایله سپهره شعله آهی
شراریندن فروزان اولدی چرخین مشعل ماهی
منیم چون یوز (اوز) چشوردی سؤیله میشلر آستانه نیمدان
پالاندیرای یوزی قبله م ، یالان واللاهی باللاهی (قیلینج بیک)
- ی - یاغدیم (یانددیردیم) تنیمی وصل گونوشم تک اما
بیل کیم بوتدارک ، شب هجرانین اوچوندور (فضولی)

بررسی دربارهٔ کتاب دده قورقود

(۳)

مذهب در داستانهای "دده قورقود"

"... در اواسط قرن چهارم هجری اوغوزها دین اسلام را پذیرا گشتند. علت این بود که اعیان نظامی چادر نشین که در شرف تبدیل به اعیان فئودال بودند، احتیاج به ایدئولوژی و عقیدهٔ جدیدی داشتند که جان نشین آئین بدوی شان گردد، بدین سبب خانها و بزرگان قبایل ترک دین جامعه‌های متکامل فئودالی همسایه یعنی اسلام (مذهب تسنن) را پذیرفتند." (۱)

اما مذهب اسلامی تسنن با این زودیها به عمق زندگی ترکان راه نیافت و بیشتر در سطح ماند و دین قبلی ترکها "شامانلیق" (۲) گرچه اسما از بین رفته بود ولی عملاً خود را حفظ کرده بود، چرا که هنوز بسیاری از شیوه‌های زندگی آنان چندان تغییری نیافته بود.

جفری لوفیس که کتاب دده قورقود را به انگلیسی ترجمه نموده است در مقدمه‌ای که بر آن نگاشته به انواع مراسم و اعتقادات شامانلیق که در داستانها دیده میشود اشاره کرده است از آن جمله: "پس از اولین شکار پسر جشن گرفته میشود."، "در مرگ یک قهرمان وابستگی‌ناش اسبهای او را می‌کشند و مراسم تشییع به جای می‌آورند" (داستانهای ده و چهار)، "بئیرهک" به گاه مرگ (داستان دوازده) خواستار بریده شدن دم اسبهایش می‌شود. "یک پسر نامگذاری نمی‌شود مگر اینکه در جنگ از خود شایستگی نشان دهد"، "از آب و کوه و درخت به احترام زیاد یاد می‌شود"، "هر سال آئین بیغما برگزار می‌شود" بدین ترتیب که سالی یکبار رئیس قبیله بزرگان قوم را جمع می‌کند، سپس دست زن و همسرش را گرفته از خانه بیرون می‌رود و اجازه می‌دهد خانه‌اش را به

۱ - تاریخ ایران پیشین صفحه ۲۶۶

۲ - "شمن" لقب رهبر مذهبی ترکهای قدیم بود و "شامانلیق" از همین لغت می‌آید که به مذهب ابتدائی ترکها گفته می‌شد. این مذهب متاثر از آندک پاره‌های آئین میستیک براساس اعتقاد به خدا یا ناسپه‌ها بود. مراسم و اعتقادات آن منطبق با زندگی چادر نشینی ترکها بود. مذهب "شامانلیق" قواعد ثابت خاصی نداشت و هر کدام از "شمن"ها که قدرت الهام (۱) داشتند در آن تغییراتی بوجود می‌آوردند.

یغما ببرند و... این آئینها نشان می‌دهد که مردم اوغوز هنوز به آداب و رسوم و عقاید دیرین خود پای بند بودند.

در آسیای صغیر و اطراف واکتاف آذربایجان مذهب مسیحیت رواج بسیار داشت، اسلام برای اعیان نظامی اوغوز بیشتر وسیله‌ای بود تا از آن در توجیه جنگها و غارتگریهاشان استفاده کنند. در حالیکه در زندگی روزمره خودشان چندان خبری از مسلمانی نبود، بعقیده "عبدالقادر اینان" محقق ترک، کارهایی چون با "آب پاک وضو گرفتن" و "دورکعت نماز خواندن" و "صلوات فرستادن" و "به قرآن قسم یاد کردن" در زندگی روزانه اوغوزها در ردیف کارهای کم اهمیت محسوب می‌شوند. تازه آنان وقتی مصیبتی بر ایشان روی آورد نام حضرت محمد را صدا می‌زنند و نماز و دعا می‌خوانند ولی وقتی که مصیبتی در بین نیست از این ذکرها هم خبری نیست.

آنان برای اینکه در جنگها رضای خدا را هم جلب کرده باشند! یا درستتر بگوئیم برای اینکه با خیال راحتتری با دشمن بجنگند، او را "کافر" می‌دانند. در قسمتی از داستان چهارم این معنی را که چگونه کلمه دشمن و کافر از نظر آنها مترادف است، بوضوح می‌بینیم:

"... پسر (اوروز) پرسید: معنی دشمن چیست؟ قازان (پدر) جواب

داد: پسر دشمن یعنی مردمی که وقتی ما به آنان می‌رسیم مرگ نثارشان می‌کنیم و هر وقت آنان بما می‌رسند ما را می‌کشند!

"اوروز" پرسید: پدر اگر نجیب زادگان و جنگاوران آنان کشته شود،

دشمن از ما خونخواهی می‌کند؟

"قازان" جواب داد: پسر اگر تو هزار کافر را هم بکشی، هیچ یک از

آنان بخونخواهی بر نمی‌خیزد، تا می‌توانی بکش، اینها کافرو حشی مذهبند"

بین مردم دستاها خوردن شراب رواج دارد و معتقدند که: (اگر در دل

مرد زنگاری باشد، شراب آنرا می‌زداید) آنها تک همسرگزین هستند و در

مهمانیها گوشت اسب می‌خورند.

از این شواهد چنین برمی‌آید که اوغوزها کمتر مؤمن به اسلامند و بیشتر

متظاهر بدان.

کمتر مؤمنند زیرا که شیوه زندگی آنها تقریباً "همانست که قبلاً" بوده و

از طرفی نیز تازه به این دین مشرف شده‌اند. بیشتر متظاهرند به علت جنگ و غارتها

یشان در مناطق مسیحی‌نشین و بقول خودشان گافرنشین!

"... دده قورقود چهره تعمیم یافته نوازندگان و پیران حکیم و دانای قومست"

توجه

۱- انقلاب یولوندا - انقلاب یولوندا، ادبی-سیاسی مجله، آنادیلینده چیخدی. بونشریه آقای حسین صدیق طرفیندن و ایکی هفته ده بیر چیخا جاقدیر. مجله نین گئیش اولچوده یایلماسینی و یازیچیلاری نین توفیقینی دیلهریک.

۲- آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۰-نجی عصر فصلیتی یازماقلا مشغول اولدو. غوموز اوچون بو عصرده کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه ی حال و اثرلرینه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعر و یازیچی و آذری ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلریمیزدن بو باره ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اوز ترجمه ی حال و اثرلریندن نمونه لرله برابر تانیدیقلاری دیگر شاعر لریمیزین ده ترجمه ی حال و اثرلریندن نمونه لرگؤندرمه لرینی خواهش ائدیریک «وارلیق»

۳- خواستاران اشراک می توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هر یک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق-کوچه بیدی- شماره ۱۷-تهران) ارسال فرمایند.

۴- شماره های گذشته مجله وارلیق را می توانید از دفتر مجله و یا کتابفروشی های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمایند.

۵- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریه های علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یا سایر کتابفروشی های مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند.

۶- مجموعه ده شماره سالیانه مجله در یک جلد منتشر شد علاقمندان میتوانند هر چه زودتر قبل از اتمام آن از دفتر مجله و یا انتشارات فرزانه و دیگر کتابفروشی های روبروی دانشگاه تهیه نمایند.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن } ۶۴۵۱۱۷
} ۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

اذن دفر توی گنجه سی منده سنه دایه کلیم
 ال قاتاندا سنه مشاطه نماشایه کلیم
 سن بومهتاب گنجه سی سیرم چیقان بیر سر و اول
 اذن د فر مندهدا لوجا سور و نوپ سایه کلیم
 منده باخدین اوشهلا کوزیلن من قارا کون
 جرتیم اولمادی بیر کله نمنسایه کلیم
 من جهنمه ده باش یا صدیقا قوسام سنله
 هیچ آیلمام که دوروپ جنت مأوايه کلیم
 ننه قازینما دا سنله اکیز اولسایدیم من
 ایسته مزیم دورولوپ بیرده بو دیایه کلیم
 سن یا نوب جنتی رقیله کوزنده گنجه لس
 منده جنتده قوش اولام کی او رقیایه کلیم
 قیتلیق ایللیریاغیشی تک قور و بوب گولیاغیشین
 کویه نمنقنده گرمک بیر ده مصلايه کلیم
 سنده صحرایه مبارالار کیمی بیر چیق تولی کی
 منده بیر صیده چیقانلار کیمی صحرایه کلیم
 آلاهوردان سن اگر قور خمیوب ابلسان تر سا
 قور خورام منده دؤنوب دین مسیحایه کلیم
 شیخ صیخان کیمی دور قور اوتار ب ایللیرجه
 ستی بیر کوزمک ایچون معبد تر سایه کلیم
 یوخ سنم آلامسادیم آلامسادیم ، حاشا من
 بوراخیم مسجدیمسی سنله کلیسایه کلیم
 گل چیشاق طور بجلایه سن اول جلوه ی طور
 منده موسا کیمسی اول طور بجلایه کلیم
 شیر دیر شهر یارین شعری الینده شمشیر
 کیم دئیهر من بئله بیر شیر له دهوايه کلیم